

Abonamentul:

Pentru monarhie:
Pe an 12 cor., $\frac{1}{2}$ an
6 cor., $\frac{1}{4}$ an 3 cor.

Pentru străinătate:
Pe 1 an 18 fr., $\frac{1}{2}$
an 9 fr., $\frac{1}{4}$ an
4 fr. 50 cm.

Foia apare în fiecare
Sâmbătă.

Unirea

Insertiuni:

Un șir garmond:
odată 14 fil., a doua
oară 12 fil., a treia
oară 10 fil.

Tot ce privește foaia,
să se adreseze la: Re-
dacțiunea și admini-
strațiunea „Unirei”
în
Blaj.

Foiaie bisericească-politică.

Anul XV.

Blaj 24 Iunie 1905.

Număr festiv.

Memoriei lui Timoteiu Cipariu.

Neamurile-și au eroii pe cari-i admiră-o lume,
Sfinți apostoli ai luminei ș-a științei mari genii,
Epoe înregi de glorie sunt legate de-alor nume
Iar când moartea îi răpește ei rămân de-apururi vii.

Neam român, bătut de soarte-n triste vremuri de-ncercare
Ț-a trimis și Ție ceriul bravi eroi și genii mari...
Și astăzi posteritatea se oprește cu-admirare
Dând prinș de reverință amintirii lui Cipariu!

În coliba țărănească de miseriei copleșită
Ai văzut lumina zilei, în năcasuri ai crescut,
Ș-ai condus la nouă viață o națiune obedită
Din sclavia-ntunecimei în cari veacuri a zăcut.

Înarmat cu a științei armă-n veci biruitoare,
A Ța inimă și suflet au fost muselor sălaş,
Luminat-ai mii de tineri, strălucind ca și un soare,
Dascăl mare-a românilor, fala școlilor din Blaș!

Din chisoave vechi, uitate, de pe file-'ngălbinate,
Mărturii al altor vremuri, moaște sfinte din bătrâni,
Gârbovit, plecat pe masă, în nopți lungi și nedurmite,
Poleita-i graiul dulce-al obediților români!

Și de astăzi limba noastră sună dulce, curgătoare,
De ne-o admiră și străinii, de ni-e dragă ș-o iubim,
De știm că-i odrasla Romei dela zei coboritoare,
Părinte al filologiei Ție-avem s'o mulțămim.

Tu ne-ai desgrăpat trecutul neamului plin de renume,
Învățatu-ne-ai a scrie, închiegând a limbei legi,
Geniu mare-al omenimei admirat de-o-'ntreagă lume,
Tu nu ești numai al nostru, fără ești a lumii-'ntregi!

Pentru neam și pentru limba încă tinără, plăpândă,
Înfrânt lupta-i ș-atunția, om cu forțe de titani,
Când abia purta-i candelul cu o mână tremurândă,
Obosit de-atâta muncă, de povara-atâtor ani!

Iar când frânt, zdrobit de boală, Ț'a sunat ceasul plecării,
Ca în ceriurile sfinte, sfânt repaos se-Ți găsești,
După Ține-a plâns o lume-'n ziua tristă a 'mormântării
Ș-au rămas cernite-'n jale plaiurile românești.

Azi când se-'nplinește-o-'n seclu de când Pronia cerească
S'a-'ndurat să te trimită între-ai tei Apostol sfânt,
Cucernic genunchii-Ți pleacă toată lumea românească,
Cu prinș de admirare și dincolo de mormânt!!

Emil Sabo.

Amintirea lui Cipariu.

Panegiric.

Buzele preotului vor păzi știința. (Malahia, 2. 7.)

Cu sfială pășesc, iubiților Creștini, pe acest amvon spre a cuvânta laudele unuia dintre cei mai aleși bărbați, ce provedința dumnezească ni i-a dat în cursul celor o mie opt sute de ani, de când poporul românesc trăește mai numai zile amare în văile încântătoare ale Carpaților și pe șesurile mănoase ale Dunării. Și cum nu m'ași sfi, când timpul de lipsă la o pregătire îndestulătoare, mi-a fost răpit de alte grele lucrări ale chemării mele și când mă socotesc, că nici chiar un îndelungat răgaz, nici adâncă cunoștință a oamenilor și întâmplărilor din cea de pe urmă sută de ani, ce ne desparte de leagănul lui Timoteiu Cipariu, nici gândirea cea mai înaltă, nici inima cea mai caldă, nici gura cea mai trumos grăitoare nu sunt în stare a infățișa pe acest mare bărbat în adevărata lui mărire și strălucire. Dacă însă mă încumăt totuși a spune în fața voastră câteva cuvinte, o fac îndemnat de convingerea, că este de ajuns să rostesc acest nume scump: »*Timoteiu Cipariu*«, pentru ca cel ce l'a purtat să se infățișeze de sine în mințile noastre așa de mare și strălucit, încât limba mea să nu poată adauge nimic la gloria lui neperitoare.

Știința, iubiților creștini, este una dintre cele mai frumoase și nobile podoabe ale omului. Cu cât este mai întinsă, mai adâncă, mai adevărată, mai feliurită și mai folositoare popoarelor, cu atât apropie ea mai mult pe om de Dumnezeu, în care atotștiința este nedespărțită de ființa lui. De aceea Dumnezeu prin gura profetului seu Malahia, a cerut dela preoții săi, chemați a duce pe oameni la desăvârșirea, ce ne face asemenea lui Dumnezeu și ne împreună cu el, ca pururea să fie înzestrați cu știință: »*Buzele preotului vor păzi știința*«.

Între preoții bisericii românești din toate timpurile nu găsim însă nici unul, care să fi implinit mai bine și mai deplin această poruncă dumnezească, decât Timoteiu Cipariu.

Știința lui este foarte întinsă și feliurită, căci îmbrățișează teologia, filozofia, pedagogia, politica,

literatura frumoasă, istoria și filologia și este depusă în mai multe de 21 scrieri de mare valoare. Ea a desvălit neamului românesc adevăruri, cari nu au fost cunoscute înainte de el și nu au putut fi răsturnate de cei ce au venit după el. Ea a fost totdeauna în armonie cu adevărurile descoperite de Dumnezeu, pe cari Cipariu nici într'o scriere a sa nu le-a lovit, totdeauna în armonie cu rezultatele temeinice ale înaintașilor săi, ale lui Maior, Șincai și Clain, a căror operă el nu a stricat'o, ci a adaus'o și mărit'o, înlăturând pretutindenea greșelile, în cari au căzut aceia. Și fiindcă această operă a fost numai temelie la marea clădire a științei și culturai românești, ce de aci înainte își așteaptă înălțarea ei la desăvârșirea, ce o privim în cele mai frumoase visuri ale vieții noastre, el s'a străduit a pune în această temelie pietrele cele mai tari și mai mari, și a înlătură tot ce era sfârmicios, ca astfel temelia științei și culturai românești să poată sta neclătită în toate veacurile. Știința lui Cipariu a fost nu numai universală, ci și națională, căci tot ce a scris el, a avut în vedere numai fericirea neamului nostru, ori tratează numai despre acest neam, despre trecutul lui, despre firea lui și despre expresiunea cea mai viuă a ființei lui, adică despre dulcea limbă românească. Știința lui ne descopere o agerime de minte și o hărnicie și abnegațiune foarte rară, căci nu și-a câștigat'o în universitățile cele vestite ale Apusului, nici în atingere cu cei mai aleși bărbați de știință ai popoarelor civilizate, nici într'un oraș mare european, unde i-ar fi putut sta la îndemână o bibliotecă bogată, ci într'un prea mic orașel românesc de provincie, în Blaj, într'o chiliuță de călugăr din smerita mănăstire a Sfintei Treimi, într'o învechită bibliotecă călugărească compusă în mare parte din opere teologice, într'o slujbă de profesor răsplătită la început cu 100 floreni, din care alții nu puteau trăi o viață sărăcăcioasă, iar el prin cumpăt fără seamăn și-a putut cumpără pe rând și pe încetul una dintre cele mai mari biblioteci, ce le-a avut vre-odată om singuratic în Ardeal, și deși această bibliotecă a fost jefuită în anul 1848, ea și astăzi — în neorânduiala clasică,

în care se află — te pune în uimire prin mulțimea extraordinară a operelor și prin varietatea lor, în care întâmpini tot ce au produs mințile cele mai mari ale popoarelor culte și chiar și ale poporului arab, și nu lipsește din ea aproape nimic din ceea ce s'a scris și tipărit vreodată în limba românească și foarte puțin din ceea ce au scris străinii despre neamul nostru.

Ceea ce a fost mai drag lui Cipariu în cercetările sale neobosite, ceea ce l'a făcut să ducă o viață, care nu deosebiă noaptea de zi, nici nu-l lăsa să stingă vreodată de seara până în zori luminarea de pe masa sa, ca astfel să poată însemna în orice clipă ideile ce chiar și în somnul lui scurt i-s'ar fi ivit în minte; ceea ce făcea pe acest bărbat cumpătat și rece în toate scrierile sale științifice, să se aprindă și să exprime în cuvinte înflăcărâte, era aceea ce și poporului românesc i-a fost mai scump, a fost aceea, ce poporul românesc de pe malurile Dunării de jos, de pe șesurile Tisei și de pe plaiurile Ardealului nu a lăsat să i-se răpească nici de undele năvălirilor barbare într'o mie de ani, nici de stăpânirea limbei slavone în biserică și stat în opt sute de ani, nici de ademenirile înșelătoare, nici de disprețul mai ascuțit de cât sabia al celor puternici, nici de înfricările și asupririle nemiloase și nesfârșite, nici de întunerecul temnițelor, nici de rușinea furcilor, nici de groaza morții. Eră limba românească, a cărei valoare Cipariu o înalță cu cuvintele: »Această limbă, căreia să închină părinții noștri ca unui idol viu și însuflețitor, singurul tesaur, ce ne-a rămas dela ei ereditate neînstrăinată, și necomună cu alții, și care ca un fir roșu singur e în stare de a ne conduce prin toate labirintele întunecate ale acestui popor antic«. ¹⁾ Când s'a inaugurat în anul 1861 Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român, atâta fericire și însuflețire cuprinse ființa marelui Cipariu, în cât el rosti cele mai frumoase și calde cuvinte despre limba românească, ce le întâmpinăm în literatura noastră, zicând: »Din această ruină totală a națiunii, numai Dumnezeu știe, cum am scăpat, numai ca prin minune, numai cu pielea și cu viața, căci acele incursiuni și prădăciuni nu numai ne-au răpit averea și cultura, ce o am avut, ci ne-au răpit și mii și mii de suflete de ale fraților sau părinților noștri. Și dacă ar fi fost moartea lor numai corporală, mai puțină le-ar fi fost și amarăciunea; însă de cât moartea naturală mai este moarte și mai cumplită pentru om: sclăvia, despărțirea de ai săi, și mai pe sus de toate simțul unei ruini naționale. Căci nici o durere poate să se asemene cu acea durere, când își vede omul nu numai perirea sa, ci vede de odată și perirea unei patrie, a unei națiuni întregi, mai fără nici o sperare de ridicare din acea perire. Însă din toate aceste ruine prevedința ne-a conservat încă în aceste dureri cumplite un tesaur neprețuit care nu ni l'au putut răpi nici sabia învingătorului, nici cruzimea tiranului, ce domnia pe corpurile noastre, nici puterea fizică, nici politica infernală, — un tesaur născut cu noi dela țitele mamei noastre, dulce ca sărutările măicuțelor, când ne aplecau la sânul lor, tesaur mai scump de cât viața, tesaur, care de l'am fi pierdut, de l'am pierde, de vom suferi vre odată, ca cine-va cu pu-

terea, au cu momelile să ni-l răpească din mâinile noastre, — atunci mai bine, mai bine să ne înghiță pământul de vii, să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângâiere, că nu am tradat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai număra fiii lor: limba românească.«¹⁾ Apoi ca un profet al neamului său proroceste, că limba românească și poporul, care a păstrat-o, în veci nu va peri, zicând: »Această adunare atât de număroasă, atât de strălucită, de atâți bărbați bravi și demni, cari cu atâta bucurie nu-și pregetară nici osteneala, nici spesele, ca să alerge aici în depărtare și să ia parte la această sărbătoare națională, e un document neînfrânt, că se simt măreți a fi fii ai națiunii române și a se numi cu numele strămoșesc. Națiunile, cari visează și trăesc în acel vis deșert, că oare cum și oare când, tot vor să aducă pe Român să-și desprețuiască limba sa, și să adoreze pe alta străină, cari nu se pot desbăera de iluziunile lor, că Românul va mai voi a se împănă cu penele străine, și va mai înavuți sărăcia unor națiuni îngânfate și pretensive, — depună-și odată pentru totdeauna toate ambițiunile rău calculate, deștepte-se din visul lor, și nu se mai nutriască cu iluziuni seci și amăgitoare. Căci amin, amin zicem lor, că mai curând va trece cerul și pământul, decât să se mai prefacă Românul în ceea și ceea națiune. De român ca națiune zic, nu ca individ. Căci dacă au fost împrejurări, când câte un biet de român, au de foame, au de golătate, au de oare care ambițiune, au de vre un alt calcul, s'a taiat de trupina națiunii sale, și s'a inochiat ca un oliv domestic în oliv sălbatic, asta s'a putut întâmpla, poate că se va mai întâmpla, și poate că chiar și în zilele noastre să vedem cu ochii asemenea întâmplări; să-i lăsăm însă în numele lui Dumnezeu, să-și caute fericirea și răpausul inimei lor, unde le place și unde sperează să le afle. Ci Românul ca națiune, pe care 17 secolii l'au strămbat la pământ în adevăr, ci nu l'au rupt, nici l'au smuls din rădăcină, și de aici înainte, să mai treacă și de 17 ori câte 17 secolii, tot Român va rămâne, de s'ar duce cu miile înstrăinându-se. Asta ne e credința neclătită, și sperăm, că toți, cei ce nutresc asemenea credință, nu se vor rușina, căci mai măduoasă e trupina națiunii, decât să sece, dacă să și uscă multe și ori cât de multe ramuri din corpul ei; ca un agru fructuos, carele e în stare nu numai a nutri grăul din destul, ci și polomida; ci polomida se va arde, iar grăul se va aduna, și iarăși se va sămăna, ca sămânța să nu-i lipsească în toată eternitatea«²⁾

Această iubire învăpăiată de limba românească, această credință neclătită în viitorul neamului nostru au îndemnat, încurajat și înzestrat pe Cipariu cu o putere uimitoare întru cercetarea firei limbei românești, întru desvălirea trecutului ei și întru statornicirea principiilor, după care avea să se desvoalte ea, pentru a putea ține pas cu cele mai frumoase și bogate limbi europene. Pentru ca să cunoască schimbările, prin care a trecut limba românească, a cetit și studiat nu numai tot ce s'a tipărit, ci și ceea ce s'a scris, dar nu s'a tipărit, înainte de el, culegând de pretutindenea toate cuvintele și formele

¹⁾ Cuvânt la inaugurarea Asociațiunii, p. 6—7.

²⁾ Ibidem p. 7—9.

vechi românești, cari nu se mai folosiau în graiul viu. În chipul acesta, pe cum ne spune însuși Cipariu, încă în zecimea a treia a veacului al 19-lea »cărțile se înmulțiau și registrele (de cuvinte și forme arhaice) creșteau din an în an; cunoștințele de limba veche să adăugeau, și cercul cercetărilor se întindea și mai tare prin comparațiunea formelor latine, nu numai clasice, ci și antice și populare, italiice, provinciale și hispanice¹⁾«. Cu cercetările asupra limbei vechi a împreunat Cipariu studiul limbei românești vorbite și scrise pe timpul seu de toți Românii de pretutindenea și astfel în feliuritele sale scrieri a fost în stare a ne da el cel dintău istoria începutului și dezvoltării limbei românești dela obârșia ei până în veacul al 18-lea. Prin aceasta Cipariu a inaugurat la noi ceea ce se numește studiul istoric al limbei. Rezultatul acestor îndelungate și grele cercetări l'a depus în trei opere monumentale, cari se întregesc una pe alta: Principii de limbă și scriptură, Crestomația, și Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi, dintre cari Principiile se numesc de însuși autorul lor: »întăuul și ultimul fruct al cercetărilor și studiilor noastre asupra limbei române²⁾«. Principiile acestea împreună cu consecuențele lor le-a mai turnat încă odată într'un sistem, în »Gramatica limbei române«, premiată de Academia Română, când auctoritatea lui Cipariu în cestiumi de limbă ajunse la culme. Idealul, la care a țintit Cipariu, a fost, că de vreme ce nu aveam încă uu dialect românesc adoptat de toți Românii ca limbă literară, trebuie să ne alcătuim o limbă comună, în care să nu folosim nici cuvinte și așezări de cuvinte și forme gramaticale grecești, turcești și rusești, cunoscute numai celor din România, dar nici ungurești și nemțești cunoscute numai celor din Ungaria, ci în locul lor să folosim cuvinte, forme și așezări de cuvinte de origine română, ori unde le-am afla pe pământul locuit de Români. În același timp să reîmprospătăm cuvintele și formele învechite, părăsite, ori mai rar folosite din cărțile vechi, iar unde aceasta nu ar fi de ajuns spre ne putea exprime cugetele și simțămintele, să împrumutăm și din limba latină aceea ce are mai mare asemănare cu firea limbei românești, și chiar și cuvintele latine, pre cât este cu puțință, să le încetățanin numai modificate în consonanță cu fonetica limbei române. În chipul acesta am fi ajuns la unitatea limbei literare a tuturor Românilor. Dar mulți din neștiință, crezând, că și ei lucră după principiile lui Cipariu, s'au apucat și au scos adeseori din limba română aceea ce eră mai românesc, și în locul cuvintelor și locuțiunilor pricepute de toți Românii, au introdus un potop de cuvinte și forme latine, nepri-cepute de popor. Plivitura aceasta greșită, care nu știa deosebi grăul de polomidă, a pustit cumplit holda deasă și verde a limbei românești. Alții pornind din un naționalism necumpătat, pe cum ne arată Dicționarul lui Laurian și Maxim, au rătăcit pre alte căi și mai primejdioase, cari dacă nu ar fi fost închise de grabă, ni-ar fi aruncat limba literară într'o prăpastie, în care ea și-ar fi rupt toate legăturile cu graiul plin de viață și putere al poporului

¹⁾ Archiv p. 81.

²⁾ Archiv p. 81.

nostru. Dar curând s'a scurs șivoiul turbure și pus-tiitor al înoirilor nesocotite, și în locul lui izvorul limpede și răcoritor al limbei frumoase din cărțile bisericești, din vechii cronicari și din graiul viu al poporului începū a-și face cale largă prin scrierile românești din timpul mai nou, și nu este departe clipita, când idealul lui Cipariu pentru unitatea limbei literare se va întrupă. Iar dacă scriitorii români nu se vor mai întoarce poate nici odată la ortografia limbei române stabilită de Cipariu, această ortografie încă va fi o mărturie despre studiile lui neobosite asupra firei limbei românești și va introduce totdeauna pe filologi în cunoștința mai adâncă a aceste limbi. Neperitoare însă vor rămâne pentru totdeauna studiile lui istorice asupra începutului și trecutului limbei române, pe cum și principiile lui asupra foneticei, morfologiei și sintacticei, cari în partea lor cea mai mare nu s'au putut clăti și nu se vor clăti în veci, ci-l vor face pururea vrednic de gloriosul nume: »părintele filologiei române.«

Neperitor va rămâne meritul lui de a fi tipărit cu litere latine cea dintău carte bisericească, »Orologiul« sau Ceaslovul, la 1835, și cel dintău ziar românesc, »Organul luminării«, la 1847, făcând prin acest început semnul pentru scoaterea cirilicelor din biserică și din toate ziarerele și cărțile românești, pentruca străinii și din veștmântul limbei să poată cunoaște vița noastră latină. În sfârșit neperitoare vor rămâne aceste cuvinte de aur, ce ni le-a lăsat ca moștenire de păstrat cu sfințenie în inimile noastre: »Iar dacă cineva învață limba străină, așa cât de limba maternă nu mai vrea să știe, dacă pruncii și-i învață numai în limba străină, iar în limba părintească nu, cum făcură multe familii românești până în zilele mai de curând, care nu vreau să le numesc, pentrucă sunt cunoscute și pentrucă *exempla sunt odiosa*, aceia se închină limbei străine; încă și aceia, cari când grăiesc și scriu românește, se par, că au învățat românește între Turci și Tătari, iar când vorbesc și scriu într'u altă limbă, se întrec cu Kossuth în eleganța stilului și în elocuență; și aceia, cari chiar și cu Românul mai bucuros vorbesc într'u altă limbă, decât românește; cari zic, că le e mai îndemână a grăi în limbă străină, cari te salută și între patru ochi și în public numai în limbă străină, cari între străini pentru capul lor nu ar cuteză nici măcar să-ți șoptească în limba românească etc. toți acestia se închină la limbi străine și urgisesc pe a națiunei sale¹⁾.«

Câmpul larg și înțelenit al filologiei române n'a putut slei puterea uriașă a lui Cipariu. Pentru aceea îl vedem lucrând cu sporiu și mare folos și în ogorul istoriografiei române. În »Acte și fragmente«, scriere publicată la 1855, Cipariu a pus la dispoziția istoriografiei române un magazin bogat de scrieri și documente inedite, culese cu mare sârguință din pulberea arhivelor și lămurite cu nenumărate notițe din scriitori vechi, români și străini, prin cari se aruncă o nouă lumină asupra trecutului bisericei românești din timpurile cele mai vechi până la mijlocul veacului al 19-lea. Cercetările asupra trecutului nostru nu s'au oprit la 1855, ci s'au continuat cu mare stăruință, pentruca să ne dea monumentalul »Arhiv pentru

¹⁾ Cuvânt la inaugurarea Asociațiunei p. 42—3.

filologie și istorie» prin care s'a pus în circulațiune o nenumărată mulțime de documente, culese în partea cea mai mare din publicațiuni străine, până atunci necunoscute istoriografiei române. În »Cuvânt la înaugurarea Asociațiunei« Cipariu s'a arătat vrednic următor a lui Petru Maior întru apărarea continuității poporului românesc pe pământul vechei Dacii. Ceea ce caracterizează însă aceste studii este iubirea lui de adevăr, care nu-l oprește a îndrepta pretutindenea greșelile lui Maior, Clain și Șincai, deși nutriă în peptul său cea mai adâncă pietate și nefățărită admirațiune pentru acești mari dascăli ai neamului românesc. Cât de mare recunoștință datorim noi cei de astăzi lui Timoteiu Cipariu pentru cercetările sale pe câmpul istoriei românești, se vede din simpla constatare, că dacă după apunerea celor trei sori din veacul al 18-lea, nu ni-l'ar fi trimis Dumnezeu pe dânsul, istoriografia română ardelenescă în veacul al 19-lea nu ar fi făcut nici un singur pas înainte, ci ne-ar fi întrecut străinii spre rușinea noastră.

Nu voiesc să obolesc prea mult binevoitoarea voastră luare-a-minte, iubiți ascultători, înșirând cu acest prilej toate meritele literare ale marelui Timoteiu Cipariu, deși poate ar fi de mare folos, să vă răpesc câteva clipe, arătând serviciul bun, ce l'a adus el neamului românesc, când a publicat în latinește tratate scurte și măduoase, în Anuarele gimnasiului din Blaj, despre literatura și limba românească, și despre trecutul bisericesc și național al poporului nostru, pentruca și străinii să ne poată cunoaște mai cu temei și mai fără prejudecăți politice. Nici nu voiesc să desfășur pe larg importanța culturală a numărărilor sale scrieri didactice, cari apărură într'un timp, când trebuia să se propună în școalele din Blaj în limba română, fără să avem aproape nici un manual didactic, scris în românește.

Eu vreau să mă mai opresc puțin pe acest amvon numai spre a vă schița și viața publică a a acestui prea vrednic bărbat. Pornind din principiu, ce el însuși îl exprimă foarte frumos cu cuvintele: »ce va păți o națiune întregă, eu încă sufer bucuros«,¹⁾ Cipariu a luat parte la toate acțiunile mari naționale și culturale din veacul al 19-lea, menite a dezrobi poporul nostru. La adunarea națională de pe »Câmpul libertății« din Blaj dela 3:15 Maiu a fost unul dintre cei 10 secretari ai ei și el ni-a descris-o mai credincios și mai obiectiv în numărul întâiu din »Organul național«, apărut îndată după acea zi pururea vrednică de amintire. Aceeași adunare l'a ales în deputațiunea de 30, care aveă să ducă cererea națiunii la împăratul. La întoarcerea sa din Innsbruck se oprî în Pesta, unde luă parte la lucrările »comisiunei regnicolare«, ce aveă să reguleze raporturile dintre Ungaria și Ardeal. Ca membru în »comitetul națiunii române« iscăli apelul din 20 8 Octomvrie 1848, prin care se chemau Românii la arme pentru patrie și tron. În anii 1863—4 îl aflăm între cei mai aleși deputați ai dietei transilvane din Sibiu, în care și națiunii române se recunoscū egala îndreptățire politică cu celelalte popoare din patrie. El a rămas pururea credincios vederilor politice, cari au produs aceste

acțiuni mari, dându-ne de o parte pildă frumoasă de statornicie în principii și în luptă, dacă dorim să ajungem vre odată la izbândă, iar de altă parte arătându-ne, că viitoriul politic al Românilor din țara aceasta atârnă mult dela convingerea, ce trebuie să o producem în Casa domnitoare, că este în interesul Ei a ne ocroti, ajută, sprijini în toate nizuințele noastre politice, naționale, culturale și economice, pentru ca întărindu-ne noi, să-i putem sări și noi în ajutor, când alții i-ar amenința tronul. Inima lui românească și încrederea bisericei și națiunii române l'au făcut să lucre neobosit în fruntea celor mai înalte așezăminte culturale și naționale. Douăzeci și unul de ani (1854—1875) a condus gimnaziul din Blaj ca director, dezvoltând în același timp mare activitate în mai multe officii bisericești, ca vicar general arhiepiscopesc, asesor consistorial, președinte la tribunalul matrimonial de a 2-a instanță și ca administrator de fonduri arhidiecezane. De școalele din Blaj, de pe a căror catedre 50 de ani a răsunit glasul lui lin și blând, nu-și uită nici la moartea sa, căci a întemeiat o fundațiune de 40.000 coroane, din care să se poată ajuta clerici harnici și gimnaziști eminenti, să se susțină școala de fetițe din Blaj și preotul și dascălul din satul seu natal, Pânade. A purtat demnitatea de canonic 45 ani, din cari o parte și ca preposit. A fost membru fondator și vicepreședinte al Asociațiunei transilvane pentru literatura și cultura poporului român până la 1877, când fū ales președinte. A îmbrățișat cu căldură înființarea unui fond pentru teatru român, înscriindu-se între membrii fondatori ai acestei întreprinderi culturale. Academia română l'a chemat între membrii ei ordinari, îndată la întemeiere, la 1866, iar mai târziu l'a ales vicepreședinte. Vaza de care să bucură în clerul bisericei sale, îl ridică în 1868 între candidații pentru scaunul mitropolitan. Numele lui s'a vestit departe și peste hotară, căci »Societatea germană orientală« l'a ales membru ordinar. Astfel s'au adeverit în viața lui Timoteiu Cipariu cuvintele sfântului apostol Pavel către învățăcelul său Timoteiu: »Preoții cei ce-și țin bine diregătoria, de îndoită cinste să se invrednicească; mai ales cei ce se ostenesc în cuvânt și întru învățatură«. ¹⁾

Poate nicăiri nu ași găsi loc mai potrivit, de cât acest amvon, pentru a vă mai trage luarea a minte, iubiți ascultători, și asupra uneia dintre cele mai alese podoabe ale lui Timoteiu Cipariu: mândria, cu care el se ținea membru al bisericei catolice. El însuși ne mărturisește aceasta prin cuvintele: »A fi de o confesiune cu toată vița latină și cu cea mai mare parte a națiunilor celor mai civilizate . . . , îmi țin . . . de onoare«. ²⁾ Ca profesor de teologie și autor de scrieri teologice, ca istoric, care cunoștea nu numai trecutul neamului seu, ci și al altor popoare, ca bărbat dăruiat dela Dumnezeu cu o minte foarte ageră, Cipariu a priceput, că a fost o nenorocire pentru neamul românesc în trecut, că nu s'a ținut de creștinismul apusean, pe care se întemeiază toată civilizațiunea europeană. Din pricina aceasta neamul românesc nu a fost socotit ca membru în marea familie a popoarelor civilizate,

¹⁾ I. către Timot., 5, 17.

²⁾ Cuvânt la înaugurarea Asociațiunei, pag. 31.

¹⁾ Cuvânt la înaugurarea Asociațiunei, p. 31.

pre cum au fost socotiți de pildă Ungurii, Croații și Cehii, ci ca un element străin de aceasta familie, ca un element, a cărui existență nu prezentă nici un interes, ori numai interesul de a fi nimicită. Chiar și astăzi, când se pare, că omenimea se însuflețește și de idei, cari nu izvorăsc din principiile creștinismului, este cestiune de viață pentru neamul românesc de a dărâma zidul, ce-l desparte de civilizațiunea europeană, întemeiată și astăzi, în tot ce are mai sănătos, tot numai pe creștinismul apusean, și de a lua parte fără rezervă și fără de prejudecăți opăcitoare la rezolvirea problemelor, ce agitează lumea civilizată, la luptele și progresele ei. Că existența, bunăstarea și viitoriul popoarelor în Europa nu se poate asigura numai prin alipirea neclătită de ființa lor etnică și de limba lor, ne putem convinge, dacă vom privi la soarta Turcilor, Grecilor, Sârbilor, Bulgarilor și chiar și a noastră a Românilor.

Cele desfășurate în puținele mele cuvinte sunt de ajuns, iubiti ascultători, ca să ne facă să pricepem, cu cât adevăr și dreptate a scris aceste cuvinte frumoase Alesandru Odobescu câteva săptămâni după moartea lui Cipariu: »Ca un puternic și activ agent al îndreptării și al dezvoltării învățământului în școalele române din Transilvania, ca un sprijinitor credincios și îndrăzneț al drepturilor politice și sociale ale naționalității române în staturile Austriei și Ungariei, iar mai pe sus de toate, ca scrutătorul cel mai erudit, cel mai adânc și cel mai scrupulos al cunoștințelor clasice și ca investigătorul cel mai ager, cel mai logic și cel mai convins al arcanelor istorice ale limbei românești, din câți au trăit, au lucrat și au scris odinioară printre Români de dincolo de Carpați, Timoteiu Cipariu merită să fie laudat, și admirat ca o figură, ce răsare originală și simpatică, energică și măreață, printre bărbații de frunte ai întregii Românii, de-alungul mai întregului nostru secol.«¹⁾ Din toate acestea pricepem mai departe, că neamul românesc, și în deosebi noi Ardelenii, și mai în deosebi noi Blăjenii împlinim o sfântă datorință, când în anul al sutălea dela nașterea lui Timoteiu Cipariu, serbăm amintirea lui. Dar când noi cei din Blaj punem pe mormântul lui Timoteiu Cipariu cununa recunoștinței, pietății și admirațiunii, trebuie să ne aducem aminte, că această cunună numai așa are preț, dacă ne arătăm vrednici urmași ai lui Cipariu. Epoca, în care a trăit Cipariu, a fost o epocă de mărire, de strălucire și de mare vază pentru Blaj, produsă în mare parte de el însuși. Știința era pe atunci foarte prețuită și cultivată cu mare sârguință, iar celor ce o cultivau, li se făcea cu drag îndemânarea, ca să poată sta de lucru și să poată sporii capitalul intelectual și moral al Blajului, ca veșnic titlu de glorie al lui. Ideile pentru înălțarea neamului, ori porneau din Blaj, ori în Blaj găseau cel mai puternic resunet. Cei mai neobosiți apostoli ai acestor idei din Blaj plecau spre a le răspândi în cele mai îndepărtate și ascunse colțuri locuite de Românii acestei patrii. Privirile tuturor erau ațântite asupra Blajului, de unde se aștepta semn

și îndrumare în acțiunile mari naționale și culturale. De aceea a zis Alesandru Odobescu la 1887: »Aci pe piața Blajului a fost, încă de pe atunci, și va fi poate și de acum înainte, tărâna cea mare a României luminate de peste munți.«¹⁾ Cuvintele lui Odobescu ar trebui să se împlinescă și astăzi, iubitorilor ascultători, cu atât mai vârtos, că astăzi suntem mai mulți și în condițiuni mai favorabile toți cei ce avem chemarea de a lucra pentru știința și cultura neamului, și pentru mărirea și vaza bisericii noastre. Dece bunul Dumnezeu, ca să nu se poată zice nici odată, că cununa recunoștinței și pietății au pus-o pe mormântul lui Cipariu nește mâni nevrednice! Și ca să nu vină asupra noastră această ocară și rușine, ași vrea să am, în această clipă, glas de trâmbiță, care să străbată până în măduva oaselor celor ce mă ascultă și să-i trezască pe toți din somn și amorțală și din toropeala intelectuală, ce par-că ne coboară moartea; ași vrea să am limbă de foc, care să ardă și să mistuiască toate boldurile și pornirile rele ale firei noastre, tot ce ne trage la pământ și ne aruncă în mocirla unor plăceri și interese trecătoare și nevrednice de ființa noastră intelectuală; ași vrea să am măcar atâta putere, în cât să vă pot purta prin salele mari, ce încunjură această catedrală, și să vă arăt păreții lor goli, de cari ar trebui să atârne portretele nenumăraților mucenici ai științei, culturii și luptelor noastre naționale, și să vă spun, că acești păreți ar trebui să fie toți împodobiți — întocmai ca la alte popoare civilizate — cu icoanele celor ce au durat zidurile acestor școale, au ilustrat catedrele lor în curs de un veac și jumătate, au strălucit ca stele luminoase pe bolta cerească a științei și culturii naționale, au întemeiat fundațiuni pentru nutirea a sute de mii de școlari harnici: pentru ca tinerimea, care să pârindă cu miile în fiecare an în acest orașel, să aibă prilejul de a-și lua din icoanele privite cu pietate o pildă neuitată pentru viața ei, și astfel să nu se mai poată întâmpla, că mulți din tinerii noștri, după ce părăsesc aceste locașuri sfinte, trec la universitate, numai ca să rătăcescă, asemenea unor stafii de noapte, prin fumăria crișmelor și cafenelelor; ași vrea să am măcar atâta avere, în cât să pot deschide cărților din bibliotecile noastre rântuite un adăpost larg și luminos cu intrare în toată bună vremea pentru cei ce doresc a se adăpa din atâtea izvoare de învățătură, ca să nu fim siliți a alerga prin orașe străine pentru câte o carte, ce se află și aci. Dar văd îndurerat, că nimic nu am din toate acestea, ci numai o lacrimă ferbinte, care să rostogolește din ochii mei slăbiți pe țărâna sacră a lui Cipariu și un glas înecat, care abia poate rosti cuvintele pioase: În veci pomenirea lui, Amin!

Dr. Augustin Bunca.

¹⁾ Vezi Gazeta Transilvaniei Nro 217—1887.

¹⁾ Gazeta Transilvaniei Nro 216—1887.

Distichon

in memoriam optimi et doctissimi viri *Timothei Cipariu*, Canonici Archidioecesis Alba-Iuliensis et Fogarasensis, Professoris Balasfalviensis, Philologi eruditi, Parentis Maecenatisque romanae literaturae.

Temporis elapsi, vir, lux gloriosa fuisti.

Tempore cum fueras maximus Ipse tuo.
Maecenas et Parens Romanae literaturae.

Et gentis fueras splendidum Ipse decus.
Atque Dei magnus sacerdos, una Musarum
Magister sapiens: par Tibi nullus erat.

Blanda Minerva favens omnes Te docuit artes,
Has proles tenens Tu quoque docueras.

Instar soli eras, coelo fulgentis in alto,

Almaque lumina et omnibus ille sua.

Quis valeat tua, vir, gnissime, dicere facta
Maxima, quae fueras pro natione tua?

Semper nobis labor sacer venerandus,

Qui memores non sinit esse Tui.

Et gratias magnas Tibi nos debere fatemur;

Sit benedicta tua natalis alma dies!

Memoriamque tuam fideles nos veneramur.

Sacra est illa nobis, et talis esse decet!

Atque tuo nomini, romana gente vivente.

Certus honor dabitur et laus perpetua.

Sed magis exoramus cum pietate, romanae

Gentis adesse tuae Praesul Duxque pius!

Felix qui transibas iitora mortalitatis,

Merces in coelo est Tibi magna nimis.

Coelestem Patrem rogare ne desinas unquam,

Esse Protectorem nostrum propitium!

Denique nos felices superantes triste pelagus,

Aeterna digna gaudeamus corona!

Marca die 9 Iunii 1905.

Ioannes Popiliu.

Începuturile filologiei române și direcția etimologică până la Cipariu.

Despre vre-o filologie română până la anul 1780 nu poate fi vorba. În anul acesta a apărut în Viena prima gramatică sistematică română¹⁾ alcătuită de *Samuil Clain*, pe atunci prefect de studii în Seminarul Sta. Barbara din Viena. Ce e drept titula cărții ne-ar îndreptăți întru câtva a presupune, că la gramatica aceasta a lucrat Sinkay tot atâta cât și Clain, de cumva nu ne-ar convinge despre contrariul edițiunea a doua a aceleiași gramatici, redactată și apărută numai sub numele lui Sinkay.²⁾ în care autorul să abate în multe dela Clain. Astfel în prima ediție din 1780 Sinkay a scris cel mult împărțirea și prefața.

Îndemnul ce l-a condus întru scrierea acestei gramatici a fost tot acela, care l-au avut și soții lui de lucru și de luptă Sinkay și Maior, adică năzuința de a arăta că istoria coloniștilor din Dacia s'a continuat, că românii sunt nu numai următorii da sânge ai vechilor coloniști romani, ci și limba acestora este limba latină stricată: „Huiuscaemodi servitute plurimum corruptam fuisse latinam Maiorum nostrorum linguam equis inficias ire audeat? Iar în editia din 1805: „Gentem, quae una eademque lingua, corrupta nempe

¹⁾ Elementa linguae dacoromanae sive valachicae composita ab Sam. Klein de Saad — locupletata vero et in hunc ordinem redacta ab Georgio, Gabriele Sinkay — typis Iac. Nob. de Kurzböck. 1780.

²⁾ Elementa linguae dacoromanae sive valachicae emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per Galr. Sinkay Pestanae 1805.

romana, sive latina, diversa tamen ab italica, gallica . . . placuit non mihi soli, sed etiam aliis comuni nomine Daco-romanam appellare.

Astfel părerea acestor primi învățați români asupra limbei a fost, că limba română de astăzi este cea veche latină, care însă în decursul multor veacuri, prin contactul atâtor popoare sălbatice, cari s'au așezat în Dacia, pe cum și în urma împrejurării, că după retragerea legiunilor române ori-ce legătură dintre Roma și Dacia s'a întrerupt și astfel de sine lăsată colonie și-a uitat mult din limba strămoșască, a imprumutat și mai mult dela popoarele, cu care a trăit împreună, ba a uitat și scrierea cea veche latină și în locu-i adoptat scrierea cirilică, care i-a acoperit fața, pe cum vălul acopere fața miresei în Orient, de nimeni n'a mai putut-o recunoaște.

Ce urmează de aci? Urmează, că trebuie redusă iar la frumșeta ei originală, trebuie tot ce timpurile maștere a stricat, să se tocmească, tot ce a ajuns străin și s'a împământenit în magazinul limbei să fie scos și în locul cuvintelor, formelor străine adusă cele vechi originale latine, iar scrisoarea cirilică delăturată și adoptată cea latină, ca ori-ce străin să poată recunoaște în limba daco-română limba cea veche a Romei.

Întrebarea însă cea mai grea a fost, că oare cum ar trebui reconstruită limba?

Istoria poporului român în Dacia dela Aurelian încoace era aproape necunoscută și în lipsa datelor sigure istoria era avisată la combinațiuni mai mult sau mai puțin probabile. Și dacă istoria a fost așa de ascunsă întru întunerec cu atât mai mult s'a putut zice această despre dezvoltarea limbei.

Fără dară a lua în conziderare, că limba ca ori-ce organism viu să schimbe, desvoaltă, amplifică, că din formele mai puțin folosite să pierd și că altele să strecură pe neobservate în grai, pe cari nu le poți esila prin legi lingvistice, acești bărbați au inaugurat principiul etimologic, nu numai pentru a arăta afinitatea limbei românești cu cea latină, ci și ca principiu de reconstrucție a limbei românești stricate din limba latină. „Voces latinas sic corrumpe ut fiant dacoromanae“ Partea I. c. IV. §. 1. și alt loc . . . ut ostendemus litterae l. corruptionem.

În partea ultimă a gramaticii ne spune că „formarea vorbelor românești din limba latină cum să se facă.“

1. Cuvintele latine de I decl. numai în pronunție să deosebesc de cele românești.

2. Cuvintele latine terminate în *us*, *um*, *u* și *ut* devin românești prin lăpădarea acestor terminațiuni, și să pronunță după legile limbei românești, afară de femininele în *us* aparținătoare decl. III, cari să fac românești din ablativ — *virtus-virtute*, iar dintre acelea, cari în genitiv au terminațiunea *dis*, românește să pronunță cu *a* laus-laudis-laudă. Tot a capătă și femininele în *us* de a IV decl. manus-mână.

3. Cele în *ius* de a II decl. în română primesc terminațiunea *e* radius-radie și cele în *eus* lapadă simplu pe *s* din urmă reus-reu, deus-dieu.

4. Cele de a III decl. terminate în *tio* devin românești, dacă să pun în abl. și să scriu în loc de *t* cu *c*. rogatio-rogacione. Cele alate în *io*, *co* și *o* își lasă terminațiunea și sunt românești — taceo—tac, dormio—dorm, sono—son, homo—hom.

5. Cele alalte cuvinte aparținătoare decl. III și a V, cu alte terminațiuni punându-se în abl. devin românești — sol—sol'e, onis—oue, facies—facie.

În *Vocavullar* — cu toate, că în gramatică are puține cuvinte nouă — aflăm și câteva formațiuni proprii, pe cum: fardedieu, penitentie, profund, selba, vult etc.

În ortografia Clain a dus principiul etimologic până la extrem și fiind-că în limba românească totuși mai erau sunete, cari în pronunție trebuiau provăzute cu unele semne diacritice însămnă pe *á*, când să pronunță ca *a* — caput — *cáp*, iar *a* fără accent e *ă* — lumina, *e* înainte de *mp. mb.* *n. e i* coperement, dacă și în silaba următoare *e, e* să pronunță de *i* — bene, și când să însămnă cu două puncte deasupra rămâne *ë* — *vënen*.

l' însămnat cu apostroful să pronunță *r. sol'e*—soare, *pal'us*—par, *b* între două vocale *v, habere*—*havere*. Ca sămnn diacritic mai întrebuițază circumflexul *◌* pentru redarea sunetului *i* și sămnnul grav *◌* în silaba ultima, pentru a arăta, că vocala respectivă este lungă.

Ortografie aceasta a lui Clain o aflăm însă și mai înainte de publicarea gramaticii sale în manuscrisul *Croniceii bălcănești* din 1770, pe cum și în *Cartea de rogacioni pentru eclavii homului creștin*. La *Acatistul* publicat în Sibiu în 1801 însă alătură și nu îndreptar ortografie și folosește și semne ortografice nouă, pe cum *sh* pentru scrierea sunetului *ș* *ts* pentru a lui *ț* și *î* cu circumflex pe cum *ris*. Semnele acestea, cari în limba română nu au bază etimologică așa să vede, că le-a introdus convins despre zădărnicia rigorismului prea mare etimologic.

Introducerea semnelor acestora fonetice pe cum și o apropiere mai mare de graiul viu o aflăm în ortografia din gramatica lui Sinkay, și în epistola „ad Ioanem Lipszky“¹⁾ a aceluiași.

Cu specimen de scriere din aceste două gramatici lasă să urmeze:

Ed. 1780.

Scii Domniea taa Romaneste? Sciu, quaci? sau dora ai avere ceva de a mi poruncire?

Nu sent dedat a poruncire unui hom de homenie, quum est Domniea taa, pentru ácea nuti poruncesc, ci te rogu. Hom bon! cu cuventele aceste me rusini, plăcati a mi poruncire.

Ed. 1805.

Shtii Domniea taa Românește? Shtiu, quaci? sau dora ai avere ceva de a mi porunci?

Nu sânt dedat a porunci unui om de omenie, quum esti Domniea taă pentru ácea nuti poruncesc, ci te rog. Om bun, cu cuvintele ácestea me rusini, plăcati ami porunci.

Că ce tulburare a produs gramatica lui Clain și între învățații străini să vede din cuvintele lui Sulzer: „Dass es nicht angehe die ganz rohe und halb barbarische Walachische Sprache, in der man ausser einigen Chronichen, Gebetbüchelchen und Liturgien noch kein Buch gedruckt oder geschrieben hat und in diesem und künftigen lahrhunderte schwerlich schreiben oder drucken wird, mit lateinischen Buchstaben schreiben oder lehren.“²⁾ Că orto-

¹⁾ Budae 1804.

²⁾ Geschichte des Transalpinischen Dacien p. 157.

grafia lui Clain e în contra naturei limbei românești „*willkürlich und wider die walachische Aussprache.*“

Putini noștri învățați însă, cari au urmat după aceia, au înțeles pe deplin tendința gramaticii lui Clain. Era începutul redesteptării popoarelor. Fiecare era mândru pe istoria, trecutul și originea sa.

Cu atât mai mult a trebuit să lucreze acești bărbați la redesteptarea poporului românesc, a cărui înaintași au fost atât de glorioși și pogoritorii lor au decăzut și au ajuns în cea mai adâncă sclăvie.

Nu poate deci să surprindă pe nime, că următorii lui Clain sau confundat atât de mult în etimologii latino-românești până la Petru Maior, care a făcut o îndreptare radicală în sistemul de până aci.

Astfel Ioan Molnár¹⁾ calea tot pe urmele lui Clain și în vocabularele copioasă din gramatica sa reproduce cuvintele scrise cu cirile și cu ortografia germană, ca se arete, că ortografia lui Clain nici de cum nu este în contra pronunțării românești.

Radu Tempea,²⁾ directorul școalelor neunitate, cu toate că își scrie gramatica sa cu cirile din tot șirul ese încercarea de a readuce cât mai mult limba românească la originalul latin. În prefață și prescurtează unele cuvinte pr. *sore* în loc de *soare*, *omeni* — *oumeni*, *duo* — *doauă*.

Budai Deleanu³⁾ a lămurit mai de aproape originea limbei românești „*qui licet cum illo Ciceronis et Vergilii comparari non posset latinus tamen erat.*“ În decursul veacurilor însă și aceasta s'a stricat mult „*ut nec barbarus, nec Romanus sed mixtum quid, in quo tamen romana praevalerat loquella.*“ Astfel de stricări sunt și în loc de *et*, negativul *ne* în loc de *in*, schimbarea sunetului *a* și *e* etc. Frumseța limbei însă numai cu ortografia lui Clain poate să ese la iveală și „*sau scriem cu aceasta ortografie sau cu nici una alta.*“

Parcel Iorgovics⁴⁾ a fost unul dintre cei mai mari luptători pentru relatinisarea limbei. În *vocabulariul* lui a și publicat unele specimene de formarea cuvintelor și anume că dintr'o rădăcină latină să se formeze cu ajutorul sufixelor românești atâtea cuvinte câte să pot.

Astfel: *ante* — *ainte* — *anitare* — *anitate* — *anitament* sau *vedere vis* — *visare* — *vezu* — *vezanic* — *vizie* — *vizitare* — *rizită* — *evidente* — *evidențe* — *invidere*.

Cel ce a pus stavilă însă direcției etimologice, ca să nu se depărteze prea tare dela limba vie a poporului românesc și a introdus și o ortografie mai ușoară, înlesnind astfel calea de a putea să se răspândească mai ușor scrierea cu litere latine a fost Petru Maior. „*Limba poporului roman, sau cea vulgară latină, care este limba poporului român, nu s'a făcut din limba literară latină, care să zice cea corectă latinească, ci aceasta din ucini, și cu toate că zicem, că limba românească este fată celei latine, după firea lucrului limba românească este mama*

limbei literare latine.“¹⁾ după cum ne arată și unele forme latine literare, cari să pot esplica din limba românească resp. din cea italiană pr. *ille, illa, illud* din românescul *il, la* și italianul *l, la, lo* etc. Urmarea e, că la introducerea neologismelor să nu luăm numai limba latină de basă, ci și celelalte limbi neolatine și mai ales cea italiană „*quia hae duae linguae italica et valachica, quibus eadem fuerunt incunabula. tam quoad vocabula, quam quod pronuntiationem propiguissimam cognationem inter se connexae sunt.*“²⁾

Cu privire la ortografie este și el de părere, că cea etimologică este mai acomodată și mai potrivită limbei românești „*Idcirco eiusmodi orthographia, quae diminueret internam linguae perfectionem, etsi forte sua facilitate se se commendaret, tamen cum potior sit perfectio interna quam externa, haec illi cedere debet.*“ Cu toate acestea pentru înlesuirea cetitului introduce circumflexul pentru exprimarea sunetului *i* pr. *măni* vânt, pentru *ă* apostroful pr. *săn'tate* postrare, în locul lui *ea*, *oa* accentul *ó, é, e* cu coadă și, *q = z t = ț, s = ș*

Dintre consonante are *q* și *z*.

Pentru a ilustra modul de scriere a lui P. Maior reproducem un pasaj din dialogul unchiului cu nepotul:

Doa' sunt pa'rieri le inveciaților, quarii. fora' de pisma' voiesc o cuventare în lucrul aqestu. Unii dîcu, che' limba Română e limba Latina' stricata' și sca'đuta' dela flóraa limbei Latine. Alții dîcu, che' la Romanii, quei de demult doa' limbi au fostu etc.

De amintit mai e și *Roja Constantin*, care pentru formarea neologismelor a amintit în gramatica sa și limba din cărțile bătrâne.

Direcția aceasta latinisătoare și-a avut urmările sale. Până când unii să opriau mai la scrierea cu litere latine după îndrumarea măiestrilor de mai sus, dară să feriau de introducerea neologismelor, pe cum a fost Diaconovics-Loga și Bobb, pe atunci alții au mers tot mai înainte pe calea apucată și tot mai tare s'au depărtat dela graiul viu.

Era dară pericol, că rigorismul prea mare etimologic, îi duce pe învățații noștri la o limbă ideală, care nu e nici românească, nici latinească, dară samănă tare bine și cu una și cu cealaltă, și că toată munca reformatorică și ze ul de a se crea o limbă literară să spulberă în fantasiile etimologice din *Teutamen criticum*. (Viena 1840.) La timpul cel mai potrivit a eșit de sub tipar *Organul Luminării* al lui Cipariu, carele firele resfirate ale școalei etimologice le-a adunat iarăși la olaltă, luânduși de basă acestea două principii: litere latine și limbă cât să poate mai curată.

Și acum revenind asupra întregii mișcări etimologice până la Cipariu relevăm două momente, cari au predominat toată mișcarea aceasta. Unul a fost momentul istoric, când învățații noștri pe basa desfacerei cuvintelor și a formelor gramaticale au arătat înrudirea limbei românești cu cea latină și altul, care tinde a reduce limba românească la originalul său, a o reconstrui și îmbogăți din limba latină sau celelalte limbi surori.

Pe cum a fost de îndreptătită etimologia ca metod istorico-linguistic, pe atât de neîndreptătită a fost ca basă de evoluțiune. Efectele s'au văzut. Toți scriitorii de carte și-au dat silința a să depărta cât mai tare dela graiul viu și a-și pierde vremea, și de multe ori și talentul, cu făuriri de neologisme, în locul cuvintelor împământenite străine și chiar și neașoare vechi românești. A început a fi toată *litteratura* paralizată de febrilitatea etimologică. literații nu să mai gândeau la espresiunea ușoară a gândirei, ci la introducerea terminilor noi latini așa încât și cele câte-va talente literare, să vad gemând sub povară grea a reformei de limbă. Stilul gazetelor e greoiu, lucrările literare și câte vad lumina zilei sunt pline de termini aleși și excepționabili din punct de vedere etimologic, căci nime nu voia să se facă de ocara gramatistilor, să se numere între cei neștiutori, să folosească barbarismele, de cari era plină poesia și graiul popular.

Greutatea de a se da avânt unei limbaj mai limpede și mai ușor, și de a se emancipa unele talente, o mai măria și scrierea anevoioasă etimologică, la a cărei învățare trebuia o dosă bună de știință latină, ba sistemele cele multe dela Clain și până la Laurian au făcut, ca confuzia să crească tot mai mult, încât puțini îndrăzneau, ca să pășească în publicitate fără știința recerută de scriere românească.

Urmările direcției etimologice dară din punct de vedere al propășirii literaturii române au fost cât se poate de stricicioasă.

Nu putem însă să ne alăturăm nici la cele spuse de dl. Maiorescu în Critice vol. I. *Contra direcției nouă*. Credem a nu greși, când tot articolul respectiv al D-sale îl timbrăm mai mult de plausibil, decât de adevărat.

Că deși e pe deplin de înțeles, că dl. Maiorescu, să folosească toate armele posibile pentru a înfrânge direcția latinisătoare, totuși nu trebuia să retacă nici adevărul. Ascunde nu să pot meritele acestor bărbați luminați, nunumai că ei au fost redesteptătorii neamului românesc, în a căror scrieri, fie acelea de ori ce natură, ese la iveală tendința aceasta, ci și meritul acela, că ei au fost primii, cari au pus basa științei de limbă. Că în zelul lor și orbii de gloria romanilor și desperați de starea politică de atunci a poporului român, au trecut marginile iertate și nu s'au putut împăca cu idea, că unei limbi vii nu să poate pune stavilă în evoluțiunea ei naturală, nici curați nu să poate avea ce odată s'a făcut carne și sânge, atunci, când și la alte popoară mai culte știința de limbă era atât de primitivă și dominată de sentimentul național, nici lor nu li-se poate zice, că ar fi lucrat tendențios la o *minciună*.

Octavian Friș.

TIMOTEIU CIPARIU ca un fondator al unității naționale.

Cu toate că națiunea română nu s'a bucurat de cea mai mare binefacere, adică de a avea organizațiune politică proprie unitară, limba română totuși este azi o limbă universală. Ea ocupă loc distins între limbile cele mai culte. Ea contribuie azi la îmbogățirea capitalului de idei și sentimente civi-

¹⁾ Deutsch Walachische Sprachlere Wien 1788.

²⁾ Gramatica românească alcătuită de Radu Tempea Brașov 1797.

³⁾ *Fundamenta grammatices linguae Romanicae*, fragment publicat în *Arhivul* lui Cipariu.

⁴⁾ Disertațiunea ortografică către P. Maior.

¹⁾ Disertațiunea pentru începutul limbei rom.

²⁾ *Orthographia română* Budae 1819.

lizatoare deopotrivă cu celelalte șese limbi universale: franceză, italiană, engleză, germană, spaniolă și rusească. Ca urmare a contribuției sale la acel tezaur al umanității limba română astăzi este studiată în toate centrele mari ale erudiției filologice. Dintre savanții români mai mult a contribuit Timoteiu Cipariu la îndrumarea noastră spre lumină în întunecimea în care erau învăluite întâmplările istorice și psihologice cari s'au petrecut la poporul român din Dacia. Acest popor român, care astăzi vorbește o limbă ce seamănă mai mult decât toate limbile neolatine cu limba vulgară latină — și-a însușit perfect ideile lui Timoteiu Cipariu despre romanitatea poporului român, despre adevărul, că o limbă de un rang înalt pretinde un popor dăruit cu suflet și trup viguros pentru ca să nu decadă, despre vrednicia națiunii române de a avea o limbă atât de dezvoltată. Ideile acestea s'au prefăcut în sângele tuturor românilor, și nu este român, care la singura amintire a numelui acestui gigante apărător al Olimpului națiunii române, să nu tresară de însuflețirea sfântă din carea răsar concepțiunile mari vrednice de urmașii celui mai nobil popor.

Limbă de o așa forță culturală preponderantă, limba română se va afirma tot mai mult în răsăritul Europei unde sârbii, bulgarii, ungurii și slavii peste tot își însușesc de bună voie tot mai mult limba română. Așa, încât putem zice, că școala lui Timoteiu Cipariu a ieșit învingătoare nu numai în chestii de interes curat științific, ci a ajuns de făclie conducătoare în peripețiile politice ale viitorului Europei răsăritene. Templul care l'a ridicat geniul lui Cipariu limbei române cuprinde azi în încăperile sale nemăsurate toată Dacia. În acest lăcaș sufletul nostru găsește un repaus, o recreare adâncă, care ne va întări între toate uraganele viitorului necunoscut, pentru că de pe altarul acestui templu se revarsă neconținut peste toți românii curatul adevăr, prin urmare inspirație genială în toate chestiile hotărâtoare pentru vrednicia, onoarea și libertatea noastră spirituală și națională. Putem dar să declarăm, că Timoteiu Cipariu este unul dintre marii fondatori ai unității naționale ca organizator al conștiinței nestrămutate naționale române.

Blaj la 19 Iunie 1905.

Dr. Cassiu Maniu.

T. Cipariu ca istoric.

de

Dr. AUGUSTIN BUNEA.

Scopul de căpetenie urmărit de Cipariu în lucrările sale științifice a fost desvălirea prefacerilor, prin cari a trecut limba românească dela începutul ei până la sfârșitul veacului al 18-lea. Acest scop el nu-l putea ajunge fără de a face cercetări și asupra trecutului istoric al poporului nostru, căci nu se poate cunoaște deplin istoria limbei fără de cunoașterea istoriei poporului, ce a vorbit-o. De aceea Cipariu a continuat în veacul al 19-lea opera începută în veacul al 18-lea de mari săi înaintași. Samuil Clain, George Șincai și Petru Maior, pentru luminarea trecutului întunecos al neamului nostru.

Meritul, ce și l'a câștigat Cipariu pe câmpul istoriei române, nu zace însă numai în continuarea operei înaintașilor săi, ci și în împrejurarea că este singurul Român din Ardeal și Țara-Ungurească, care în cursul veacului al 19-lea a adus contribuții nouă și de mare valoare la istoria poporului român, așa încât dacă nu am fi avut pe Cipariu, am putea zice, că într-o sută de ani istoriografia română din Ardeal și Țara-Ungurească nu a făcut nici un pas înainte și am fi rămas cu totul îndărăptul fraților noștri de peste Carpați, unde se publicau pe timpul lui Cipariu colecțiuni mari de documente, ca „Arhiva românească” și „Letopisețele Moldovei” de Cogălniceanu, „Magazinul istoric pentru Dacia” de Bălcescu și Laurian, „Tesaurul de monumente istorice pentru România” de A. Papiu Harian, și „Arhiva istorică a României” de B. P. Hasdeu.

Este adevărat, că în veacul al 19-lea s'au îndeletnicit cu scrieri istorice și alți Români din Ardeal și Țara Ungurească, ca Șaguna, Popea și Velea Tincu, dar aceștia nu au îmbogățit cu nici un dat nou istoria trecutului nostru, iar materialul, ce l'au găsit ei în Clain, Șincai, Maior și Cipariu, sau l'au reprodus fals în scrierile lor, sau l'au folosit, nu spre a lumina trecutul nostru, ci spre a forma convingeri greșite despre viața bisericească veche a poporului român, și spre a înfățișa ca adevăr deplin dovedit chiar și unele aserțiuni beifutemeiate, pe cari Șincai, Maior și Clain, le exprimaseră cu încredință, nu ca fapte împlinite, ci ca combinațiuni subiective. Din contră Cipariu cantă numai adevărul în toate scrierile sale istorice. De aceea el nu s'a iea orbește după cele scrise de alții înaintea lui, ci caută pretutindenea, dacă acelea au ceva temei istoric, și îndată ce afla că înaintașii săi au rătăcit, nu se sâștește a le îndrepta greșelile. Așa, de pildă, văzând, că Samuil Clain a făcut o listă de 30 arhiepiscopi români între ani 1348 și 1698, Cipariu în „Acte și Fragamente” la pag. XIV, arată, că lista lui Clain nu este vrednică de credință.

Dintre scrierile istorice ale lui Cipariu relevăm următoarele:

1.) În anuarul gimnasiului din Blaj pe anul 1858 publică în latinește un tratat scurt, dar foarte măduos despre literatura Românilor: „De re literaria Valachorum”, în care ne arată nu numai obârșia limbei românești, ci ne dă, până la el, cea mai completă istorie a literaturii vechi românești pe baza manuscriselor și cărților vechi, adunate cu multă sârguință și mari cheltuieli.

2.) La 1855 apărură importanta scriere „Acte și Fragamente”, care cuprinde o bogată colecțiune de documente române și latine inedite, ori necunoscute istoriografiei române, despre biserica românească din timpurile cele mai vechi până la sfârșitul veacului al 18-lea. Fiecare document este transcris fidel, așa pe cum fusese scris, și este însoțit de număroasele note ale autorului, cari sunt de multe ori mai prețioase, decât înseși documentele și totdeauna dovedesc erudițiunea foarte întinsă a lui Cipariu. Fără de „Acte și Fragamente” istoria bisericească a Românilor ar fi plină de lacune și chiar și istoria bisericești multe din veacul al 18-lea și începutul veacului al 19-lea ar fi, în partea ei cea mai interesantă, sau aproape necunoscută, sau nelămurită.

Profit de acest prilej spre a lămurii cestiunea despre autorul tratatului latin publicat de Cipariu în „Acte și Fragamente” sub titlul: „De ortu, progressu, conversione Valachorum, Episcopis item, Archiepiscopis et Metropolitibus eorum.” Cipariu a reprodus acest tratat după o copie veche, fără ca să ne poată indica, cine este autorul lui. Domnul Dr. Ioan Ardelean în „Istoria diecezei de Oradea-mare”, partea I. p. 73 ne spune, că tratatul acesta a fost comunicat în 12 Martie 1777 Congregațiunii de Propaganda Fide prin episcopul unit din Oradea Moise Dragoș. Această aserțiune m'a îndemnat să scriu în „Enciclopedia Română” și în „Schematismul arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș” din anul 1900, că autorul tratatului din cestiune este episcopul Dragoș. Acum însă dl Iustin Nestor din Blaj mi-a comunicat un manuscris vechiu, în care tratatul poartă titlul: De ortu, progressu et conversione Valachorum, Eppis item, Archi-Eppis, et Metropolitibus eorum, per Zachaeum Verner Budae, Agriae et Leopoli scriptum. Quaedam et collecta. Anno 1781. 2 et 3. Din acest titlu s'ar părea, că autorul acestui tratat este Zacheu Verner, poate un superior dela seminarul grecesc al Sfintei Barbare, care pe timpul împăratului Iosif al II-lea a fost mutat mai întâiu la Agria și după aceea la Lemberg. Mai adaug, că manuscrisul lui Verner are la sfârșit un pasagiu, ce nu se află tipărit la Cipariu, de următorul cuprins: „Alia: Valachos (moderno tempore sic appellatos) Romanorum Coloniarum in Daciam a Trajano deductarum reliquias esse, colligitur tam ex Aurelio Victore, Libro de Caesaribus, quam ex vocibus, quae Romanam linguam sapiunt, apud illos usitatis, et a Claris. Prajo relatis Dissert. 7-ma pagina 159, 160, 161, ideo se hodieque Rumuni, Rumeni seu Romanos, idiomate patrio vocant, quare frustra sunt, qui Valachos ex Bulgaris ortos opinantur, licet enim voces quasdam bulgaricas, et slavicas suae permixtas habeant, id tamen ideo factum est, quod in Moldavia, in quam etiam propagati sunt, Russis et Polonis, in Valachia Rasciis et Bulgaris vicini, quedam ex eorum linguis adoptaverint, partim, quod Bulgari, quos Hungari pepulerunt, iis accesserint, vel eorum nonnulli, qui cum Pacinacitis Turcos e Locis Atel-Cusu nuncupatis egerant, illis se permiscuerint, ac ex mutuo hoc commercio quaedam ex Bulgarica Valachicae Linguae voces adhaeserint etc.”

Pe temeiul acestora putem zice, că până nu se va dovedi cu documente vrednice de credință, că episcopul Dragoș a trimis aveau Congregațiunii de Propaganda Fide tratatul din cestiune în 1777, trebuie să se admită, că autorul aceluia este Zacheu Verner.

3.) În 4. Noemvrie 1861 Cipariu rosti în Sibiu clasicul său „Cuvântul la inaugurarea Asociațiunii române transilvane”, un mărgăritar al literaturii române. Durerea pentru trecutul plin de suferințe al poporului român și iubirea înflăcărată pentru limba acestui popor izbucnesc ca un vulcan aprins din fiecare cuvânt rostit într-o înălțătoare sărbătoare națională. Pentru acest discurs de un efect covârșitor, Cipariu făcuse atâtea într-un ziar unguresc. Atunci el făcuse silit a-și apăra frumosul făc prin o apologie, în care nu numai scoate la iveală romanitatea poporului român și continuitatea lui în Dacia Traiană,

ci cu un aparat științific grandios și cu o logică strânsă spulberă deodată și ocările, ce scriitorii străini au încărcat în toate timpurile asupra acestui popor asuprit.

4. În anii 1867—1872 apărură monumentală operă „Archiv pentru filologie și istorie”, în care împreună cu d-l I. M. Moldovan, a publicat foarte prețioase studii și documente relative la istoria limbei românești și a poporului, ce o vorbește. Pentru cel ce vrea să scrie istoria poporului românesc, „Archivul” lui Cipariu este un izvor bogat de informațiune.

Acestea sunt de ajuns spre a asigura lui Cipariu loc de frunte între cercetătorii istoriei naționale.

În memoria primului filolog român, Timoteiu Cipariu.

Limba este semnul cel mai caracteristic, prin care o națiune se deosebește de alta. Pentru că ea oglindește întreagă viața morală și intelectuală, întreg sufletul unei națiuni; și literatura ei este ast-fel cel mai prețios, cel mai bogat și mai trainic monument al fie-cărei epoce din viața națională, un monument destinat a trăi pentru toate timpurile.

Pentru noi limba noastră română este încă mai mult de cât atâta. Dacă ea era pentru părinții noștri, în mijlocul barbarilor, un titlu de nobleță, la care țineau mai mult decât la viață; pentru noi ea este astăzi și o puternică garanță, o armă neînvingătoare a existenței neamului nostru de sub guvernele străine. Și oraculul, care prezicea Romanilor vechi, că atunci vor fi părăsiți de ursita lor cea bună, când își vor fi uitat de limba părintească, cuprinde un adevăr general și un sfat înțelept pentru ori ce popor din ori ce timp, și mai ales pentru urmașii de astăzi ai poporului roman din răsăritul Europei.

Se cuvine deci aceeaș iubire și venerațiune umbrelor acelor bărbați, cari au luptat cu condeiul pentru apărarea, păstrarea și cultivarea limbei, ca și eroilor, cari au căzut cu arma în mână pentru apărarea neamului și patriei lor.

Și nime n'a meritat mai mult această recunoștință a posterității, decât *Timoteiu Cipariu*, care a închinat toată viața sa cultivei limbei, pe care o iubea ca cea mai scumpă comoară a poporului său, și scoaterii la lumină a monumentelor celor mai vechi, pentru a căror descoperire zicea, că ar fi dat și cămașa de pe sine.

Onoare și glorie memoriei aceluia, care a pus temelile gramaticii și istoriei limbei române!

București, 30 Maiu 1905.

M. Strajan.

O epistolă a lui Alexandru P. Ilarian.

„Uniți-vă cu Poporul toți, preoții . . . cetățenii, ostașii, învățații și vă consultați cu un cuget asupra mijloacelor reinvierii naționale, pentrucă toți sunteți fii ai aceleiaș

mame și cauza este comună!” — așa glăsu-este zelosul tribun dela 48, tinărul A. Papiu Ilarian la sfârșitul tomului II. din „Istoria Românilor din Dacia superioară” (pag. 362). — când mai aruncă „o cântătură preste zilele Națiunii noastre de când jelește . . .” — (pag. 361.)

Ehou al unei inimi de 22 ani, cuvintele aceste au răsunat chiar pe vremea când slăvitul Timoteiu Cipariu în fruntea deputațiunii naționale române oftă din greu plângând ca Ieremia soarta Ierusalimului românesc, căci cum însuși scrie: „Binele ei (națiunii) material e cu totul derăpănat, căminul ei părintesc acoperit de dărâmturi și ruine, fiii ei decimați, viața bărbătească în mai multe locuri stânsă de tot . . . altarele ei parte surupate, parte profanate, mulți din preoții ei măcelăriți (măcelăriți) — (Cfr. T. Cipariu etc. „Repetirea petițiunii generale și ursorii pentru deslegarea ei.”)

E coloritul anului 1850 acesta, când Tinerii indignați de prigonirea poporului de mare nume — aprind focul idealizmului fără seamăn, buciământ în patru colțuri libertate, drept, soarte mai bună . . . în vreme ce Bătrânii prin suplici bine frământate tot cu acelaș gând în creeri și cu aceeaș dragoste în inimi duc jalbe la tron.

Cine cetește istoria Românilor din anul 1850, între cele mai de frunte evenimente află jalbele Românilor, care de care mai înduioșătoare, începând cu „Protestul în contra concluserilor făcute de universitatea națiunii sășăști în cestiunea teritorială” (25 Febr. 1850) până la „Plânsoarea asupra organizațiunii judiciare celei stricicioase pentru națiunea română” (31 Dec. 1850.)

Scrise în românește cu etimologizmul marelui Filolog, la umbră cărui astăzi ne închinăm, și subscrise în primul rând de mâna-i proprie — toate aceste suplici sunt sentimente, cari au ciocit în inima marelui Cipariu și din adâncul sufletului lui au izvorit.

Fost elev al Blajului, când m'am decis să scriu câteva șire în memoria bărbatului, care a dat Blajului renume, nu vreau alta, decât să descoper istoricilor o epistolă autografă a lui Alex. Papiu Ilarian, a cărei cuprins atinge două dintre suplicile anului 1850 înaintate la tron, și iscălite în șirul prim prin Timoteiu Cipariu. Anume: „Suplica pentru conchemarea unui sinod complet spre alegerea Episcopului unit din Transilvania” — în locul lui Leményi, care constrins a abzis în Martie 1850 — și: „Protest în contra mestecării primatului Ungariei în lucrurile bisericei Române” (cfr. A. Treb. Laurian Magazin ist. pentru Dacia tom. VII. pag. 85—93.)

Epistola lui Papiu am aflat-o în biblioteca diezezei de Lugos în lăuntru unei broșuri de 14 pagini, tipărită la Viena la 1850 și intitulată: „Carte către sânta adunare a Diezezei române unite diu Transilvania.” — E iscălită broșura de Papiu și de alți 12 tineri universitari români diu Viena, și se pare că epistola e scurta explicare și întregire a acelei broșuri.

Epistola lui A. Papiu Ilarian am copiat-o și cu ortografia schimbată o public ceva mai jos. Epistola împreună cu broșu-

rica, în care se află, e dăruită bibliotecii diezezane prin regretatul preposit capitular Ștefan cădva Moldovan — pe semne lui i-a scris Papiu epistola, pe când acela era paroh-protopop gr. cat. în Mediaș (1847—1852. cfr. Șematizmul jubilar, Lugos, pag. 127.)

Epistola scrisă pe coală mare din prima peană, ici coala cu corecturi, ne poartă să credem că în grabă tinerii din Viena au trimis și pe la alți protopopi aceeaș broșură, cari s'o lătasă apoi printre preoțime, care *exclusiv* era conchemată la sinodul dela 30 Septembrie 1850. La sfârșitul epistolei Alex. Papiu Ilarian scrie:

„NB. D-le! mă vei ierta de greșeli, corecțiuni etc. cu grabă, de altminte aștept dela cunoscuta D-tale discrețiune — că la arătarea scrisorii acesteia vei alege oameni, ca așa nici mie, dar mai cu seamă cauzei publice să nu stricăm.” — Această notă m'a făcut să cred, că Papiu în felul acesta altă epistolă n'a mai scris altei persoane și că fericitul în Domnul Ștefan cădva Moldovan din parte-i o va fi ținut în secret, deci epistola ar fi descoperire nouă a unui product a lui A. Papiu Ilarian foarte caracteristică pentru el. Iată de ce eu îndoită plăcere o dau publicității:

Viena 9 Septembrie st. n. 1850.

Domnul meu!

Iată-ți trimit aici alăturatele broșuri, trăbue să știi, că acelea, ce sunt scrise în cartea aceasta sunt păreriile nu numai ale subscrișilor, dar precum credem noi, și suntem convinși, păreriile și dorințele a toată biserica și a toată națiunea. Mă vei fertă, că îți scriu cu grabă, și zelul și probata iubire a D-tale către biserică și națiune mă garantește că îmi vei primi de bune următoarele puncte, la care îți cer luarea aminte cu atât mai vârtos, că în acelea sunt cuprinse păreriile tuturor Românilor din Viena.

1. Deputațiunea noastră a băgat o petițiune la Ministeriu în cauza bisericească — subscrișă și de Dl can. Cipariu, în care se cere, ca Sinodul dela Blaj, ce este să se țină pentru alegerea Episcopului, să se compună — după vechinul drept și obiceiul al bisericei — din reprezentanții a toată biserica, adică atât din preoți, cât și din mirenii; scrisoarea aceasta, la care încă n'au eșit rezoluțiune, se va trimite și la Sinod. D voastre în Sinod să cereți a se ceti această scrisoare a deputațiunii, să o primiți de bună și să votați mulțămită deputațiunii pentru apărarea drepturilor bisericei, și în toată întâmplarea să cereți a se pune la protocol tocmai și numai proiectul de votare de mulțămită, când doară această votare, ce nu credem, nici prin votizare nu s'ar primi de către Sinod.

În urma petițiunii acesteia — răzământu-vă pe dreptul și datina bisericei noastre, care drept nici prin uniune nu s'a atacat, și după care drept Sinodul trebue să constea nu numai din preoți, ci și din mirenii, Dvoastre toți protopopii cei credincioși bisericei și națiunii în ședința cea dintâiu să faceți luător aminte pe Clerul adunat, cum că *Sinodul nu e deplin*, pentrucă numai clerul e, iară mirenii nu sunt de față —

răzământu-vă atât pe dreptul bisericii noastre, cât și pe punctul II, din protocolul adunării naționale din 15 Maiu 1848, a cărei hotărâri s'au întărit cu jurământ solemn de toată națiunea, — și așa prin votizare să cereți cu toate puterile a se desface nelegiuitul Sinod stătător numai din preoți a se compune după drept și lege. — Și la întâmplarea aceea, când comisarii adunării vor împedea, sau când doară dela Ministeriu ar eși la petițiunea deputațiunii — *de rezoluțiune, ca acum să se țină Sinodul numai din preoți*, să nu vă mulțamiți (spăriați), ci să faceți recurs la Împăratul și la Papa dela Roma; afară de alte motive aducând și aceea, că nu vreți să faceți nici un pas, prin care a-ți ridica pe oameni asupra D-voastre și ar trece dela Unire, și s'ar face și alte gâlcevi în biserică reclamând cu cuviință, dar cu curaj drepturile și datinile bisericii, să protestați cu energie în contra vătămării lor, în contra nelegiuitului Sinod, în contra alegerii de el făcute — protestul și recursul să cereți a se improcola și să îl trimiteți la deputații din Viena cu însărcinare a-l înainta la Împăratul și la Papa dela Roma. Nimic să nu vă temeți întru apărarea drepturilor celor sfinte ale bisericii D-voastre, cari atâta ați pățimit, că acum nu se mai spânzură.

2. Fiind-că D-voastre aci pentru drepturile mirenilor veți avea a vă lupta, așa D-voastre, ca să aveți temei bun, pe ce vă răzima — înainte de toate încă și înainte de adunările protopopiatelor să învâțați comunitățile, ca prin deputații lor mireni înzestrați cu subscripțiuni număroase — să și reclame drepturile lor bisericesti *întâiu* la adunările protopopale, apoi și la Sinodul cel mare nelegiuit dela Blaj; și deputații aceștia ai mirenilor să proteste în contra nelegiuitului Sinod, în care ei nu-s reprezentați, zicând în protestele acele: că ei numai vreau acum să mai fie supuși ocârmuirii arbitrare a mai marilor bisericii, cari de multe ori aleg, poate din greșală Episcopi, și aceștia protopopi, cari își uită de credința și datorințele către Tron și biserică, ba îi supun și bisericelor străine — ei își reclamă din nou drepturile lor bisericesti întărite cu jurământ în adunarea națională din 15 Maiu — altmintea mai bine sunt gata a trece iarăș la neuniți, unde să respectează drepturile bisericesti și ale Mirenților — pe cum s'au respectat în Sinodul neuniților deunăzi la Sibiu. Protestele acestea să se însemneze la protocolul adunărilor protopopale, iară D-voastre, cari veți merge la Sinod la Blaj să luați cu D-voastre protestele comunităților și când veți apăra drepturile bisericesti ale mirenilor în Sinodul cel mare dela Blaj, să vă răzâmați pe aceste proteste, să le însemnați și la protocolul Sinodului dela Blaj și să le motivați așa: că nici D-voastre nu vreți să recunoașteți Sinodul acest nelegiuit, în care nu-s reprezentați mireni, ci cereți desfacerea lui, fiind-că vreți să trăiți în pace cu poporul, care vă ține, și care a venit acum la conștiința drepturilor sale bisericesti — usurpate mai cu samă de sub cei doi Episcopi din urmă.

3. În Sinodul după lege compus să aveți grije ca să între în candidațiune *Crainic, Șuluf și Cipariu*, și să protestați energic, dacă vânzătorii națiunii ar vrea să aleagă pe *Alutan, Păpăluși, Szilágyi* dela

Orade et compagne, sau tocmai iarăș pe *Leményi*. Dacă cum-va Sinodul ar alege pe unul dintr'aceștia, D-voastre să puneți protest în scris, să-l însemnați la protocol, să faceți subscripțiuni număroase dela comunități asupra lor și să mijlociți trimiterea aceloră la deputațiune la Viena.

4. Aveți grije, că Erdélyi, Episcopul dela Orade se află acum în Viena, poate va merge pe la adunare la Blaj — el s'a înțeles cu primatele dela Strigon, ca să supună biserica noastră sub nouă formă Strigonului, el adevărat vrea să se aleagă de Mitropolit unit supus Primatului, aveți grije să nu capete voturi. Protestați aspru atât asupra lui, cât și asupra Strigonului, și protestele răzâmate cu subscripțiuni număroase de pe la comunități prin deputații din Viena să le înaintați la Împăratul și la Papa dela Roma.

5. Să trageți la răspundere pe aceia, cari s'au pus din nou în legătură cu Primatele, și i-au publicat în diecese pastorala trimisă — recunoscându-i prin aceasta de facto supremația asupra bisericii noastre. Protestați aspru asupra Primatului.

6. Să cereți cu energie, ca protopopii și profesorii, preoții și clericii, lipsiți sub Episcopul Leményi să se restituie în demnitatea lor de mai înainte și aceasta să o motivați ast-fel *întâiu*, că nelegiuitele Soboară, cari i-au lipsit, au fost numai niște adunături de vre-o câți-va protopopi; *a doua*, că bărbații aceia lipsiți — în anii din urmă s'au arătat credincioși Împăratului și Națiunii — și atât guvernul, cât și biserica și națiunea ar avea mare pagubă de niște bărbați ca aceia, scoși cu atâta nedreptate prin un Episcop, ale cărui scăderi atât de învederat eșiră acum în urmă la lumină.

7. Dacă comisarii ar vrea să vă împedecă în legiuitele D-voastre lucrări să-i îndreptați la rând și să le aduceți aminte, că ei sunt *muti regii*.

Aduceți-vă aminte, că sunteți datori a vă jertii toate pentru maica biserică și națiune. Și să nu vă temeți, că acum nu mai spânzură pe nimenea.

Celelalte le lăsăm zelului și înțelepciunii D-tale.

Al D-tale

umilit serv:

Ales. Papiu m. p.

Las ca asupra cuprinsului epistolei cei chemați să-și dea cuvântul. Ceea ce fiecărui e bătător la ochi, ar fi asprimea judecării, cu care Papiu atinge unele lucruri, persoane. „Aceasta se esplică din spiritul timpului“ zice prof. Dr. Ioan Raț. „Mai târziu însă pe la 1852 a regretat lucrul acesta“, iar Bariț ne spune, că Papiu în August 1869 îi zicea, că „de ar mai publica în a doua ediție Istoria sa, mai multe ar schimba într'ansa.“ (Părți alese din Istoria Transilvaniei, vol. II. pag. 106).

Tocmai din motivele de sus de ar trăi astăzi Papiu poate s'ar mânia foc pe mine, că îi dau la lumină epistola lui scrisă la lumina dragostei de biserică și neam, cari prea l'au vorbit... și une ori l'au lăsat să lunece...

De dragostea lui Timoteiu Cipariu, a cărui dulce amintire o sărbătorim, sunt sigur că Spiritul înfăcăratului Papiu se va liniști.

— Așa este! — deși am fost cam vehement întru apretierea altor lucruri, per-

soana și meritele gloriosului Cipariu în totdeauna le-am știut prețui după vrednicie...

Și în vrăsta mea de 22 ani, vedeți din epistola aci aceluși — pe marele bărbat l'am pus în șirul celor trei candidați la scaunul episcopesc, astăzi de ași trăi ași fi cel dintâiu, care ași înălța steagul triumfului, ce însuși și l'a croit în lumea muritorilor!
Budint în Iunie 1905.

Emil V. Degan.

Versificări de a lui T. Cipariu.

Capitolul cel mai scurt din stăruitoarea și bogata activitate a lui T. Cipariu, negreșit că îl formează scrierile sale în versuri. Celea mai multe din acestea sunt din anii tinereții, când încă nu își croise întru toate calea ce o avea de urmat în viața sa de muncă necurmată, atât de binefăcătoare pentru știința română. Până a nu se fi cufundat în descifrarea vechilor texte, cari lui au început să-i vorbească mai întâiu așa, cum altora până la dânsul nu le-au vorbit, șoptindu-i ca dintr'alte lumi, — dar niște șoapte acestea, ce pătrundeau inima celui ce sta plecat pe carte — spunându-i frânturi, crâmpene din trecutul nostru întunecat, șoptindu-i nume mărețe, scumpe, din mărirea de odată a neamului nostru. — până a nu se fi retras ca un pustnic în chilia sa de lucru, inima feciorului de nație de pe Târnave, negreșit că a simțit farmecul doinelor trăgâdate, în cari durerea pare că curge în largi valuri, mulcomite totuși. Va fi simțit vraja lor, iar frumșeta de bună samă le-a cunoscut-o, și a știut să o prețuească, după cum vedem din citațiile ce le dă în *Elementele* sale de *Poetică*, și din done poezii scrise, mai ales una, în versuri aproape curat populare. Cu fenomenala sa inteligență el ajunge în curând să cunoască literatura altor popoare, să ce-tească în original produsele spiritelor mari din vechea literatură clasică, din timpul renașterii, ori din vremile mai apropiate. Un om ca G. Lazăr încă scrisă versuri cu ceva mai înainte, se înțelege, așa cum le-a putut face, fiind el un mare apostol și nu un poet, — Cipariu în anii lui din tinerețe încă nu putea să rămână mai pe jos, deși el avea să fie mai târziu un mare filolog și istoric. Despre G. Lazăr dl Iorga în a sa „Istorie a literaturii din s. XVIII“, spune că „a luat numele lui Dumnezeu în deșert scriind versuri“, — despre Cipariu, deși nu a fost poet, după cum nici el nu s'a socotit a fi, — nu se poate spune acelaș lucru. „Epitaful“ său d. e. nu e cu mult inferior celor mai bune poezii a lui Eliade Rădulescu — luându-se afară „Sburătorul“ acestuia, — iar „Dorul“, nu cel tradus din Schiller, e o compoziție în versuri populare de toată frumșeta.

Dar după ce cărțile începură să se adune în casa lui de profesor și apoi de canonic, după ce manuscrisele prăvoase, șterse, prinseră a se despătura sub ochii lui încruntați, încercările sale în versuri încetară, fără ca să-i pară rău. Voinicii puteau trece cu carăle încărcate ori goale prin piața Blajului, pognind din bicele lungi, doinind așa de pătrunzător în serile limpezi, ori așa de pățimaș parcă, în nopțile întunecate, — după geamul luminat de multe ori noaptea întreagă, cel mai învățat bărbat ardelean,

pe care l'am avut până acuma, nu mai auzia nimic, de cât povestea trecutul nostru, nu mai vedea nimic, decât şirurile chinuite din documente.

De aici în colo, la ocazii foarte rare, la moartea vre-unui canonic iubit d. e. ori la cutare serbare a gimnasiului, poate mai mult în lipsa altora, cari să o facă aceasta, lua condeiul să scrie un epitaf sau vre-o odă.

Dintre scrierile sale în versuri Ecloga, sau cum îi zice el „Drama pastorală“ e compusă în 1832 și tipărită mai întâiu în 1833. A doua oară e reproducută la sfârșitul *Poeticei* sale din 1860, într-o notă a căreia (p. 200) spune de Eclogă, că e scrisă „în metru italianesc“. A fost scrisă din incidentul întronizării episcopului Leményi, care s'a ținut în acelaș an 1892, 14 Iulie (Șematismul iubilare 1900, p. 42). Are două acte; unul se petrece afară la câmp, unde păstorii se sfătuiesc și se decid să meargă spre a bine-venta pe noul stăpân, care era Leményi; al doilea e la curtea stăpânului, și cuprinde vorbirile păstorilor — adică a canonicilor, a preoților, ce le-au spus episcopului.

Pentru a se vedea versificarea ușoară a lui T. Cipariu din această Eclogă, — care dă 9 foi tipărite în *Poetica* sa (p. 201—219) vom da unele specimene.

Damon, un păstor bătrân, orb, deschide actul I. ast-fel:

„Eu sunt bătrân, și rele și nevoi
Am suferit mai multe de cât voi.

Cunosc eu lumea de-acum, cum se poartă
Știu cum era și care-acuma-i moartă,
Ci când îmi vin celea de-acuma'n-minte
Și le alătur celor din-nainte
„O Doamne sfinte, cum de m'ai lăsat,
S'ajung atâtea zile cu păcat.“

Philetas, feciorul lui Damon, încearcă să mângăie pe bătrân:

„Toate'n natură necurmat se mută,
Mutarea place singură ș'ajută;
Ce-ar fi de lume, anul tot căldură
Să fie, sau tot ploaie, sau tot bură?

Cât e de dulce boarea, când răcoare
Răvarsă vara celor fripti de soare!“

Bătrânul însă nu vrea să se înbune, și raționează ast-fel:

„Ce-i binele? — O pasere ușoară,
Când vrei să-l prinzi, el fuge 'n sus și zboară.

Orb și bătrân nu pot veni'n cetate
De-aici mă'nchin la 'nalta-i bunătate.“

Ajunși înaintea noului stăpân, tinărul Philetas spune acestea versuri frumoase:

„Să nu aștepti înalte dar cuvinte,
Ce numai anii le dau cei cuminte;
Nici daruri scumpe, rare și alese,
Ce numai domni au și boerese.“

După Eclogă, în aceeași *Poetică*, se dau alte patru poesii, „carmine“ cum le zice el în nota amintită. Acestea vor fi din aceeași vreme cu Ecloga, 1832—1839, — căci în acest interval și-a scris încercările sale poetice. Publicate însă nu au fost până în 1860, când eși *Poetica*. Ceea ce urmează îndată după „Drama pastorală“, „Codrul“ e scrisă în versuri curat populare, și numai regularitatea ce se observă în celea 8 strofe: toate sunt de 5 versuri, cu o singură rimă pentru întreaga strofă — ne face să conchidem, că poezia e cel mult ordinară de

Cipariu. Să găsească în ea multe versuri, ce întâlnim des în poeziile populare. D. e.:

„Frunză verde dintre spice
„Unde te duci măi voinice
„Cu pușcuța cu alică?“
— Merg în codru măi calice.“

ori:

„Mi-am aflat mândra calcată
Neprânzită, necinată,
Și cu fața nespălată.

Fiind-că i-a trebuit pentru fie-care strofă „Frunză verde“ în versul prim, și fiind 8 strofe unele din acestea sunt făurite de el, căci în poezia populară nu se întâlnesc, ori rar de tot, ca „Frunză verde 'n șapte sate“ d. e.

Pentru frumșeța versurilor populare din *Codrul*, cari de bună samă i-au plăcut foarte mult lui Cipariu, dau 2 strofe:

„Frunză verde lată-lungă!
Mi-am gătat banii din pungă
Și oițele din strungă,
Și mă duc în colț și dungă,
Lipsele să nu m'ajungă.

„Frunză verde porumbele!
Hai la vinul cu mărgelă,
Unde-i mândra cu inele,
Cu sprâncene frumușele,
Cu doi ochi ca două stele!“

Dorul (p. 220—21 din *Poetică*) nu e acelaș cu „*Dorul*“ (die Hoffnung) tradus din Schiller, de care amintește dl Bogdan-Duică în frumosul și amănunțitul dsale studiu „Schiller la Români“ din Nr. 9 al *Luceafărului* din anul acesta. Die Hoffnung a lui Schiller are numai 3 strofe, a lui Cipariu din „*Poetică*“ 12, și n'an nimic comun. Traducerea apărută se vede în „*Foaea pentru minte, inimă și literatură*“, nu o cunoaștem. *Dorul*, ca cea mai frumoasă poezie din câte a scris, îl vom reproduce întreg la sfârșitul acestui articol.

Bătrânul (p. 222 din *Poetică*) e puțin reușită, se vede a fi scrisă mai mult pentru a se arăta o structură nouă a strofei, din 7 versuri, cu rime după schema: a, b, c, b, a, c, h.

„Sub umbra de-un pom verde,
Când soarele ardea
Ca 'ntr'un cuptor ferbinte,
Cât lumea se părea,
Că focul o va pierde,
Lâng' un bătrân părinte
O tinără ședea.“

Cea din urmă și cea mai scurtă din *Poetică*, „*Iată că-i de față*“, se vede a se referi de-a dreptul la sine, vre-un adio.

... Și într-o clipită
„Simt roata 'nvărtită
Din B.... (Blaj) am eșit.
Să fi mulțumit.
Doamne de-ajutor.
O zi prea frumoasă
Rămâi sănătoasă
Eu sunt călător.“

A mai publicat un sonet în „*Foaea pentru minte, inimă și literatură*“ Nr. dela 6 Novembre 1838.

Acesta e dintr'o serie mai lungă de sonete, după cum se vede din numerotare.

În *Poetica* sa citează din poezii italieni, dar traduceri sale, pe cari le-a publicat, sunt din nemțește. Din Goethe traduce *Pescariul* în „*Foaea literară*“ (Nr. dela 21 Maiu 1838), din Schiller: *Dorul*, *Tinărul la pârâu* și *Vânătorul alpicesc*, tipărit acesta în „*Foaea p. m. i. și lit.*“ 1 Ian. 1839.

După cum am amintit, Cipariu apucându-să de munca lui de căpetenie, nu mai scrie versuri decât la ocazii foarte rari. Astfel la moartea prepositului Crainic în 1855 scrie „*Epitaful*“, care s'a cântat din acelaș incident. (Comunicat de dl N. Ionaș.) În „*Foaea pentru minte etc.*“ s'a publicat tot în 1855, Nr. 14 nesubscris. Până în timpurile mai noauă se cântau mai ales cele 2 strofe dela începutul „*Epitafului*“.

„Când viața toată se 'noește
Și se 'mbracă 'n strălucit veșmânt,
Singur peptul meu se veștezește,
Și-mi piec capul greu cătră mormânt.

Pentru mine singur în natură
Nu se află mai mult nici un loc,
C'am plinit a zilelor măsură,
Și-am trecut prin al vieții foc!“

În nr. 12, 1855 a Foi se publică „*Mormântul*“, mai greoiu scris ca *Epitaful*. Găsim și aici totuși o strofă foarte frumoasă:

„Un geamăt surd s'aude, în lacrimi inecat;
Prin frunzele plâpânde, în noaptea 'ntunecată,
Când vântul nu răsuflă, și luna nu s'arată.
Suspiniul e suptire ca sunetul curat,
Se pare că mormântul de sine-și a oftat.“

Dacă paginile de filogie și istorie din *măreța* sa operă ne povestesc de multe nopți nedormite, de multă bătae de cap, ne relevează o scânteitoare inteligență și o mare dragoste de limba și de neamul nostru atât de mult încercat, peste a cărui trecut zăcă și zace încă un întunecăt atât de des. — scrierile sale în versuri ne povestesc, la rândul lor, de momente mai liniștite din viața sa de greă muncă, ne relevează clipe de recreare ale celui ce croia drumul filologiei noastre. Negreșit că meritele sale ar fi tot acelea cari i-le recunosc cu toții, dacă nu ar fi scris nici un vers, — căci poeziile sale nu-i fac cu nimic mai luminoasă aureola sa de savant. Am crezut totuși că e bine să se releveze, cât de cât, și această parte neînsămnată din activitatea sa, acum la serbarea centenarului nașterii sale, dacă nu din alte motive, cel puțin din acela al curiozității, — căci din generația mai noauă, care nu s'a mai folosit în gimnas de *Poetica* sa, și până la care foarte cu greu va mai fi străbătut vr'un volum din „*Foaea pentru minte etc.*“ de pildă, — câți vor fi știind, că Cipariu a scris și versuri? — Din acest motiv, las să urmeze aici în întregime poezia de care am amintit mai înainte. (p. 220 a *Elem. de Poetica*).

D o r u l .

Sub pădure lângă drum
Este-o casă 'ntunecoasă,
Că pădurea-i cam umbroasă,
Și te trage, nu știu cum.

'N ușa tinzii cine stă?
Cine șede 'n prag de coasă?
— Vergurița cea frumoasă,
A cui față-i, spune-mi mă?

N'auziși tu pân'acum
Cântecul fetei frumoase
Care șede 'n prag și coase,
Dela casa lângă drum?

Câte fete-s prin prejur
Stau să crepe de mânie,
Când aud de văduvie
Par'că joacă toate 'n ciur.

Cătă lume-i de feciori
Cu căciula 'ntr'o ureche,
La fetiță 'n fugă streche,
Drumu-i plin de pețitori.

Ci fetița șede 'n prag
Nice ochii nu-și ridică
Și tot coase fără frică,
Și feciorii doru-i trag.

Ea oftează când și când,
Ochii 'n lacrimi i-se 'neacă,
Și mai tare capu-și pleacă,
Și-i vezi mâna trâmurând.

Pentru ce copilă plângi?
Pânza și se umezește,
Acul și se ruginește,
Și 'n dinți at' așa o strângi!

Atăția feciori frumoși
Au venit să te pețască,
Să-ți facă curte domnească,
Și tu numai stai și coși.

Ci fetița necurmat
Coase, și nimic răspunde,
Mintea-i cine ști pe unde
Umblă 'n lung și umblă 'n lat.

Că copila s'a jurat
Pe brazi și pe viorele,
Floricele din vâlcele,
Jurământ infricoșat,

Că nu-i trebuie bărbat
Nici s'auză, nici să vază...
Numai coase și oftează —
După cine? N'am aflat.

I. Agârbicean.

CIPARIU și istoria naturală.

Ca băiat am auzit dela tatăl meu, că *Cipariu* este cel mai învățat în Blaj, de el ascultă chiar și Metropolitul; îl cunosc în toate părțile, așa că pe scrisorile adresate lui nice nu i-se însămnă numele de botez, cu atât mai puțin locul, ci este de ajuns *Cipariu*, ca să-l afle din ori și care colț al Europei.

Această zugrăvire a mărimii lui *Cipariu*, mi-a rămas în minte, și în anul 1881, când am venit la Blaj, ca student în clasa VI-a, doriaș mult să-l văd și cunosc. L'am văzut într'o Duminecă, a venit la vecernie, noi studenții eram deja în biserică, și când *Cipariu* s'a ivit în ușa catedralei, deodată ne-am întors cu toții spre dânsul și i-am făcut reverință, așa cum obicinuiam a-i face Mitropolitului. Pășia printre noi cu gravitate, se uita cu pătrundere, par'că voia să ne mustre, că de ce îl facem părtaş onoarei, ce numai Metropolitului îi compete. Reverința noastră a fost un eflux al sentimentelor de stimă și venerațiune, pentru că toți îl știam de mare învățat, de părinte al științii, față de care nu puteam rămânea indiferenți. Nu-mi aduc aminte să-l mai fi văzut apoi trecând printre noi, când venia la biserică, mergea pe ușa laterală în altar.

Acum, când sărbăm centenarul nașterii sale, începem a-l înțelege și așteptăm după merit.

Cipariu a fost bărbat erudit, bărbat universal. Pomenit în apa turbură a limbii

sale dulci, a cercat toate părauele și a pornit pe ele în sus, în sus cătră izvor, la apa curată, la apa limpede, din care se scoată cu plăcere, și gustându-o să se simtă în adevăr răcorit.

Un părauaș, pe care a pornit spre izvor eră și *istoria naturală*. Nu scrutarea tainelor naturii îi era ținta lui, ci cunoașterea limbii istoriei naturali. Nomenclatura acesteia, îndeosebi nomenclatura plantelor, numirile acestora, cari erau adunate de străini, tipărite cu ortografie și formă străină, încât abia se mai cunoșteau că sunt românești. Vocabularul lui G. Sinkai, cataloagele din 1791, 1793 și 1810 aflate în »Opinio deputationis regnicolaris« din Cluj și »Quartalschrift« din Sibiu, catalogul lui M. Fuss publ. în Archivul din Sibiu la 1847, dar precum arată sublinierile din carte, mai vârtos l-a interesat: Index nominum plantarum universalis de Chr. Mentzelius, Berolini 1682. În acest catalog găsia *Cipariu* plântă cu numire »Wallachică olim Dacică«, iar prefața îi indica și izvoarele, de unde au fost adunate, astfel: »Caeterorum Europaeorum sermones proprios, Nomina plantarum concernentes, uti sunt... Rutenorum, Wallachorum, Hungarorum, Sclavorum, Croatorum etc. ex Clusio, I. Bauhino Calepino et aliis sunt extracta«.

Plantele: *Artemisia = Zueste Wallachis* I. B; *Gramen Plin. (Agrostis Diosc) = Cotista, Cotiata Wallachis, Quinquifolium = Drocila Dacis et Wallachis*, și altele, aflate în catalogul din 1682, erau licuriri prin »labirintul întunecos ce-l străbătea *Cipariu*.

Studiind numirile de plântă cu forme străine, ca: vinetzelje, csikorje, butsingis, romanyitze, kretzischor, moru lupului, muma poduri, (mama pădurii), skringtituare, tsints klopotzeiye, gyarbe kodrului etc. *Cipariu* le curăță, le aranjează cu românia înainte, și le publică în suplimentul Organului luminării din 1847, sub titlul: »Vocabular de numele plântelor transilvane, românesc, latinesc (după sistemul lui Linné) nemțesc și ungeresc«.

»Tot meritul, zice el, de vom avea și noi merit, că ne nevoirăm a-l întoarce cu românia înainte, a-l curăți pe cât se putea dela noi, de smentelele de tipar, și locurile goale în românia a-le implini de airea... lăsarăm înmulțirea și îndreptarea vocabularului altora mai fericiți, cari pe lângă plecarea, cătră acestea științe desfătătoase mai au și oțitul de a se ocupa cu dânsule«.

Despre scopul ce-l avea cu publicarea vocabularului scrie: »Scopul nostru era mai mult de a da un impuls desteptător, spre acestea științe și a face cunoscută terminologia Florei transilvane«. În »scientia amabilis« a lui Linné, *Cipariu* afla plăcere și doria ca și alții să se bucure de ea, să cunoască terminologia plântelor, și să se ridice astfel preste numirile de *iarbă, buruiană și lemn*.

Pe calea arătată de *Cipariu* a pășit la anul 1857, istoricul nostru Barițiu, publicând în Calindarul din Brașov, Florile Moldovei, culese de Dr. Cihac, tot cu scopul de a îndemna și pe alții, la un studiu precăt de foarte frumos și desfătățios pe atâta și folositor«.

În calindarele din 1858 și 1859 Barițiu reproduce vocabularul lui *Cipariu*, adaugând ici coala unele numiri nouă.

Catalogul lui *Cipariu*, din punct de vedere botanic, este foarte însămnat. În el au fost fixate numirile românești a plantelor, apoi a fost și este încă și azi un îndreptar bun în nomenclatura botanică.

* * *

Pe lângă meritul, ce și l-a câștigat *Cipariu* prin publicarea primului catalog de plante tipărit, are și altul care ne îndreptățește la stimă și recunoștință față cu dânsul, a conlucrat adecă la înființarea muzeului din Blaj, la această podoabă foloșitoare a școalelor noastre.

Ca director al gimnazului el a sprijinit cu toată puterea pe profesorul Simeon Mihali-Mihalescu, ca să înființeze muzeul. Că ce însămnătate a avut și are acest muzeu pentru școale, numai acela știe care folosește obiectele din el, obiecte de interes natural și istoric cultural.

Compatrioții noștri aveau societăți, aveau colecțiuni științifice, când la noi nu se găsia aproape nimic, și obiectele de interes istoric, aflate în deosebite părți locuite de Români, toate peregrinau la muzeele streine.

»Epoca mai decisivă — scrie Foaia pentru minte — a întemeierii muzeului natural în întregul său înțeles, urmă după reîntoarcearea lui Mihali, dela o ședință a societății naturali din Sibiu, 19 Iulie 1858; aci a văzut feliurite colecțiuni... se întoarce acasă plin de desiderie, plin de speme și de îndoială. Sosind acasă spuse directorului gimnazial, cele văzute și auzite arată necesitatea, și descoperi dorința de a forma un muzeu natural. *Directorul, ca om amator de științe și însuși erudit*, recunoscute toate acestea și arată învoia sa, și zice că va rezolvî cât se va putea.« (Nr. 3—1860).

Cipariu, a destinat o parte din didactru pentru muzeu, a apelat la publicul mare, și cu autoritatea și cunoștința, ce o avea, a influențat foarte mult contribuțiile benevole.

Înființându-se muzeul, multe obiecte foarte prețioase au fost ferite de a mai ajunge în muzee streine. Toți cari aveau sau ajungeau la obiecte vrednice de păstrat, se simțeau moralmente obligați a le dăruia muzeului din Blaj. Iată d. e. ce scrie Simeon Ulpian învăț. în Hațeg, în scrisoarea cu care trimetea direcțiunii bani romani, statua soarelui s. a. »Am fost poftit — zice el — a trimite aceste anticități la Viena și la Cluj pe lângă bună rescumpărare, totuși mai bine am cugetat a le înștiința la Blaj, de unde și eu îmi luai mântuitoarea-mi creștere.«

Așa faceau și alții, obiectele ce le aveau le dăruiau muzeului nostru, îmbogățirea căruia o țineau de datorință națională, și achitare față cu școalele la cari s'au adăpat,

Dr. Ambrosiu Chețianu.

Non omnis moriar.

La moartea lui TIMOTEIU CIPARIU.

Clădit-au Grecii doară cetăți de fală pline
Și temple mari și ziduri ciclopice au zidit,
Dar toată măiestria clădirilor heline,
Columnne de marmur și templele divine
De mult s'au năruit.

Trăiesc numai imagini, hrănite de-amintirea
Condeiiului istoric, ca vis numai trăiesc:
Dar cine poate zice, că le-a perit mărirea?
Ce cap va fi îndărătnic să nege nemurirea
Poporului grecesc?

Nu murii țin pe-o gintă, căci murii pot să cadă;
Nu oamenii fac neamul, căci ei să nasc și mor:
Bărbații numai poartă putere și dovadă,
Dar nu prin fier și lance, ei nu înving prin spadă,
Ci înving cu mintea lor.

Se nasc, având în suflet mari, nobile destinuri;
Trăiesc, ca să creeze, și trec ca nește regi.
Umplând a lumii goluri, golind a mării plinuri,
Ei mor deplânși de-o gintă, și chiar să moară în chinuri,
Nici când nu mor întregi!

Aceia sunt bărbații, cari pot s'alunge norii
Națiunilor uitate prin noapte și sub fier,
Bărbați superbi, cari poartă menirile-Aurorii
Au larg avânt de vultur și în șir ca și cocorii
Ei foc fură din cer.

Oh, sfânt și înalt e darul, când ori la care neamuri
Trăiesc bărbați cu suflet, cum nouă ne-au trăit
Cipariu, cărunțul duce, purtând a limbei flamuri,
Cătând să lămurească prin vii și mândre lamuri
Un graiu îmbătrânit.

Căci l-a trimis Geniul luminii, să-și unească
Puterea cu-ale altor bărbați cu suflet plin:
Să caute și să afle, să frângă a lumii mască,
Întregi să ne redee și iar să ne renască
Prin graiu dela Quirin.

Și-acum răsună tonuri lugrube în tot de-alatul
Pământurilor, unde un graiu găsaști și-un port,
Că varsă lacrimi și pot tot colțul și tot satul,
Că gem la groapă flamuri cernite, că barbatul
Națiunii doar me mort!

Gândirea lui, aprinsă de-a neamului iubire,
Azi doar me în gii și doar me întreg avântul lui!
Cipariu, carele caută prin veacuri de-amintire
O limbă românească și-a limbei noastre fire,
Cipariu de-acuma nu-i!

E mort Cipariu? Voi spuneți că-i mort? Dar oare poate
Să moară omul, care da vieți, care-i trimis?
Nu-i mort! În mii de piepturi, în piepturile toate,
Trăiește el de-apururi; nici moartea nu ni-l scoate
Din piept, unde ni-e scris!

Trei scânduri și o movilă de gii nu pot s'ascundă,
Pe-un om iubit de-o lume pe-un om de fapte mari!
Un neam întreg, ce plânge, stă gata să răspundă,
Că în veac va recunoaște cu-o inimă profundă,
Pe marele Cipariu!

(1887)

George Coșbuc.

»Dulce este lumin'a, si placutu ochi- loru a vedé sorele«. (Eclesiastu XI. 7).*)

Ce este sorele în lumea fisica, acea a fostu eruditulu și marele filologu român Timoteu Cipariu pre terenulu filologiei române. Precumu sorele prin radiele sale binefacatorie luminéza și incaldiesce pământulu dându viatia și taría plânteloru și toturoru vietătiloru; astfeliu și T. Cipariu prin operele sale neperitoric si-a respânditu radiele binefacatorie preste vâli și munti prin tote unghiurile locuite de români, luminandu-le mintile și incaldîndu-le animile prin radiele invetiaturiloru sale.

Pre barbatulu dotatu cu talente rari, care se ridica mai pre susu de altii, fia pre terenulu sciintieloru și arteloru, fia că omu de statu, trebue se-lu venerâmu și admirâmu; trebue se aretâmu și în fapta că-i scîmu a pretiuî talentele déca prelênga acestea mai are și voia de a lucrâ pentru binele și prosperarea nêmului seu.

La tote poporele totu dea una barbatii literati și eruditi au statu în cea mai înalta apretiuire; er după morte li-s'au ridicatu statue și monumente dîn partea conationaliloru pentru eternisarea nume loru loru.

Timoteu Cipariu pre care modesti'a l'a caracterisatu în tota viati'a sa, n'are lipsa de atari monumente, pentru-că monumentulu celu mai tare și durabilu, ce

*) Publicăm acest articol la dorința autorului, cu ortografia etimologică. — Red. „U“.

și l'a ridicatu în viatia, pre care nici furi'a inimicului, nici dintele timpului nu-lu potu ruina, suntu opurile sale, prin cari si-a facutu numele nemuritoriu.

Marele Timoteu s'a nascutu în 21. Febr. 1805 în comun'a Panade situata lênga Têrnava mica aproape de Blasiu, din parinti economi.

Scolete normale, gimnasiali, cursulu filosoficu și teologicu le a absolvitu în Blasiu în 1825, în care anu fû denumitu de prof. la gimnasiu. În 1827. fû chirotonitu preotu celibe; în 1828 numitu prof. de filosofía și prefectu de studie în Seminarulu teologicu. Dela 1830 prof. de teologi'a dogmatica; din 1832. propuse 10 ani religiunea la ascultatorii de filosofía. În 1833. luâ conducerea tipografiei sem. În 1834. fû numitu prof. de studiulu biblicu în seminarulu teologicu. În 11 Ianuaru 1842. denumitu de canonicu în capitulu bobianu inaintându până la demnitata de prepositu; din 1854--1875 a statu în fruntea gimnasiului dîn Blasiu că directoru, desvoltându mare zelu și activitate. A luat parte activa la tote miscările culturale și politice mai insemnate. Academi'a rom. din Bucuresci pentru meritele lui literarie l'a numeratu între membri sei dela 1866. er mai tardiu l'a alesu de vice-presiedinte; totu asemenea și »Societatea germana orientala« l'a denumitu de membru ordinariu. A fostu membru fundatoru și vice-presiedinte alu

»Asociatiunei transilvane pentru literatur'a și cultur'a poporului român« de la înfiintarea ei, er' de la 1877 presiedinte alu aceleia până în 3. Septembrie 1887. cându și-dede nobilulu sufletu în manile creatoriului seu, deplânsu de beserica și natiune.

Dintre opurile distinsului filologu cu acêsta ocasiune solemna voiu însirâ numai cateva, și în specie:

1. »Organulu luminarii«; foia periodica, inceputa în 1847, și continuata în 1848 sub numele de »Organulu natiunali«, și totu atunci intrerupta dîn caus'a revolutiunei. Acêsta foia și-are importanti'a sa, nu numai pentru că în ea si-a depusu autorulu rezultatulu cercetariloru sale filologice, ci și pentru-că a fostu prim'a foia româna tiparita cu litere latine.

2. »Acte și fragmente«, edate la 1855. Acestea suntu o colectiune de documente inedite până atunci, și de notitie pretioase, cari au luminatu multe pârți intunecose dîn istori'a bisericiei nostre române.

3. »Principie de limba și scriptura«, edate în 1866.

4. »Crestomatia seau Aualecte literarie«, 1858.

5. »Elemente de limb'a româna, după dialecte și monumente vechi« 1854. În aceste trei opuri monumentali si-a depusu marele filologu rezultatulu cercetariloru sale îndelungate.

6. »*Arhivă pentru filologia și istoria*«, 1867—1872. Această opera este unu magazin abundanțu de documente pretioase pentru istoria națională, și de articli importanti pentru limba și literatură română; pentru-că obiectulu studiilor marelui filologu, precum insusi dice în »Principie de limba și scriptura« la pag. 256, a fostu: »*acést'a dulce limba, careia se închinara parintii nostri că unu idolu viu și însufletitoriu, singurul tesauru, ce ne-a rămasu de la ei ereditate neînstrăinata și ne comuna cu alții, și care că unu firu rosu e în stare de a ne conduce prin tote laberintele întunecate ale istoriei acestui poporu anticu*«.

7. »*Gramatec'a limbei române*«. Partea I. Analitica, Blasiu 1869. Partea analitică se imparte în doue Sectiuni, conformu programei statorite de Societatea academica română din Bucuresci în Siedintia plenaria ținuta în 24. Septembr. 1867. În Sectiunea I. carea costă din doue capete principali, autorulu tracteaza pre lungu și largu, pre 160 pagine, fonetică și ortografiă limbei române din tote punctele de vedere; er' în Sectiunea II. etimologica, totu conformu programei statorite, tracteaza despre flexiunea și derivatiunea cuvintelor, esaminandu tote partile cuvântării, comparându-le cu ale celorlalte limbe latine, alegându și fipsându formele cele mai corecte, pre bas'a principiului etimologicu între terminii limbei române.

După-ce autorulu a satisfacutu totoror conditiunilor stabilite în programa; academiă romana a premiatu acesta opera. Inse ce se vedi! Academiă rom. a fostu cea de antaiu, carea a parasitu ortografiă depusa în acest'a opera, prescriendu o sistema noua ortografica cu totulu contraria principiului etimologicu și formelor gramaticali ale limbei romanesci. Aci se potu aplică cuvintele Domnului la prof. (Ier. II. 13). »*Doue rele a facutu poporul meu: m'a parasitu pre mine isvorulu apei vie, și s'a sapatu sie-si cisterne, cari nu potu țiené apa în sine*«.

8. »*Gramatec'a limbei romane*«. Partea II. Sintetica. Sabiniu 1877. Sectiunea I. Sintetică. Titlulu I. Concordatiunea, se estinde pre 89 pagine, partea cea mai esantiale a sintacticei. Titlulu II. Rectiunea. Capu I. Rectiunea numinale. — Capu II. Rectiunea pronominală. — Capu III. Rectiunea verbale, se estinde pre 58 pagine. — Capu IV. Rectiunea particulelor. Sectiunea II. Sintactică. Capu I. Locatiunea (topică). Capu II. Formele dictiunei. Capu III. Ortografiă. Oplu acest'a care se estinde pre 354. pagine, asemenea a fostu premiatu de academiă română.

Iubirea inflacarata, ce si-a manifestatu-o nemuritoriulu Cipariu facia de limbă stramosiesca, apare și din »*Cuvântulu rostitu la inaugurarea Asociatiunei transilvane* în »4 Noembre 1861; din care lasu se urmeze »aci unu fragmentu: . . . »*Déca aruncămu una privire repede preste istoria poporului nostru de la colonisarea sa în aceste locuri nordice-orientali și până în presente, mai că nu aflămu în seri'a atătoru »seculi decâtu numai dile de lacrimi, »doreri și suferintie; er' dilele de bucuria »pentru poporul românu au fostu mai »rari decâtu péna de corbu albu*«.

Dar' din tote ruinele și desastrelé, ce a avutu a le îndurá poporul românu în

decursulu seculilor, provedinti'a divina ni-a conservatú și în aceste doreri cumplite unu tesauru nepretiuu, pre care nu ni-l'a potutu rapí nici forti'a fisica, nici sabi'a invingutoriului; unu tesauru nascutu cu noi de la titiele maicei nostre, dulce că sarutările mameleor cându ne aplecáu la sinulu lor; unu tesauru mai scumpu de câtu viati'a, unu tesauru, care de l'amu perde, de l'amu fi perdutu, seau de vomu suferi vre-odata, că cine-va cu puterea, cu insielatiunea, seau cu momelé se ni-lu rapésca din manile nostre; atunci mai bine se ne inghitia pamentulu de vii, celu pucinu se ne adunămu la parintii nostri cu acea mangaiare, că n'amu tradatu cea mai scumpa ereditate, foră de carea nu amu fi demni de a ne mai numi fii lor: *limb'a stramosiesca*.

Blasiu 1905, la Dominec'a Rosalielor.

Ioanu Germanu,
prof. em.

CIPARIU ca FILOLOG.

»*Aceasta dulce limbă, careia se închinara parintii nostri că unu idolu viu și însufletitor, singurul tesaur, ce ne-a rămas dela ei ereditate neînstrăinata și ne comuna cu alții și care, ca un fir roșu, singur e în stare de a ne conduce prin tote labirintele întunecate ale istoriei acestui popor*«.
Cipariu Anal. 256

Cultura științifică a limbei române din Blaj s'a început. Clain — Șinkay au întemeiat epocă nouă în istoria limbei noastre. Cătră aceștia s'a adaus cu adânc simț de limbă colegul lor nedespărțit, eruditul Petru Maior. El completează și îndeplinește grandioasa operă a Dicționarului în patru limbi, pe când alți călugări învățați din mănăstirea Blajului lucră la dorința lui Bob șiedau în Cluj (1822) dicționarul român-latin-maghiar I-II. Așa s'a născut filologia română în școala din Blaj.

Reprezentantul cel mai eminent al acesteia este Timoteiu Cipariu »*trimis de geniul luminii, să-și unească puterea cu vârtutea acestor »bărbați cu suflet plin*«.

Născut din popor, »*cu gândirea aprinsă de a neamului iubire* El vine, ca să caute prin veacuri de amintire o limbă românenescă și a limbei noastre fire.¹⁾ Pentru o misiune așa înaltă »ca menirile Aurorii, El foc sură din ceriu»: ingeniul creator. »*Zeiasa științei pe fruntea lui imprimă timbrul său*«, ca »*în setea lui de știință, în scrutările-i neonosite și în luptă să sumene lui Faust*«. ²⁾

O aplecare naturală extraordinară (avut Cipariu pentru studiul limbilor. Deja în micul Timoteiu se putea întrevedea marele poliglot Cipariu. Fiitoriul profesor de limbile orientale ca elev în elementare învăță el de sine, din propria diligență a ceti în limba ebraică, apoi elină. Așa făcu începutul pentru studiul limbilor orientale: siriacă, chaldaică, arabă, turcă, persană, cari ca bărbat, și le-a însușit, le-a aprofundat în așa măsură, încât »*societatea orientală germână*« l'a denumit membru ordinar. »*Adâncă cunoștință a limbilor clasice grecă și latină; cunoștința teoretică și practică a limbilor*

românice cu dialecte cu tot; a limbei germane, angleze, a vechei slave și a mai multor limbi slavice, a limbei maghiare ș. a. adaugem: *cunoștințele ietorice și arheologice, simțul fin pentru observarea graiului viu, iată aparatul, cu care Cipariu, poliglotul erudit, devine primul filolog român în toată puterea cuvântului*.

Știut este, că până în primul pătrar al secului XIX-lea învățații linguiști și istorici din apus parte au ignorat limba română, fost'a, care a declarat-o de chinezească iar parte seduși de vestmântul ei cirilic și de elementele slave, ce conține, au făcut-o un dialect slav, sau în cazul cel mai bun româno-slav. Cum esagerate erau părerile despre români și limba lor, așa au trebuit să fie și armele de apărare ale primilor filologi români. Când s'au mai îndreptat părerile străinilor, în urma disputelor susținute de Maior, atunci și filologii ardeleni începură a fi mai puțin rigoroși și intransigenți. Cu privire la originea noastră, Cipariu nu susține, că am fi români »*pur sang*»; el primește din mâinile lui Maior *stindardul latinității* limbei române, îl poartă sus și tare: îl apără în valoroasa dizertațiune »*De latinitate linguae valachicae*« (Annales gymnasii gr.-c. Blasiensis 1855): concede, că *nu întreg tesaurul lexical românesc este latin, lapadă cheia lui Maior, »qua penetratia originationis vocum reserantur*«.

El caută »*penetratia vocum*« fondul cuvintelor în tezaurul limbei române viue din toate trei dialectele, studiază istoricul fiecărui cuvânt sub raportul semnatic, formal și al grafiei. Ca odinioară colegiul preoțesc al quindecimvirilor, când cântă și conzultă cărțile Sibilei, așa intră veneratul Cipariu între ruinele templului sacru a limbei rămase din bătrâni. Acolo cercă, află, examinează și reconstruește forme vechi, desgroapă tezauri neprețuiți și concepe idea restaurării întregului templu »*pentru noi de mai mare însemnătate, decât chiar Parthenonul pentru greci*«. ¹⁾ Rezultatele cercetărilor sale, sunt cuprinse mai întâiu în »*Organul Luminării*« (1847) și »*Organul național*« (1848), apoi în »*Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi*« (1854), în *Principii de limbă*« (1866). Pe baza acestora stă neclintit. Cetatea lui este întărită pe stâncă, pe stâncă tare a etimologismului; nime nu-l poate răsturna, decât numai părăsind baza de operațiune.

Urmat'a și aceea manevră atunci, când adeptii etimologismului prin exagerările lor au provocat reacțiunea (1866) care începând din Iași — sediul »*nouei direcții*« — încet, încet a cucerit terenul ridicând la valoare principiul fonetic în scriere. Nu-i aici locul să cercetăm, dacă a fost și este bine așa, observăm numai, că Cipariu n'a desprețuit nici fonetismul. El a cercat sinteza acestor două principii, însă așa, că în scriere *etimologismul* să fie principiul primar, iar *fonetismul secundar*; în vorbire: principiu regulător: *uzul limbei actuale* de pretutindeni și al celei vechi, cât se putea cunoaște pe atunci. Mai luă în ajutor și limba *vechiă latină*, anteclastică, graiul *vulgar latin*, *dialectele vechi italiice*, — pentru cunoașterea acestora studiază pe Grotefend, Mommsen, Huschke ș. a. »*Vultur, cu largi avân-*

¹⁾ Coșbuc.

²⁾ Bergner, Siebenbürgen. 118.

¹⁾ Arch. p. 248.

turi" nu-i scapă din vedere nici importanța dialectelor italiene moderne, cari le studiază întâiu acasă prin cetire, apoi în fața locului (1852) și face cunoștință cu Biondelli și alți filologi și dialectologi italieni. Așa a purces:

„Cipariu, căruntul duce, purtând a limbii flamuri,
„Cătând să lămurească prin vii și mândre lamuri
„Un graiu îmbătrânit.“¹⁾

Provăzut cu așa aparat filologic Cipariu dă etimologismului o nouă direcție. „Căruntul duce“ cucerește întreg terenul: pretutindeni se introduce scrierea limbii românești după ortografia și sistemul lui Cipariu. În adunarea Comisiunii filologice dispuse de guvern (1860) Cipariu a triumfat și a fost unitate în scriere. Foile politice și periodice îl urmau. Astfel, pe când la 1848 singur Cipariu s'a prezentat cu „Organul lum.“ în vestmânt național străbun (litere latine), deja la 1850 îi urmează „Gazeta“ apoi „Telegraful“ ș. c. a. În lupta pentru „unitatea ortografiei“ Cipariu a fost pațent, indulgent, modest chiar. În discursul său din 1866 declară espres, că nu vrea să-și octroieze păreri, de aceea a ținut discursul său un an în pulpit.

Unitatea în limbă și în ortografie zicea eruditul Mentor, să poate realiza numai prin adoptarea principiului etimologic (Arch. 9). „Iar prin aplecarea consequentă a principiului fonetic numai se sancționează variațiunea, diferența în limbă și discordia în ortografie“. Toate aceste aserte s'au plinit din cuvânt în cuvânt, curând după validarea noii Direcții. Fonetistii, cari imputau lui Cipariu latinizarea, ca să se dovedească că ei scriu „cum vorbim“ nu se sfîră de câți termeni locali, barbarismi, solecismi de prin mahalale; slavismi de a valma aruncați printre franțuzismi stau ca broaștele printre floricele, când din peana unui distins scriitoriu român — tăcem numele — es frase ca aceste: „decăteori lacheul anunța vre-un muzafir“... Pofim printre floricele românești un franțuzism un italianism și musafirul în șalvari! Morbul a devenit epidemic. Ați cetesti în foi: „să-vârșirea funcțiunilor sacre“ un slavism și un latinism (ori iarăși franțuzism). Dar „exempla sunt odioasa“. Constatăm numai durerea noastră, a cestor din Ungaria, când dăm să cetim scrieri de ale autorilor iluștri din regatul român, și... nu le putem înțalege fără glosare, iar aceste ne lipsesc și așa rămânem nedeslușiți. Azi ne bate la ochi diferența în limbă și vrem s'o ștergem. „Să unificăm limba!“ este parola dată de organul Asociațiunii. Frumoasă tendință! Vom vedea, de se va putea realiza în direcția, pe care au împins-o reacțiunea fonetistilor! Ce să zicem de „discordia“ în ortografie? De când s'au depărtat de principiul școalei cipariene s'a întrodus anarhia. Academia română stabilise ortografia etimologică stămpărată cu concesiuni fonetice. Cine a scris cu acea? Cari membrii academici? Am scris noi ardelenii, cedând și supunându-ne sumului areopag literar numai în grația unității. Așa nu-i exact, ce scrie d. Șainean,²⁾ de Cipariu „figură venerabilă și rămasă cu desăvârșire izolată“ chiar în mijlocul adeptilor săi. — „Discordia“ prevăzută de Cipariu n'a încetat nici cu cedarea noastră,

ci s'a arătat hdoasă și, bunu-i Dumnezeu, de o vom vedea alungată din mica noastră republică literară nici prin adoptarea — tot în grația unității — noului proiect al Academiei române din anul trecut. Pățiți din trecutul grafiei române noi ne indoim. Și, de n'ar fi cu supărare („cu bănat“) am spune, că prin aplecarea principiului fonetic, în toate consecințele lui se sancționează, sau cel puțin să legitimează ignoranța. Toți scriu crezând, că urmează uzul limbii. Dar unde este uzul cel corect al limbii române, așa cum este al toscanilor din Siena? Cipariu respecta uzul: „suntem cu totul pentru uzul vorbirii (Arch. p. 10) românesc, urmând, cercetând, culegându-l și examinându-l din toate monumentele istorice despre limba românească, după toate dialectele și variațiunile ei, câte ne sunt cunoscute, — însă uzul regulat, ... iar nu desfrănat și vulgar“. Variațiunile în formele gramaticale și în pronunțare, ce sunt în graiul nostru, Cipariu crede, că se cade a le regula prin ajutorul instituțiunii gramaticale și științifice, spre a consolida și introduce o limbă românească una și indivizibilă, care se cuvine să fie ținta a tot românul, carele voiește cultura limbii sale și unitatea ei“. Bine știa Cipariu, că nici individ, nici societate, nu-și poate impune părerea: „am fi dorit, ca publicul să fi avut mai multă răbdare pentru scriitorii noștri și să lase încă liber cursul vre-o 20—30 de ani“, până când literaților li-se-va urî de atâta discordanță și vor simți înșși necesitatea de a să împăca în păreri.

Mai bine de 40 de ani Cipariu a urmărit cu cea mai mare atențiune toate fazele literaturii române și în special ale dezvoltării limbii și ortografiei românești și a luat parte activă în mijlocul undelor acestei furtune. Și „căruntul duce“ nu-și pierde răbdarea; el mai dorește curs liber vre-o 20—30 ani. El, care „a îmbătrânit în brațele filologiei“, el întemeiatorul studiului istoric al limbii, nu află încă sosit timpul pentru fixarea limbii și ortografiei, dar „cei competenși se lucre ne'ncetat scrutând natura limbii“. În acest scop a întemeiat Cipariu „Organul“ apoi a continuat studiul aprofundat și după alți 20 de ani de cercetări a eșit tot la aceleși Principii. În „Archiv“ își dezvoltă ideile depuse în „Principii“, desleagă îndoielele. Indreaptă păreri și-și corege pe ale sale, unde a observat „că-i discordanță“. Așa urma Cipariu în studiul istoric al limbii: consequent, fără prejudețe.

Adânc cunoscătoriu al vechilor monumente Cipariu publică la 1858 prețioasele „Analecte literare“. Fruptul continuării și completării celor perdute, cari „produseră efectul unei adevărate revelațiuni“. (Șain. ist. fil. rom.) Cunoașterea literaturii noastre celei vechi inaugurată de Cipariu cu atâta succes, a continuat-o Hasdeu studiând și publicând prea interesantele „Cuvente din Bătrâni“. (I. 1878, II. 1879, III. 1881. Ocupatus'au cu „Analectele“ apoi și alți mulți învățați și le-au luat bun folos, totuși par că în lucrările nici unui nu se oglindesc așa perfect ca în „Cartea de cetire“ a repausatului și regretatului Lambrior, care le-a reproduș în partea cea mai mare. Pân la meritosele cuvinte din bătrâni „Lepturariul“ lui Punnul (1862—1865) și Crestomatia lui Gaster (1891) tot numai „Analectele“ lui

Cipariu ne-au servit drept carte de cetire și ca manual de școală — pentru cunoașterea literaturii noastre dela început. căci o istorie a limbii și literaturii românești încă nu aveam. Prețioase ni sunt notele filologice după fie care bucată de cetire.

Când va veni oare un al doilea Cipariu, care se exploateze întreg vastul teren al vechii literaturi? De regretat, întru adevăr, că n'a terminat și publicat Cipariu și Glosariul de cuvinte rare sau uitate și de semnificațiuni tot asemenea, însă corecte, pus în prospect de care amintește și în Archiv V. pag. 82, 84 și în Gramatica (din 1854) unde zice „Dicționarul“.

Analectele și „Principiile“ susțin teoria gramaticii „ca un comentariu perpetuu al „Elementelor de limbă“ (Arch. pag. 85) publicate în Blășiu la 1854 sub titlul: „Elem. de limbă după dialecte și monumente vechi“. Baza gramaticii acestora este istorică, adecă sunt monumentele de limbă. Căci zice C. în prefațiune: „limba unui popor fiind faptă istorică, și gramatica limbii are a se fundă pe baze istorice. Greșesc aceia, cari cred, că C. a dat prea multă atențiune monumentelor vechi în paguba observațiunilor, ce trebuie se facă gramaticul asupra limbii actuale. Baza gramaticii acum citate au fost monumentele vechi și dialectele provinciale „după dialecte și monumente vechi“; adecă uzul vorbirii de azi și cel de oare când al „celor vechi“, starea prezentă și trecută a limbii. Spre a cunoaște graiul românesc din toate provinciile, pre unde locuiesc români, Apostolul renasc rei limbii rom. în vorbire și scriere Cipariu iea băta de călătoriu și cutrieră țeri cu mijloacele de atunci, — cum fac și azi filologii adevărați. „Încă și caletoriile prin provincii și ținuturi românești, contactul cu oamenii din toate laturile româniei și alte mijloace de asemenea natură îmi dederă ocașiune de a oserba și formele limbii românești de acum, nu numai cum se află în cărțile bisericesti mai noaue, ci și în uzul poporului român în toate părțile româniei, nu numai după formele și nuanțele pronunțierii de astăzi, ci și după materialele limbii românești“. Aceste „materiale“ (monumentele de limbă din trecut) numai în al 2-lea plan: „și după materiale“. „Convicțiunea mea, zice C. era și este și până astăzi, că pentru cunoștința deplină a limbii nu este destul a se mulțumi numai cu atâta, cât a învățat cineva dela pieptul mamei sa, nice cu dialectul (sau jargonul . . .) unui ținut, seau macar al unei provincii, încă nice cu cunoașterea întregului us modern, dar nice numai cu cunoaștința usului vechiu, ci numai și numai împreunându-le toate împreună și într'una, iar nu una fără de alta“ (Arch. 82)

„Și asta e ce se numește studiul istoric al limbii“.

Conduș de aceste adevărate vederi de filolog modern Cipariu ager și practic observatoriu al graiului mamei în casă, al copiilor în jocul lor pe stradă, al țeranului lucrătoriu la câmp, observă formele moderne și le notează (în gramat.) punându-le paralel cu cele vechi, cari — firesce — sunt mai aproape de cele originale din latina vulgară ori clasică.

Așa, codifică Cipariu legile gramaticii sale!

Astăzi adeptii fonetismului cred, că numai ei sunt pe calea experimentală și că

¹⁾ Coșbuc.

²⁾ Ist. filolog. rom. pag. XII.

pot inculpa pe C. cu *subjectivism*. Ba se țin competenți a aduce și judecată cu sentință de moarte asupra Gramaticii lui (I. Analit. 1869 și II. sintetică 1877) premiată de Academia română, numindu-o „încercare sistematică în stilul vechei școle”¹⁾. În faptă Gramatica lui C. a fost și este până astăzi *codicele cel mai perfect* al limbii române, din care scosera lumină toți autorii de gramatici mai noi și nime, nici odată studiând seau scriind gramatica limbii române nu se va putea lipsi de operele lui C., cari rămân fântână nesecată de date istorice, prin cari învederează usul de azi și cel de oare când, și alăturându-le cu formele latine stătorește cari sunt cele mai corecte, cele noave seau cele vechi?

În gramatica lui C. totul este real și nimic imaginar. El nu ese din cercul faptelor istorice. Astfel nu-i mirare, că C. credea în scrisul seu — cum zice poetul — și amara critică a dlui Burla remase pentru dânsul — „una burla”.

Ca filolog consumat C. încă vede în limbă națională *opera inconstientă a naturii, a firei națiunii*, care nu poate fi modificată: „naturam expellas furca”. Nici nu graiul poporan îl înțelege, când în „Principii” p. 1. constată, că s'a simțit mai mult „lipsa de a reduce limba la o formă mai omogenă, mai primitivă”. Limba literară, a învățaților o contemplă el. Ceeace rezultă evident din articolul „Limba română” (Arch. 265), unde așa scrie deslușit: „Toți zicem . . . , că limba românească e *neo-latină* și soră cu cutare și cutare (mai sus: „soră dulce cu italiana, franceza etc.”). Da; dar o parte mare, foarte mare, din asta cauză după cum cunoaște careva una sau alta din aceste surori, . . . numai decât nu mai scrie românește, ci italianește, franțuzește etc., numai cuvintele mai sunt unele românește, însă și aceste mare parte sunt crude italienești, franțuzești etc.” O atare direcție greșită a cărturarilor nostri trebuia îndreptată fără îndoială. Câți autori, în atâte forme serieau. Amestecau barbarismi de forme și lexicali. Sanarea acestui rău îl înțelege. Mijloc curativ prescrie: să ne rentoarcem la *formele mai corecte*, cum erau cele *primitive* ale străbunilor, și cari ni-s'au păstrat în monumentele de limbă; să *lăpădam slovenismii* și în locul lor să *reînsușim moartele, uitatele, părăsitele cuvinte și sămănări*. (Princ. 5).

Curățirea limbii de ingredientele eterogene este o întreprindere gigantică. Nu este limbă cultă, pentru a cărei regenerare și fixare să nu să fi purtat războaie cu peana. Cipariu constată că „curățirea limbii aste necesară”. A o „justifica, este de prisos”. (Pr. 6.) Exemplele altor limbi ne dispenzează. Se provoacă la limba germană, limba lui Göthe, Schiller.

„Limba aceasta și astăzi (1866) să află sub cea mai riguroasă critică în toate părțile ei. Gramaticii, literatorii lor toți sunt încă lipsa de înăvuirea, regulara și curățirea ei”. După exemplul acesta exclamă venerabilul: „au n'a venit și pentru ea (l. rom.) timpul, ca fiii ei să n'o mai tracteze ca pe o barbară, să n'o mai schimbe după toate limbile, cu cari vine în contact?”

„Chiară, netedă și firească”, — cum trebuie să fie toată cuvântarea, care e anumită pentru toate clasele poporului, — este

limba bisericască mai ales dela 1700 încoace. Aceasta limbă clară, netedă și firească o voiește C. de bază (*nu model de limbă bună*, deamă de a fi fixă și în afară de biserică pentru toate ramurile de știință și poezie) „pe care să se ridice murii solizi ai acestui edificiu important către culmea lui”.

Pentru înăvuirea limbii află necesară restaurarea cuvintelor și formelor vechi: „precum oamenii nu lapădă tesaurii de aur și de argint, așa nice limbile bucuroase nu-și pierd tesaurii cuvintelor, formelor, fraselor, însemnărilor sale, chiar și când le prisosesc. Apoi cum să le lapede, cum să nu le adune, când nu au de ajuns!” (Pr. 9—10). Și măcarcă de archaisme atâta se înfioară, cât de neologisme și latinisme, crede totuși în avuțirea pe asta cale după preceptele lui Horatiu (Art. poet.): „ego cur, acquirere pauca si possum, invidior, quum lingua Catonis et Enni sermonem patrium ditaverit”. Și iarăși: „Multa renascentur, quae jan cecidere . . . vocabula, si volet usus”, — și de us, cum amintirăm, are mare respect, știindu-l suveran, „quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi”, (Hor. ibid.), care singur dă legi și regulează limbajul. —

Filologilor fonetiști de azi li-se pare Cipariu prea *rigoros* în purismul limbii. Firește, când criticii stau pe alte baze. Se înfioară „de a a depărta dintr'insa tot, ce se află în ea străin”. (Pr. 11). În faptă însă Cipariu nu aplică acest principiu până în ultimele-i consecințe. Persecută aspru elementele slave, dar totodată rămâne chibzuit și cruțătoriu: nu smulge „grâul cel curat” deodată cu neghina slavonă; nu „depărtează” din ogorul limbii toată burujiana înrădăcinată adânc, că știe, că aceea nu se poate stărpi toată. De aceea în Principii (5.) stătorește scopul purismului astfel: „de a scrie o limbă pe cât să poate după împrejurări mai curată”. Iată dar că în curățirea limbii C. ține samă de marginile impuse de împrejurări. Pe când alții italianizează, alții mai ales franțuzește limba C. zice „noi putem latiniza, poate, încă cu ceva mai mult drept. Ci noi de bună voie ne-am restrîns între marginile cuvintei și stricteii necesități”. (Pr. 269). Așa adevăratul filolog, Cipariu, înfrână tendința latinistă a antecesorilor ținându-o între marginile cuvintei și a lipsei neîncunjurate. Oare țin samă de acest principiu scriitorii nostri de azi, cari ne spun, că „parchetul” a fost *sesizat*; *chestia* s'a *abordat* și s'a *tranșat* cu desăvârșire?”

În România cu atâta predilecțiune și așa de exclusiv s'au ocupat cu limba franceză, în prejudețul limbii române, în cât profesorul Frollo pe la anul 1860 (în broșura: „Limba română și dialectele italiene”) nu s'a îndoit a scrie, că „românii ar fi azi mai români, dacă ar fi bătut mai puțin calea Parisului”.

Adevărat este, cum a constatat și regretatul dr. Gr. Silași, că prea puțin s'au ocupat cu „Principiile” opera capitală, sistematică și fundamentală, în care C. a studiat morfologia s. partea formală a limbii cum nime nici după el n'a făcut, așa cât întreg ter-nul este încă numai *sondat* prin studii *izolate*. Însuși învățatul romanist — Mussafia numai a resumat rezultatele studiilor lui Cipariu. „Principiile” au devenit o carte necesară filologului român și romanist — „*diurna versanda manu, versanda nocturna*”;

iar cei ce s'au lipsit de dânsle sau le-au ignorat, ca Cihac și alții, o făcără aceea cu paguba lor și a literaturii. La Principii, opera neîntreruptă „din tinerețe până în bătrânețe”, ar fi putut privi cu drag Cipariu zicând: „O primă et ultima dicta mihi Camena!”

Ortografia „cipariană” fundată pe aceleași „Principii” era generală la românii din Ungaria, până când pe la 1866—7, pe încet, pe încet s'a cedat presiunii de dincolo, firește în grația unității, mai alții făcând moda și din „ortografia academiei fără u final”. (Sărmanul, mult persecutatul „u final”, condamnat la perire prin majoritate de voturi!)

Având de bază *principiul etimologic* Cipariu examinează toate sistemele ortografice ale antecesorilor sei și-și dă părerea: „opiniuni despre aceste toate”.

Ca de încheiere a „lungilor discuțiuni” despre principiul ortografic dă: a) *etimologistilor* sfatul „să se ferească de a abuză, trecând peste marginile reali ale limbii rom. în regiuni *ideale*”; b) *fonetistilor*: să se ferească de a da ocaziune de scisiuni . . . și a pune în pericol unitatea limbii. Cei de întâiu să aibă în vedere, că l. română fica celei latine (rustice) și „soru dulce” cu celealalte neolatine, totuși „e *distinsă și diversă*” . . . că prin *fonetism* ca principiu al doilea, „s'au constituit particularitățile, cari disting limba românească de către surorile ei și amândouă (principiile: etimol. și fonet.) au urmat „uzul vorbirii”, iar nu unul sau altul singur”; că *nu numai etimologia, ci și fonetica* au drept de a fi apretuite în stabilirea formelor limbii gramaticale și ortografice; că *uzul vorbirii*, născut sub influința împrejurărilor nu se poate ignora, nice restrânge” ș. a. Cu aceste observațiuni și reflexiuni C. își pune problema: Ortografia cum să fie? (Arch. 1867, pag. 25.) Răspunde: *ușoră și după natura limbii românești*. Recunoaște însuși, că primul postulat nu prea se poate realiza. Cu privire la al doilea tot *uzul vorbirii* îi este regulatorul, că zice (în Arch. I. c. pag. 41) „în teorie suntem pe cât se poate mai riguroși în grația consecinței logice; în praxă însă am mai lăsat câtuva din rigoare și încă până astăzi tot mai lăsam, pentrucă unele forme strins etimologice . . . sunt esite din *uzul vorbirii de acum*”. Cipariu credea, că în cărțile bisericesti, ce le-a publicat cu litere latine, a făcut *ultimele* concesiuni fonetismului. Semne diacritice n'a admis. Cu toate aceste, dacă C. în cercetarea etimologiei sunetelor derivate ar fi rămas în sfera limbii române, poate că mult timp ar mai fi dăinuit ortografia lui întronată la românii din Ungaria. Scrierea sunetelor moioase *l, n*, a sunetului *e* din *ă* după *i* și alte puține (ca în *filă, vină*) a provocat *reacțiunea* în România. Aceasta s'a făcut în *favorul graiului poporan*. Rezultat neintenționat, succes neprecalculat, dar, în fine, o „izbândă” a școlii cipariene. Ca efect precalculat al acesteia e faptul incontestabil, că numai școlii latiniste din Ardeal să datorește introducerea ortografiei române cu litere latine în întreaga româniea. Gramaticii din Muntenia scriseră ale lor „observațiuni” și gramatice cu *cirile*. Trebuia un român *catolic* se cuteze a încerca pe la 1780 o grafie latino-română. Astfel școlii reprezentate de Cipariu îi revine *meritul de a fi scos*

¹⁾ Șain. op. c. 295.

limba noastră în relief între celelalte romanice; iar marelui filolog Cipariu îi revine special meritul necontestat, că a inaugurat o cercetare riguroasă a originii limbii, a formelor și structurii ei sintactice, studiindu-o din leagăn, prin toate fazele ei până în starea actuală.

Columna recunoștinței noastre marelui Cipariu are de soclu „Principia de limbă și scriptură”, la dreapta și la stânga în patru cornuri 4 pietri fundamentale „în capul unghiului”: gramaticile și „Analectele”, „Acte și fragmente” cu „Archivul”. O privim cuprinși de admirație. El a fost al nostru! Fruntaș între eroii cu peana. Duce, pentru noi mai însemnat decât cei dela Maraton. Prin luptă de-o jumătate de secol ne-a scos din rătăcirea deșertului. Dar să-i privim portretul făcut de mâna măiastră a etnografului german Rudolf Bergner, care l'a cercetat în 1883.¹⁾

„Acolo-i Timoteiu Cipariu. Când treci pragul căsii lui tăcute și familiare, ești frapat deosebit. Un aer de nobletă încunjoară fața venerabilului bătrân, care întâmpină pe oaspele ce vine. Pe cap are capuțiu de canonic, semnul demnității, cu un bumb roșu de mătăasă la mijloc; îmbrăcat în vestmântul său de canonic lung, negru, pe dinlăuntru căptușit cu roșu. Vocea lui este frântă de bătrânețe, barba-i este albă ca neaua, ținuta-i un amestec de slăbiciunea etății și de energie sufletească. Ochii-i privesc serios și ager. El vă conduce în jurul imperiului său, ce seamănă cu o bibliotecă mare. Pretutindeni stau vechi dulape de cărți. Ele ascund opere științifice latine, grecești, franțuzești; iar pe mese și pe jos sunt grupate colosale teancuri de cărți hebraice, grecești, arabe, turcești, persane. Toate aceste limbi le poșede bătrânul în jurul căruia s'a format odată „școala din Blaj”. Din capul lui a ieșit ideea, că românii în dezvoltarea lor culturală au să-și iee de model clasicitatea antică, el a fost acela, care a realizat trecerea dela scrierea cu cirile la cea cu litere latine. Canonic dela 1842, în 1848 a fost membru în „comitetul național”, în 1850 deputatul poporului său la Viena, în 1860 membru în consiliul imperial și în 1867 președinte al Academiei de științe din București.

Dar toate aceste numai puțin! Făcând împedecă dela studiile sale serioase, pe acest bărbat, care toată și întreagă viața sa a jertfit-o pe altariul științei. Mai departe ne conduce în mica sa locuință. În celelalte chilii să află tot de aceleași opere, cum am amintit mai sus, și pe lângă aceste: manuscrise prețioase, ce nu se mai află decât numai în câte un exemplar, împodobite cu inițiale artistice, opere ce nu se pot înlocui cu altele și nu se pot plăti cu bani. Ce bogăție de știință! Ce abundență de lucru este concentrată aici! În camerele de studiu: fără podoabe, simple, vrednice de un filozof, se văd autori maghiari, germani, români, spanioli, francezi, italieni, englezi; totul în ordine, studiate din fir în păr, toate cunoscute. Și toate acestea sunt numai o parte mică din bibliotecă-i. Două mari încăperi în altă casă conțin celelalte opere, și o parte și mai însemnată zace colo în alvia Târnavii, unde le-a purtat viforul anilor fatali 1848—49. Într-o chilie atârână o

¹⁾ Bergner, Siebenbürgen pag. 116—118.

icoană, care reprezintă pe rarul bărbat în puterea etății, pe acest bărbat, căruia nu i-se poate face numai imputarea, că din bogata sa lume internă așa puțin a împărțit pe deaproapele seu. În chip buzele-i au o culoare roșie puternică, cea deasupra se apasă energie pe cea din jos; barba-i este neagră, ochii limpezi privesc gânditori și pe înalta i frunte se pare că zehasa înțelepciunii a imprimat timbrul seu. Atunci acest bărbat în setea lui de știință și în neobosită-i scrutare și luptă va fi sămănat lui Faust, astăzi însă bătrânul are înfățișarea unui filozof din evul mediu, care începe a îmbătrâni. Razele soarelui, ce se pleacă spre apus, cad acum pe trăsurile-i transfigurate și o lumină clară umple spațiul tăcut.

Blaj, 11 Iunie 1905.

A. Viciu.

Părerile lui T. Cipariu asupra originii limbii și a poporului român.

Între profesorii liceului din Blaj pe la anii 1826—7 era și unul abia de 21—2 ani. Acest tiner apostol e o fire deosebită, modest și nepretentios nu caută prietinia șomotoasă a colegilor. Blajul mic cu împrejurimea-i atrăgătoare nu-l ademenește. Ochii săi ageri cercă alte distracții.

Îl vedem zilnic cu notițele în mână intrând în vechea și scumpa bibliotecă a mănăstirii. Aici e în elementul său. Ceasuri întregi scrutează cu neastâmpăr în tesaurul teologic și filologic, adunat de bătrânii monahi, cari studiaser în Roma.¹⁾

El a Timoteiu Cipariu. Din „crude tinerete” e aplicat spre studii limbice.²⁾ Aici dete de cele mai vechi cărți românești, de cari nici prin minte nu-i trecusă: Cazania, dela Brașov. Psaltirea română-sârbească și Parimiarul, toate din veacul al 16 și 17. Cuprinsul acestor cărți îi deschid orisonuri necunoscute. Ele îi stărnesc în suflet dragostea de-a pătrunde în tainele limbii românești. Limba românească este de aici în colo prima lui preocupare. Toată puterea gândirii și-o dedică studiului acestei limbi și istoriei poporului, ce o vorbește.

Nici nu să putea altcum. Cipariu este elevul școalelor din Blaj, din epoca lui Petru Maior. La școalele din Blaj s'a pus baza școalei ardelenesti prin regenerarea culturii naționale: Klein, Șincai și Maior. În tradițiile acestei școale crește Cipariu. El e chemat de soarte să ducă opera corifeilor amintiți la apogeu.

Losinca acestei școale era: să dovedească originea romană a poporului român și latinitatea limbii române. În jurul acestor dogme să desfășură o întreagă literatură. Cărturarii români, sunt tot mai deși. Ei să opriră mai ales asupra limbii, cari cu mâinile lor albe culeseră acest diamant acoperit cu țărână.³⁾

Peurma *Elementelor limbii daco-romane* scrise de Klein și Șincai să scriu o serie de gramatici și tratate de ortografie, a căror autori sunt: Ioan Molnar, Radu Tempea, Ștefan Körösi, Budai Deleanu, apoi românii macedoneni: Roja, și Boiagi.

¹⁾ Archiv. pag. 81.

²⁾ Op. cit. pag. 81.

³⁾ Iorga: Istoria literaturii române, vol. II. p. 54.

Toți de-o potrivă în precuvântările cărților, ce scriu accentuează latinitatea limbii și romanitatea poporului nostru așa pe cum o înțeleg.

Perioda aceasta de renaștere o încheie Petru Maior, despre care învățatul profesor Jorga spune că e „cel mai târziu în manifestarea sa științifică, cel mai puternic în afirmarea ideilor sale cel mai filosofic în înțelegerea subiectului său.”¹⁾

Lupta pentru afirmarea latinității limbii și poporului român, nu-i terminată. Învățații străini ca: Sulzer, Eder, Engel și Kopitar își bat joc pe față de oropsitul nostru popor, fiind-că „își permitea aș iubi trecutul, aș regreta umilința din prezent și a face sforțări pentru a trăi o viață mai bună și mai demnă.”²⁾ Acestora le răspunde P. Maior cu „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia,” cu *Animadversionile*³⁾ „Reflexiunile” asupra răspunsului,⁴⁾ și cu o Considerație din 1816.⁵⁾

Activitatea lui P. Maior pe tărâmul istoriografiei și filologiei române nu să curmă aici. *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia* îi urmează *Dicționarul de Buda; orthographia romana sive latino valachica una cum clavi, Istoria bisericii Românilor, Dialogul pentru începutul limbii române*. Scrierile acestea au provocat o adevărată revoluție literară. Să încinge o luptă pasionată. Maior stă față falangei puternice de scriitori străini și iesă biruitor.

* * *

Cei cari urmează în aceasta luptă își pierd rostul, rătăcesc în lumi aeriene și operele lor nu să impun.

Deodată să ivește tinărul Cipariu. Dăruit dela natură cu o minte ageră și înarmat cu temeinice cunoștințe filologice, el dă o nouă direcțiune studiului limbii de până acum.

Pe când Klein și Șincai în prefața dela Gramatică, ediția I. și II. zic, că l. română este coruptă din cea latină și de aici principiul, că să se reducă cel puțin în formă sau ortografie la latină; pe când Maior susținea, că limba română este mai veche, de cât epoca lui Cicerone, că adevărată limba română este continuarea graiului vulgar roman; Cipariu apucă calea, ce duce la adevăr introducând studiul evoluțiunii istorice a limbii.

Deosebit de antecesorii săi, dănsul să adâncește în cunoștința vechei limbii românești formându-și elencuri de cuvinte și forme vechi românești — sau arhaistice; — face studii comparative asupra formelor latine, nu numai clasice, ci și antice și populare, italice, provinciale, ispanice.⁶⁾

Percurge autorii vechi latini, cum sunt: Catone, Varo, Plaut Terentiu și Lucretiu, apoi pe gramaticii vechi: Festus, Donat, Servius, Charisius, în cari află multe, ce pot interesa pe un filolog român, și ilustrează multe puncte din formele limbii românești.⁷⁾

Călătorește în deosebite ținute locuite de români, stă de vorbă cu poporul și cu studenții liceului din Blaj. În chipul acesta

¹⁾ Op. cit. vol. II. pag. 233.

²⁾ Op. cit. vol. II. pag. 249.

³⁾ Animadversiones in recensione historice de origine valachorum in Dacia.

⁴⁾ Reflexiones in responsum domini recensentis viennensis ad Animadversiones.

⁵⁾ Contemplatio recensione in valachicam anti-criticam.

⁶⁾ Archiv, p. 81.

⁷⁾ op. cit. p. 82.

să informeze despre usul vorbirii și formele limbei românești, nu numai cum se află în cărțile bisericești mai nouă, ci și în pronunția viă. ¹⁾

„Convicțiunea mea era și este și până astăzi — zice fericitul Cipariu — că pentru o cunoștință deplină a limbei nu e destul a se mulțami numai cu atâta, cât a învățat cineva la pieptul mâne-sa, nici cu dialectul (sau jargonul, sit venia verbó.) al unui ținut sau macar și al unei provincii — încă nici cu cunoașterea întregului us modern — dar nici numai cu cunoștința usului vechiu, ci numai și numai împreunându-le toate împreună și într-una, iar nu una fără de alta. Și asta e ce să numește studiu istoric al limbei.“ ²⁾

Iată-ne față în față cu un filolog per excelentiam. Aici e crezul lui Cipariu, care îl înalță așa mult înaintea cercetărilor de limbă.

Tinerul profesor are un singur ideal: *limba românească*. Pentru ea trăiește, pentru aceasta „dulce limbă, căreia se închină părinții noștri ca unui idol viu și însuflețitor, singurul tezaur, ce ni-a rămas dela ei ereditate neînstrăinată și necomune cu alții, și care ca un fir roșu singur e în stare de a ne conduce prin toate labirintele întunecate ale istoriei acestui popor antic.“ ³⁾

Studiului acestei limbi și-a sacrificat dânsul întreaga sa viață. Toate operele sale, toate discursurile, ce le-a rostit: ca president al Asociațiunii pentru cultura și literatura poporului român, ca membru al Acad. micii române, ca membru al comisiei filologice, sunt o apoteosă la adresa limbei române. Înaintea lui Cipariu limba română e un monument mare și pentru noi de mai mare însemnătate, de cât chiar Parthenonul pentru Greci. ⁴⁾

În limbă vede dânsul cheazășia existenței unui popor când zice:

„Limba nu poate să lipsească nici unui popor, ea să naște una dată cu el, crește și să desvoaltă, înflorește și să vestezește, înbătrânește și moare una dată cu poporul.“ ⁵⁾

E firm convins, că cultura națiunilor e în strinsă legătură cu cultura limbei lor, și prin urmare: cine vrea una, caută să se ocupe serios de ceialaltă. ⁶⁾

În înțelesul acestor constatări a lucrat Cipariu o viață întreagă, descurcând de prin cărți învechite și chrisoave firele încalcite ale limbei românești; iar din diplome și cronici trecutul neamului.

Cine altul, dacă nu Cipariu, a caracterizat limba românească într-un mod mai sublim și mai cu foc, când o numește: „tezaur născut cu noi dela țitele mamei noastre, dulce ca sărutările măicuțelor, când ne aplecau la sinul lor, tezaur mai scump, de cât viața, tezaur, care de l'am fi pierdut, de l'am perde, de vom sufe.i vre-una dată, ca cineva cu puterea, au cu momenele să ni-l răpească din mâinile noastre, — atunci, mai bine să ne înghiță pământul de vii, să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângăiere, că nu am tradat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai numi fii lor.“ ⁷⁾

Când s'a ivit Cipariu, școala ardeleană era în decadentă. Tot, ce s'a scris dela Petru Maior încoace, nu să poate măsura în valoare cu operele fruntașilor mișcării de regenerare.

Tinerul profesor dela Blaj și mai târziu canonic, deja de un șir de ani lucra cu sîrguință la continuarea operei de regenerare. Nime însă nu știa de dânsul și planurile-i mari.

Modest din fire și poate puțin comunicativ lucră în taină, adună ca albina, ca mai târziu să ne surprindă cu opere uimitoare.

Modestia, care l-a caracterizat în totdeauna — l'a îndemnat să se ascundă sub vălul anonimității mult timp. Primele sale studii le-a publicat anonim în *Foiaia literară* și *Foiaia pentru minte*, redactată de George Barițiu.

În *Foiaia literară* din 5—12 Februar 1838 a scris un articol asupra ortografiei, care aproape în acelaș senz s'a repetat la 1841 în broșura cu titlu: *Extract de ortografie cu litere latinești*.

În *Foiaia literară* din 2 April 1838 a publicat, fără subscriere, un alt studiu, *asupra slavonismelor în l. română*. Va fi publicat de sigur și alte studii de conținut analog, cari fiind anonime, nu suntem în măsură a le apreția.

Fructul cercetărilor sale îndelungate, în cari a îmbătrânit și cari i-a frânt sănătatea, ¹⁾ sunt operele asupra limbei românești: Principii de limbă și scriptură, mai întâiu în „Organul Luminării“, la anii 1847—48; — prima gazetă cu litere latine. Acestora le-a urmat *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj 1854; *Orestomație sau analecte literari din cărțile mai vechi și nouă românești tipărite și manuscrise începând dela secolul XVI-lea până la al XIX-lea*, cu o notiță literară, Blaj 1858; *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunii române transilvane în 4 Nov. 1861*, apărut în contra unei critice Blaj 1862. *Principii de limbă și de scriptură* ediț. II. Blaj 1866. *Arhiv pentru filologie și istorie*, 1867—71. *Gramatica limbei române* publicată în două volume la București în anii 1869 și 1877.

Despre limba română, suplement la sintactică. Blaj 1877.

Din aceste opere să pot culege cu mai mare înlesnire adevăratele principii, care au mînat pe acest erudit și laborios bărbat în studiile sale asupra grafului și scrisorei românești, ²⁾ din acestea vom cerca să-i arătăm părerile, ce și le-a format nemuritorul Cipariu asupra originii limbei și a poporului român.

Datina oamenilor de cultură din apus de a scrie asupra Românilor ori și ce, n'a putut fi înăbușită de scrierile lui P. Maior și ale antecesorilor săi. Afirmațiunea romanității pe izvoare istorice, pe obiceiuri și limbă ³⁾ nu le-a tăiat condeii inveninat.

Pe urma Sulzerilor s'au ivit alții mai proaspeți înarmați cu nouă materii explosive menite să distrugă corpul încheșat de pionerii culturii române — a scumpei noastre limbe. Fr. Miklosich, W. Schmidt și E. Rösler interesați la a noastră nimicire politică toți

deopotrivă afirmă în operele lor, că l. română e una amestecătură de elemente eterogene, „o corcitură pocită de ziceri și de forme slavone, ori turcești, când magiare ori grecești — în cari de abia s'au strecurat din câteva lepădături latine pripășite prin noianul populațiunilor din peninsula balcanică“ ⁴⁾ și că națiunea română e un popor cu totul nou eșit din amestecul mai multor națiuni vechi și nouă, iar nici de cum urmaș direct a coloniștilor aduși de Traian în Dacia. ⁵⁾

În fața acestor ipoteze Cipariu să vede necesitat a ne apăra romanitatea originii și latinitatea limbei. Convicțiunile sale câștigate în urma unor minuțioase cercetări în domeniul limbei și a istoriografiei vechi le-a depus în seria de studii amintite, le-a întretășut la toată ocaziunea și în studiile sale de altă natură. — Aparatul filologic și istoric de care să servește Cipariu în susținerea părerilor sale e plin de erudițiune și deducțiunile sale de cea mai severă logică.

În Organul luminării, unde mai întâi a început publicarea principiilor sale de limbă și scriptură vorbind despre originea și istoria limbei spune, că l. română s'a tras mai întâiu și în întâiu dela coloniile romane din Tracia și Macedonia, Panonia și Istria. ⁶⁾ Tot acolo numește limba română „dialect italic“ ⁷⁾ și zice: „ori de ce sânge să fim noi, l. română tot e română sau italo-romana, și că noi ori și cum o avem dela Romani ori ca dela părinți ori ca dela domni noștri, ci nice de cum din a treia mână.“ ⁸⁾

După an. 1850, introducându-se și la Blaj datina de a publica în programele gimnazului câte o disertațiune, Cipariu în calitate de director în programele an. 1855 și 7, publică în l. latină chestiuni „filologice-istorice române“: *De latinitate linguae valachice*, și *De nomine Valachorum gentili*.

Cea dintâiu voină să fie mai accesibilă pentru publicul mare a reproduc'o paralel cu traducerea românească în Arhiv p. 404—5—8. cu adause și amplificări. — Aicea dispută cu scriitorii străini, cari neagă latinitatea limbei române, arătând că părerile lor eronate sunt a se atribui lipsei de cunoștințe în domeniul limbei române.

După Cipariu cei-ce știu românește trebuie să recunoscă, că ea e latinească în formă și cu atât mai mult în fond; dovadă cuvintele vechi latine și spresiunile de l. vulgară latină, ce numai într'ansa să află. — Respinge deducțiunile filologice ale lui Fr. Miklosich, E. Rösler și W. Schmidt, cari să încercă a susține, că elementul slav predomină în l. română. ⁹⁾

La 4 Novembre 1861. marele Cipariu răspunde la discursul episcopului Andreiu baron de Șaguna cu ocaziunea inaugurării și deschiderii Asociațiunii transilvane pentru înaintarea literaturii și culturii poporului român. Aici cutează să proclame în fața lumii romanitatea limbei și naționalității românești, strigând sus și tare că națiunea română nu vrea și nu va suferi niciodată batjocura, ca să se lapede de al său nume și de a sa limbă în favoarea nici celei mai culte națiuni și limbe în lume.

¹⁾ Odobescu în G. Tran. din 1887 Nr. 231

²⁾ Arhiv, p. 124.

³⁾ Principia de limba și de scriptură ediț. II.

p. 83.

⁴⁾ Op. cit. p. 3.

⁵⁾ Op. cit. Not. 1. p. 22.

⁶⁾ Arhiv, p. 147.

¹⁾ op. cit. p. 82.

²⁾ op. cit. p. 82.

³⁾ Principia, p. 256.

⁴⁾ Arhiv, p. 268.

⁵⁾ Analele Societății Academ. tom. I. p. 18.

⁶⁾ Arhiv, p. 229.

⁷⁾ Cuvânt la inaugur. Asoc. 1861. p. 6, 7.

¹⁾ II. adunare generale a Asociațiunii 1862.

p. 101.

²⁾ Odobescu, în Gaz. Tran. din 1887 Nr. 232.

³⁾ Iorga: Istor. liter. rom. vol. II. 263.

Face un fel de juriere înaltului prelat) când zice: „Căci amin, amin zicem lor, că mai curând va trece cerul și pământul, de cât să se mai prefacă românul în ceea sau cea națiune. De român ca națiune zic, nu de individ.“²⁾

Oare mai găsim undeva pagini scrise cu mai multă căldură și dragoste de neam ca și în acest discurs.

Tăria convingerilor lui Cipariu, locul și felul cum le-a spus în această *cuvântare răspuns*, pe unii scriitori patrioți i-a gădălit neplăcut. Unul cu mare trecere la magiari, istoric de profesie Kóváry László, în foaia din Cluj *Korunk* (Epoca noastră) fără să se subscrie în mai mulți articoli sub titlu: „Asociațiunea literară română,“ cu un ton plin de sarcasm să încercă să iee la răspăr discursul învățatului canonic debutând fel și fel de aserțiuni la adresa românilor: că au venit pe aceste plaiuri din Balcan numai în veacul al 13; că limba ne este coruptă și plină de străinisme, nepotrivită pentru o cultură mai superioară. Invecitivele aceste l-au îndemnat pe autorul discursului să scrie „Apologia“ din 14 Decembrie 1861 tipărită în o broșură de 135 pagini.

Apologia aceasta e deposedarul cel mai scump și testimoniul cel mai vădit de erudițiune a marelui dascăl. Inscriptiunile Daciei, istoriografii latini, cronica lui Nestor, scrierile lui Ptolemeu, Chalokondylas istoricii contemporani magiari și străini, toți sunt citați aci. Nimic nu lasă necetit și nepătruns de firea-i scrutătoare și basat pe dovezile cele mai tari punct de punct răstoarnă afirmațiunile criticului dela Cluj formulând într'un fel de articol de credință următoarea profesiune: — „vom sta morțiși pe lângă aceea, că suntem descendenți direcți ai românilor, sau coloniilor romane, venite și așezate în Dacia începând dela Traian; și vom apăra romanitatea românului strictă, nec plus nec minus, ci numai cum a fost când au venit Romanii în Dacia, pentru că mai sus nu ne întindem; și nu vom lăsa dintru asta nici una iotă; și vom combate din toate puterile opiniunile contrare, de ne-ar costa cât ne-ar costa, macar și riuri de — negreală.“³⁾

* * *

Critica dela Cluj par'că l-a făcut să revină în *Arhivul pentru filologie și istorie* asupra studiilor, cari tratau tema latinității limbei noastre. Voia ca dogmele despre românismul nostru, să pătrundă în masse cât mai largi.

Studii de felul acesta sunt: XIII, *Principii de limbă și de scriptură*; XIV, *Forme antice românești*; XVI, *Elementele străine în limba română*; XXXVI, *De latinitatea limbei române*; XLIII, *Gramatiștii și ortografiștii români și altele*.

Din acestea în studiul „*Elementele străine în l. română*“ merit ca disertațiune pentru adunarea generală dela Cluj în 26 Aug. 67 — însă necetită — arată străinilor și în deosib slavistilor, că elementele străine din l. română nu constituie esența limbei, astfel de elemente să află cu ridicata și în limbele culte europene, fără să le detragă cât de puțin.

¹⁾ Actele privitoare la urzirea și înființarea asociațiunii 1862 p. 87—88.

²⁾ Op. cit. p. 88.

³⁾ *Cuvânt*, p. 67.

Drept aceea pe baza studiilor și datelor necontestabile istorice și filologice e de părerea:

a) că națiunea română e însăși posteritatea directă a coloniștilor romani în Dacia, cum au fost pe atunci curați sau amestecați — tot atâta; iar ce a intrat după aceea, pe timpul colonisării sau mai târziu, din alte sămințe — m'a putut altera elementul roman original al națiunii.¹⁾

b) că l. română în fundament după materie și formă, e însăși l. romană vulgară a coloniștilor Romani aduși în Dacia iar nu slavică — originară, iar nu amestecată din slavică, grecească, turcească, ungurească. — De aici consecința:

c) că literații au de a o curăți și să o apere de elementul străin.²⁾ Dar, afară de studiile speciali amintite, Cipariu și în alte scrieri ale sale dă expresiune cu toată ocaziunea latinității limbei și poporului român. — În discursurile, ce le ține la academie numește pe români „nepoții Romei vechi“,³⁾ în alt loc „fii lui Traian“,⁴⁾ în cuvântul rostit la adunarea generală dela Abruș numește Abrușul „loc clasic al vechilor nostri părinți.“⁵⁾

Ultima lucrare a eruditului Cipariu, care să ocupă de limba și poporul român:

Despre limba română — suplement la sintactică — este un scurt resumat a tuturor studiilor sale de până aci, în care fixează epoca de formare a limbei române la începutul secolului al VII-lea când împăratul Phoca delătură cu totul limba latină din afacerile publice.⁶⁾ Arată apoi fazele prin cari a trecut în tot cursul evului mediu până la primele aparițiuni de cărți românești la mijlocul veacului al XVI-lea pe baza monumentelor literari din veacul acesta și a celor următoare, cari aproape toate i-au trecut prin mână, constată că dialectul nostru, cu toată influința limbei slovenești, apoi a celei neogrecești, și franceză din zilele noastre, totuși a rămas nestrămutat în formele gramaticale și sintactice și că numai în partea materială și în elocutiune s'au făcut schimbări notabili, așa încât limba românească și astăzi este tot aceea carea se vede în primele edițiuni din secl. XVI.⁷⁾

Acesta este felul gândirilor lui Cipariu scos din lucrările sale numeroase, referitor la originea limbei și a poporului românesc.

Cetitorii și din acest articol de ziar vor putea să-și facă idee de mărimea acestui bărbat, care după spusa lui Odobescu;... dacă nu jertfa și dânsul pe altarul gelosului cult rezervat esclusiv latinismului printre Români, el s'ar fi ureat pe o treaptă mai înaltă în templul senin și neturburat al științei; dar în împrejurările de față, el n'ar mai fi fost un apostol activ al credințelor naționale, un luptător eroic de aceia, cari trag în sine arma dușmană ce-i sângeră și îi sfășie, pentru ca prin sacrificiul lor să asigure viața și dezvoltarea normală a unor mai fericiți urmași.⁸⁾

Prof. Gavrilă Precup.

¹⁾ *Arhiv*, p. 124—5.

²⁾ Op. cit. p. 124. 5.

³⁾ *Analele Soc. Acad. rom.* p. 16. și *Arhiv* p. 160.

⁴⁾ *Anal. As.* p. 127.

⁵⁾ Op. cit. 1865. p. 91.

⁶⁾ *Despre l. rom.* p. 16.

⁷⁾ Op. cit. p. 31.

⁸⁾ Odobescu: *Timoteiu Cipariu Gazet. Trau.*

Cipariu și ziaristica română.

Înființarea celui dintâiu ziar românesc din Transilvania este ideea lui Cipariu. Cum s'a născut această idee în Blaj, și cum ea s'a întrupat într'ait loc, luptându-se cu o mulțime de piedece și de greutăți, provenite parte din situația noastră politică, parte din sprijinul material, ni-le spune toate dl Iosif Vulcan în articoliile sei despre *Primele ziare române în Transilvania*¹⁾.

După cum vedem în acum pomeniții articoli ai veteranului nostru ziarist, între anii 1833—36 în Blaj nu se prea ceteau ziare. Singurul ziar, ce venea regulat la Blaj, era: *Pressburger Zeitung*, cel mai vehiu ziar în Ungaria, care îl abonase Episcopul Ioan Leményi. În afară de acesta încă să mai ceteau câteva exemplare din ziarul unguresc dela Cluj: *Erdélyi Hiradó*: De ziare românești însă nici vorbă, până nu procurase Cipariu *Curierul românesc* al lui, Eliade Rădulescu, care-l da și teologilor să-l cetească, și aceștia văzând mai întâiu un ziar românesc îl purtau din mână în mână și-l ceteau cu un entuziasm indescriptibil.

Acum în mulți din dascăli din Blaj se născu dorința să înființeze și în Transilvania un ziar românesc. După mai multe dezbateri însă, petrecute în localul tipografiei, între Cipariu, Ioan Rusu și George Bariț, ei se convinseră la urmă, că din cauza cenzurei, ce și *Ciasloavele* încă le supunea la control, această dorință de însămnătate de-o cam dată cu greu se va putea duce la îndeplinire, și mai ales în Blaj, asupra cărui orașel de școale și cultură românească erau pururea fixate privirile stăpânirii.

Dar nu deznădăduesc, ci în cugetele lor se întorc spre Brașov, unde împrejurările erau mai favorabile pentru astfel de scrieri românești. Aici în vara anului 1836, cu privilegiul călătoriei lor în România, Cipariu și Bariț sfătuindu-se cu unul și cu altul dintre Români capitaliști, izbutesc să câștige pentru planul lor pe Rudolf Orgidan, un neguțător avut și entuziast pentru cauza națională, care făcu tocmeală cu tipograful Ioan Gött și interpretele dela magistrat Ioan Barac, ca dela 1-a Ianuar 1837 să scoată un ziar săptămânal, care a fost: *Foaia Duminecii*.

Întreprinderea însă a sfârșit cu o pagubă de 1600 fl., iar redactorul abia a primit pentru toată munca sa un honorar de 104. fl. Cu toate acestea Orgidan nu descurăgează, ci prin Iuliu 1837, cu ajutorul lui George Bariț acum dascăl în Brașov, adaogă la *Foaia Duminecii* și un supliment politic de-o jumătate de coală, și acesta era *Foaia de Sâmbătă din Transilvania*, care însă abia văzu lumina în doi numeri, căci neavând concesiune, cenzura îndată ce află de ea îi oprise publicarea.

Văzând acestea Orgidan, dezgustat se retrage din fruntea întreprinderii. Bariț însă acum făcu el tocmeală cu Gött să edee o altă foaie românească, de conținut politic pentru care au și cerut concesiune dela guvernul transilvan; dar concesiunea întârziase. Astfel Bariț la 1-a Ianuar 1838 începu să publice, iarăși fără concesiune, *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, și

¹⁾ *Familia* din 1876, Nrii 6—8.

de astă dată cenzura se arată marinimoasă și trecu lucrul cu vederea, de oarece foaia nu era politică. În fine sosi și concesiunea guvernului dată la 8 Martie 1838, prin care lui Bariț și Gött li-se da voie, să poată publica o foaie politică românească, care apoi la 24 Martie acelu an s'a și pornit, de două ori pe săptămână, supt numele: *Gazeta de Transilvania*¹⁾.

Le-am amintit acestea, ca lucruri eșite dintr'o idee plămădită în Blaj și concepută în mintea lui Cipariu, dar mai vărtos pentru că tot din acestea modeste începuturi s'a dezvoltat mai departe ideea înființării unei foi românești în Blaj.

Gazeta de Transilvania adecă determină pe Cipariu să revină din nou asupra vechiului său ideal.

La 15 Martie 1838 Guvernul cerea Episcopului Leményi să-i trimită câteva exemplare din cărțile apărute în tipografia dela Blaj, iar la facerea destul a înaltului emanat, Cipariu rugă pe Episcop să exopereze dela stăpânire facultatea de a scoate și în tipografia de aici o foaie românească, și Episcopul Leményi, convins de necesitatea lucrului, de fapt a și cerut la 1-a August acelu an concesiunea de lipsă pentru a să putea edita în Blaj o foaie românească de conținut bisericesc, politic și literar, și aceasta o cerea guvernului cu atât mai vărtos, căci Românii din Brașov deja li-s'a dat un asemenea favor.²⁾

Cauza, recomandată de Guvern, ajunse la Curte, de unde s'a retrimis cu observarea că mai întâiu de toate e de lipsă să se știe; ce scop are foaia? cineva va fi redactorul ei? ce principii politice are acela? și cine o va cenzura?

Toate acestea s'au comunicat cu Episcopul la 25 Octombrie 1838, iar Episcopul la 13 April 1839 subșterne privitor la toate un plan detaliat: *Planum et scopus Ephemeridum ecclesiastico-politico-literarium valachico-idiomate et characteribus latino-slavicis, cura Societatis et Typis Typographiae Blasiensis edendorum*, iscălit, în numele societății editoare, de Timoteiu Cipariu, membru în redacție.

În plan se preciza minuțios programa scopul și modalitățile foaiei, care pe scurt, iată cum le cuprindea Cipariu: Societatea editoare s'a constituit pentru a contribui, după puteri, la promovarea cultivării morale și intelectuale a neamului său. Pentru munca sa nu dorește, nici un câștig, chiar și cel puțin cât va fi la sfârșitul anului, îl va jertfi binelui de obște respective va edita opere mai celebre, ori va ajutama institutele publice și pe cei lipsiți. Numele foaiei va fi: *Nunciul*; se va edita în limba românească, și va consta din două părți: una bisericească și politică, cu litere latine pentru pătura mai cultă, și alta științifică, cu slove, pentru popor ca în acest mod cu atât mai mulți să o poată ceti cu folosul trebuincios. Conținutul va fi ca și a celorlalte foi, și deodată se făgăduia o abținere dela polemice de conținut politic și dogmatic; iar în partea științifică foaia va înfrăți utilul cu frumosul, va cuprinde adecă poezii, povestiri, scene din istoria patriei, cestiuni de literatură, lingvistică, economie

și pedagogie, pe cum și referitoare la diferite invențiuni ș. a. Regulele cenzurei le va observa cu strictetă, și articole anonime nu va primi, în schimb ar dori să li-se poată trimite foi românești din Moldova și Muntenia. Redactor va fi Cipariu; prețul foaiei se va conforma după starea materială a poporului românesc, iar executarea externă să va amăsura progresului vremii¹⁾.

Din partea sa Episcopul mai adăoga în hârtia comitivă următoarele: că despre foaie vor răspunde profesorii redactori și mai cu seamă Cipariu despre ale cărui principii politice sănătoase este pe deplin convins; că cenzorul foaiei va fi canonicul Constantin Alutan cunoscut în deobște și după caracter și după știință; că foaia se reclamă și de trebuința de-a stârni în popor dorul cetitului, și de mizeria preoției, care nefiind în stare să-si câștige cărțile de lipsă, măcar pe astă cale să-si frisească cunoștințele trebuincioase; și că redactorilor să li-se dea voie a-si procura foi din România, fiind lipsă de multe ori să le răspundă sau să le combată²⁾.

Părținiți de guvern, de cancelaria aulică și de oficiul cenzurător, planul foaiei în sfârșit la 28 Octombrie 1841 obținū și comprobarea împărătească, care la 4 Noemvrie s'a notificat guvernului transilvan cu acel deosebit adaos, că foaia cenzurată din partea bisericească să se trimită și cenzorilor civili, numiți de guvern, cari vor avea grije să se observe instrucțiunea de cenzurare a gazetelor dela 5 Martie 1841, ce oprea ațitarea la ură contra confesiunilor cum și contra partidelor.³⁾

Trăgănarea și scrupulozitatea guvernului de-a parte, și lipsa unui cenzor potrivit de alta, făcu să se amâne încă multă vreme pornirea foaiei.

Guvernul voia să numească un cenzor civil din împrejurimea Blajului, dar nu afla pe cine. Într'o vreme se cugetase la baronul Nicolae Bánffy, comitele suprem al Albei-inferioare, dar acesta din motiv, că nu cunoștea limba română literară, n'a primit însărcinarea. Apoi încercă același lucru la comisiunea cenzurătoare centrală dela Cluj, așa fel, ca interpretele român să cetească foaia și el să atragă atențiunea asupra lucrurilor dubioase. Dar nici așa nu merse.

Deci guvernul raportează că între Maghiari și Săcui nu este nime care ar cunoaște limba română mai cultă pe care scriitorii români o folosesc între sine și în lucrările lor științifice, ci toți vorbesc numai în limba poporului. Cu toate acestea recomandă pe unii dela tablă și din comitate, cari ar putea indeplini sarcina suprarezurei mai cu folos decât alții.

¹⁾ Planul în Archiva Metropolitici din Blaj, cu toate căutările, nu l'am putut afla, se găsește însă un rezumat minuțios la istoricul magiar Alexiu Jakab, în lucrarea sa despre literatura jurnalistică din Transilvania înainte de 1848: *Az erdélyi hírlapirodalom története 1818-ig*, Budapesta 1882. pag. 66, de unde l'am luat și noi.

²⁾ *Protocollum praesidiale Episcopi Fogarasiensis*, din anul 1839, Nr. 321.

³⁾ Regulamentul de cenzurare al gazetelor dela 5 Martie 1841 intitulat: *Instructio in redigendis et censurandis Ephemeridibus Transylvanicis observanda*, s'a publicat într'un articol despre istoria cenzurei în Transilvania, al lui Alexiu Jakab în revista *Figyelő* din 1881, pag. 350-52.

După atâtea schimbări de scrisori, în sus și în jos, guvernul, în puterea înaltei rezoluții împărătești dela 5 Octombrie 1844, comunică Episcopului la 4 Aprilie 1845, că foaia se lasă sub cenzura canonicului Alutan și totodată însărcinează pe Episcop, să controleze, nu cumva foaia să se abată dela programa din 1839.

De aici încolo, mai trecū încă vreme, mai bine de un an și jumătate, până când în sfârșit, deodată cu începerea anului 1847, foaia lui Cipariu a văzut lumina, dar nu ca *Nunciu*, ci ca *Organul luminării*.

Atâtea încercări, de cari mărturisesc din belșug hârtiile stăpânirei,²⁾ trebuiau atunci să îndure aleșii neamului până ajungeau și ei la câte un mijloc de-a propaga cultura și știința în păturile lipsite de razele luminei și de putința înaintării!

Cel dintăiu număr din *Organul luminării* apare, în folio, la 4 Ianuar 1847, apoi s'a continuat anul întreg și a trecut și în cel următor până la numărul LXX, care sfârșește numele organului la 28 Aprilie.

»Când atâtea interese din zi în zi mai nouă răsar pe câmpul român, când fibrele în corpul amorțit par că vor să înceapă a pulsa mai repede, și o tinără roșeață surizând a i-se revărșa pe palida-i față, — a mai rămânea, a mai întârziea era cu neputință.

»Noi pășim azi pe o cărare, pe care alți fii mai favoriti ai fortunei demult cu fericitate ne-au prevenit; și simțim afund cât ne-ar fi de critică starea, când orbiți de o presumpțiune neiertată, cugetul ne-ar fi a ne măsura puterile cu acei mult pățiți și incununați atleți. Nu, ci deviza pavezii noastre este pacea, unirea minților și a inimilor, bunul înțeles între frații de un sânge și o limbă. Cu asta formă de intențiuni c cu neputință a deștepta invidie, gelozie.

»Credem, că mai lat e câmpul cultivării românești, decât să nu afle și cel mai târziu venit loc de îndestul spre a-si încerca puterile, fără de-a strâmtura pe vechii coloni. Credem, că și după noi, ca și după cei mai înainte-ne, încă se va putea zice: șecerișul e mult, dar lucrători puțini.

»Așa și al nostru scop cătră care plecăm, și a noastră stea manuducătoare, ce nu va apune din ochii nostri, va fi formarea minții și a inimei în poporul român: în datorire sfântă ce o luăm bucușii pe umerii nostri, intențiuni curate, ca vărtutea și adevărul, după care singure, nu după puterile noastre mici și răstrânse, nici după așteptări năamăsurate lor, vrem a fi judecați.

»Pașii de întâi, ca ai tuturor începătorilor a umbla știm, că nu ne vor fi destul siguri, ci ne place a crede, că mâna întinsă a fraților nu ne va lăsa a cădea, cu atât mai puțin se va afla cine să se bucure de alunecarea noastră.

Cu așa cuvinte modeste și totuși pline de demnitate începea să glăsuască și să se recomănde programa *Organului luminării*, care, conform planului ce avea comprobarea împărătească, spunea, că e gazetă bisericească, politică și literară adecă o foaie cu un câmp destul de vast unde se puteau bine întâlni în coloanele ei tot felul de argumente, pe cum religiune,

¹⁾ Citate la Jakab, *Az erdélyi hírlapirodalom története*, pag. 65-67 și 77-78.

¹⁾ Cf. articolii dlui Vulcan din *Familia*, loc. c.

²⁾ *Protocollum praesidiale Episcopi Fogarasiensis*, din anul 1838, Nr. 624.

morală, filozofie, științe, istorie, literatură, politică, drepturi, economie și altele asemenea ce puteau să deștepte interes pentru Români.

Pe lângă toate acestea feliurite argumente, ce le semnala Cipariu în programa sa, și ce le aflăm pas de pas în numerii apăruiți: scopul *Organului* a fost curat literar, pe cum singur părintele lui o recunoaște.

Vorbind în *Principii*,¹⁾ pe larg despre acest lucru, între altele el zice: »Noi ne încercăm cu făclia aprinsă a cercetărilor filologice și istorico-analitice a revărșa o mai mare lumină asupra unor părți ale limbei românești, ce ni-se păreau nu destul de luminate, unele de cu totul părăsite. Și cu toate că cuprinsul lui nu a fost restrâns numai la cercetări filologice, scopul însă tot i-a fost *curat literar*. Obiectul dar mai de-apropo, la care ne concentrăm în toate puterile, a fost această dulce limbă, căreia să închinăm părinții noștri ca unui idol sfânt și însuflețitor, tezaur ce n-ea rămas dela ei ereditate neinstrăinată și necomună cu alții, și care ca un fir roșu singur e în stare a conduce prin toate labirintele întunecate ale acestui popor antic.»²⁾

Dar prin luna Maiu 1848 *Organul luminării* să prefacă în *Organul național*, deci și caracterul lui, conform stărilor publice, cari, pe cum bine știm, erau mai mult politice, decât bisericesti și literare, deveni mai pronunțat, sau am putea zice, curat politic, căci lui Cipariu acum nu-i mai convenea să-i fie gazeta »o foaie necolorată, ca o oală putredă, în care orice știri și idei politice, dulci, amare și sarbede să se arunce amestecat«, ci voia ca »să fie un adevărat organ al sentimentelor curat naționale românești.«³⁾

Organul național fu mai puțin norocos, decât cel ce-i premerse, căci după o scurtă durată, ce nu trece peste o jumătate de an, din cauza multor neplăceri, dar mai ales a vremilor turburate, la 6 Octombrie, apune cu numărul XXII.

La 12 Maiu, când eși întâiul număr din *Organul național*, Cipariu mai scoate și o a treia foaie în Blaj: *Învățătorul poporului*, tipărit, după vechiul plan, cu slove, afară de titlul foaiei, care e cu litere latine.

Cipariu încerca un lucru, ca *Foaia Săteanului* dela 1844 din Moldova,⁴⁾ dar nici el nu izbutise a face un lucru bun multă vreme, ca și frate-seu cuminte dela Iași, căci precum aceluia stăpânirea îi suprimă foaia deja la cel dintâiu an, întocmai și el la o jumătate de an fu nevoit pentru împrejurările crâncene de atunci, până la mai bune, să încete de-ași mai scoate foaia aceasta,⁵⁾ menită pentru popor și scrisă în limba poporului.

Într'o formă ușoară Cipariu să făcea adevărat povățuitor poporului său. Îi arăta cine-i Românul; în ce stă viața națională; ce însemnătate are împreunarea puterilor; cum se face omul liber; ce-

¹⁾ *Principii de limbă și scriptură*, pag. 255—261.

²⁾ *Ibidem*, pag. 256.

³⁾ *Organul național*, Nr. XXV, dela 6 Octombrie 1848.

⁴⁾ *D. Faracu*, Repertoriu bibliochronologic și catalog general de cărți române. București 1865, pag. 53.

⁵⁾ Nr. XXII, dela 6 Octombrie 1828, pag. 88.

poate fericii pe Român; cum se formează staturile; prin ce mijloace se poate omul învațuți cum sunt tinerețele neconduse de bătrâni; cum într'un corp urât poate fi un suflet frumos; cum e ciuma vitelor, care sunt tipurile păcatului etc.

Cu un cuvânt îi scriea despre toate câte afla de trebuință pentru popor, ca și poporul să poată avea o viață, ca să deștepte din somnul letargic și să se renască.

Și cu toate că era așa de folositor la timpul seu bietul *Învățător* până mai an, când părintele Emilian Micu la 1901 l'a găsit între hârtiile cărănașilor din piața Lugoșului, rămase aproape necunoscut și nici un literat nu pomenea despre el. Atunci dl Valer Branisce, după o jumătate de veac și mai bine, cel dintâiu a spus lumii despre el în ziarul seu *Drapelul*,¹⁾ prilegind ca să iasă la iveală și la Blaj din societatea mestecată și pulberoasă unde se ascunde în biblioteca dlui prepozit Ioan M. Moldovan și a profesorilor dela gimnaziu.²⁾

Dela sistarea acum pomenitelor trei foi, trecu multă vreme, până când Cipariu putu din nou să-și înființeze, în tovărășie cu profesorul Moldovan (actualul prepozit), altă foaie la 1867: *Archivul pentru filologie și istorie*, care pe lângă un bogat material din domeniul acestor două științe, eșea mereu timp de patru ani până prin Septembrie 1870, când, îmbolnăvit Cipariu, și *Archivul* se împedecă în mersul mai departe,³⁾ așa că în tot răstimpul anilor 1871—2, abia au mai apărut încă doi numeri, cel din urmă (al XI-lea) la 25 Noembrie 1872, ziua în care se curmă.

Însămnătatea foilor lui Cipariu era netăgăduită.

Archivul, adevărat magazin de documente istorice și monumente vechi de limbă și literatură românească, conținea o serie de studii importante, de cercetări și tractate istorice, topografice și critice, dar mai cu seamă filologice, a căror înaltă și incontestabilă valoare va rămâne încă multă vreme indispensabilă pentru scriitorii limbei și istoriei noastre. În tot cuprinsul seu *Archivul* desfășura și cristaliza principiile direcției etimologice-puriste reprezentată de Cipariu, apăra originea și natura limbei, fixa ortografia, și sintetiza gramatica ei, adevărat era această foaie izbândirea idealului din *Organle* dela 1847—48.

Învățătorul poporului, pe cum am spus, era prima foaie românească în Transilvania gândită și scrisă pe seama poporului, și chiar în faptul, că era menită poporului, rezidă importanța sa.

Organul național, mai mult de cât ori care din foile sale, lumina adevăratele interese ale națiunii române, fiind în același timp, cât a durat, oglinda fidelă a tuturor evenimentelor din rășmărița dela 1848 și mai ales a celor săvârșite în marea adunări naționale românești din Maiu și din Septembrie pe Câmpul libertății.

Politica *Organului național* era atât de cuminte, calmă și creștinească; dar nici nu

¹⁾ Cf. *Drapelul*, din Lugoș, an. 1901, Nr. 9 și 14.

²⁾ Cf. *G. Precup*, Notită literară, în *Unirea* din 1901, Nr. 10—11.

³⁾ Cf. *Archiv*, pag. 785.

putea fi altcum făcută fiind de un preot și mare idealist ca Cipariu. Mănecând din principiul de-a nu scoate din condeiul său un singur cuvânt ce să un poată sta înaintea tribunalului dreptății și al adevărului, Cipariu da fiecăruia, fie persoană, fie națiune, dreptul ce i-se cuvenea. Înainte de toate el căuta adevărul și dreptatea. *Pace, fidelitate și naționalitate către patrie, principe și națiunea română*. Iată întreagă credința sa politică și morală, mărturisită de el însuși și urmată în totdeauna!

Dar chiar această calitate în politica foaiei sale nu plăcea la toți. Soseau plânsori din mai multe părți, că »Organul ar fi devenit nenațional, de când a început a se numi Național«. Și în același timp alții să plângeau, că »Organul ar publica lucruri prea împungătoare contra Ungurilor.«¹⁾

Organul național să afla așadar, expus nemulțumirei din două părți. Cipariu însă nu întârzia să-și pronunțe cuvântul rezolut și unora și altora: »Și noi suntem mai plecați a zice rămas bun tuturor ocupărilor politice, de cât a fi constrânși pe alte cărări mai extreme a pleca, ce nu se împacă cu convingerile noastre.«²⁾ Noi suntem amicii păcii și împăcării pe calea amicabilă, și voim a rămânea totdeauna. Ci nu suntem plecați a suferi pentru aceea nici batjocură, nici tractare neomenoasă asupra națiunii noastre. Deviza noastră e să fim defenzivi, și nici odată ofenzivi, însă defenzivi cu demnitate până la cea din urmă răsufare. Toată politica contrară nu e politica noastră. Noi nu o vom urma, nici o vom suferi în jurul nostru.«³⁾

Această politică sănătoasă determina totodată și importanța *Organului național*, care cu declararea de mai sus într'o vreme se și încheie, căci zilele, în cari ieșea, erau: »cu totul rele«.

Cel de mai înainte *Organ* a lui Cipariu, măcarcă ocrotea și apăra și el politica neamului, mai ales era pus în slujba unei luminări literare, pe cum arată frumoasa și lunga serie de articoli despre limba românească, despre gramatica și ortografia ei, cari mai cu samă sub titlu de *Principie de limbă și de scriptură* s'a început încă în numărul IV dela 27 Ianuar 1847 și au continuat până la numărul XLIII dela 10 Martie 1848, când din cauza mișcărilor politice trebuia să încete.

Organul luminării să infățișa într'o haină nouă, potrivită atât de mult cu principiile literare ce se desfășurau în coloanele sale. Îmbrăcat în litere latine, el făcea eveniment în istoria ziaristiceii românești. Până la 1848 toate gazetele românești de dincoace apăruseră cu cirile, ba chiar și celea de peste Carpați vedeau lumina în aceleași caractere. Singur *Curierul de ambe sexe* al lui Eliade-Rădulescu începù pe la 1842 să ieșea cu litere, dar *Curierul* din cauza protestelor ce ridicase la Vodă conzului rusesc Doschekoff, pe motiv că literile ar fi spre primejdia sfintei credințe ortodoxe, și spre înstrăinarea poporului românesc de către Rusia, — n'a putut să influențeze și asupra altor gazete românești din vreme. Cipariu însă era mai norocos

¹⁾ Cf. *Organul național*, Nr. XXII, dela 6 Octombrie 1848.

²⁾ *Tot acolo*.

³⁾ *Organul național*, Nr. cit. pag. 95—6.

cu foaia sa: *Organul lumindrei* putu să-și mențină minunatul îmbrăcământ până la sfârșit. Ce e mai mult, *Organul lumindrei* dete impuls și altor foi românești să iacă de-asemena. »Dela 1850 — zice Cipariu — *Gazeta Transivaniei* pe încet și-a mutat portul din cirile în litere cam cu ortografia *Organului*. După aceea *Telegraful* tot asemenea. Iar după ele nu a mai apărut nici un jurnal politic sau de altă natură, până astăzi, care să nu fie scris cu litere latine, și cu ortografia *Organului*. . . . Încă și frații noștri cei din afară, și-au dezbrăcat de tot întreagă jurnalistica de literile cirile și a băgat-o în celea latine».¹⁾

Faptul, fără îndoială, constituie o parte importantă în izbândirile lui Cipariu, care pe cum în alte direcții, tot astfel și pe terenul ziaristicii încă și-a câștigat merite însemnătoare parte ca zemeslitor al ideii primului ziar; parte ca luptător pentru întruparea unei alte idei, de-a forma și la Blaj o foaie românească; parte ca săvârșitorul acestei idei, care nu mai puțin decât aproape zece ani l'a agitat; dar mai pe sus de toate ca reformator al scrierii limbi românești, rămânând lui meritul de-a fi introdus cel dintâiu — cu izbândă — în ziaristica românească caracterele latinești.

Prof. Dr. Ioan Rațiu.

Din „jurnalul” lui Cipariu dela 1836.

București, 9/21 Aug.

Sâmbătă, 8/20 Aug. au venit D. Eliad și ne-au dus cu călesca la D-sa, unde cu D. Sinai până seara am petrecut. Coconița arată în cuvânt o isteție, talent și frumusețe de vorbe deosebi. Bucatele de post, ci curate, și întru toate gust prea ales.

Ne-a arătat de pe casele sale cele nouă un orizon nemărginit, cătră mează-noapte *Colintina*, de aci *Plumbuita* cu institut pentru cerșitori (în tot Bucureștii nu vezi un cerșitor), mai încolo *Marcuța* cu S. Panteleimon etc. În tipografie ne-a arătat vârsătoarea, baterea de mäterce etc. și am avut norocirea a întâlni pe D. Roset. Cu acelaș prilej m'au recinstit cu 15 bucăți, parte teatru, parte altfel de cărți, ce s'au tipărit întru a sa tipografie. Întorcându-ne ne-au povestit istoria bănașanului *Nicorescu*.

Astăzi pe la 1/2 la 10 nemț. am eșit în podul Beilicului, unde se adunase 3—4 companii de pedestri la *manevra*. Prințul însoțit de ajutor numai decât sosi, și după deosebite arii de bandă românească executate, prințul luă în revizie în față și în dos pe ostași, însoțit de general-stabul; de aci deosebite evoluții în marș falnic, iute, de alergat, etc. Ponctalitatea lor în esecuție eră exemplară și piznuită.

Prințul eră în uniform de general cu surtuc vânăt, epolet de fir de aur, pantaloni de acelaș color,

cu expoziție galbină duplicată de amândouă părțile cuseturii, îngustă și lată; palăria în 2 cornuri cu tuiu alb ca și a ajutoranților, numai cât marginea era cu margine albă cusută; pe piept de amândouă părțile strălucea câte un ordin în brilanturi. Statura e de mijloc, capul frumos, ci încă nici o icoană nimerită, umbletul cam plecat înainte. Când i-au trecut rândurile pe dinainte, plecându-i-se steagul tricolor (roșu, vânăt, alb) cu vulturul până la pământ, prințul asemenea l-au complimentat, ridicându-și puținel palăria. Uniformul soldaților același numai cât chivără au, cu plată (sic) pe care e semnul țării și numărul, și cu tuiul roșu în mijloc alb având; pantalonii albi de pânză. Al bandiștilor acelaș, numai tuiul mai lung și peptul încărcat de șinoare galbine.

Calărașii cu sulite, cu steag, ca dragonii noștri, almintrelea ca pedestri însuși. După acelea suindu-se călare iarăși s'au întors la palatul său, ce se află în ulița lui Mihaiu Vodă.

Iară noi împreună cu prof. din Valenii de munte D. Gorjan ne-am dus într'o caretă lângă Dâmbovița, de acolo între multe cuvinte patriotice la sălaș și la prânz. După ameazi în plimbare (sic). — (Urmează descrierea Bucureștilor, cu multe laude.)

10/22 Aug. . . sosind acasă, am aflat bilet dela I. Cămpineanul (patronul teatrului român), pe carele eri l'am fost cercetat, ci n'am putut sei grăim, și dela Nic. Baluța, carii în vremea vizitei noastre ne-au cercetat, ci nu ne-au aflat. De aci am mers la Romanov, carele încă mi-au dăruit vre-o câte-va cărți. Acoloși am tâlnit pe un rom., care multe pilde mi-au povestit, cum nu numai sultanul, ci și însuș Domnii locului cu străjnicie s'au purtat asupra celor, ce au voit prin slujbe deosebite a se trage de sub legiuita ocârmuire. P. P. Christodor cu Turcii.

Marți 11/23 Aug., înainte de prânz cercetarăm pe D. Cămpineanul, pe un patriot adevărat, și cu o râvnă și jertfă pentru înaintarea științelor și măiestriilor celor frumoase. . . , și tocmai înaintea cabinetului întimpinarăm tot corpul actorilor. Întrând în lăuntru, cu totul că era cuprins cu direcția pentru reprezentația de Miercuri, prea pretinește ne-au cuprins și cu jale ne-au povestit atât despre cugetul, ce are Rusia asupra aceștii țeri; zicând că Domnul de acum nu este alta, decât un General. . . administrator rusienesc? cât și despre zatignirea, ce pătimeste teatru rom. din partea stăpânirii, care cu totul favorisește pe nemți și pe rom. de totu-i desprețiează, zicând că poate se auză cineva dela romanie? și poruncind ofițerilor, ca

se cerceteze teatrul nemțesc fără de a-l înțelege.

Nici odae pentru învățatură încă nu au. Pe a doua zi ne-au poftit la prânz.

După ameazi am fost la Wallbaum, la prânz. Vorbit-am și despre lipsa învoirii în introducerea unei ortografii latinești.

Eri în 13/25 am dat vizită dlui I. Văcărescului, carele între altele ne-au arătat un metod de ortografie cu litere latinești, în care cheia schimbărilor se fie *h**) întreg sau jumătate și neau cetit o șenă din Britanic, de sine întors și așa scris, — pecum și cum odată într'o adunare de boeriseara la Kisilof, întreat fiind că di ce scrie cu litere lat.; și dacă scrie așa, nu lipsește alta, decât se aducă și pe Pupa în București, sculându-se au trântit scaunul și era se easă zicând: că încâtui pentru natura limbei naționale, la răsărit sau la apus va alergă, ba și până la arabi, dară la nord nici odată; și că de aicia i-s'au tras începutul patimilor sale. etc. etc.

NB. Jurnalul e scris cu cirile, și părțile aceste din el s'au transcris cu multă grije de

m.m.

*) Aceasta e forma literei pusă în jurnalul scris cu cirile. Poate fi și ca *h* jumătate ce ar putea face?

Din viața lui Timoteiu Cipariu.

— Tradițiune —

Cipariu îi zicea lui Petru Frățilă din Sâncel: *unchiu*. *Muiera* lui Petru Frățilă a fost din Pânade și se numia Ana—Anicica. Sâncelenii îi ziceau Cica Andă, că era o muieră mică.

Pe când Cipariu era profesor în Blaj — anul nu-l știu — a mers în niște vacanțe la Petru Frățilă și l'a rugat să-i deie un cal, că are să se ducă pe câteva zile de acasă. Petru Frățilă i-a dat și calul și o păreche de desagi, dar pe Breazu — cum se chema calul, — nu l'a mai văzut în ochi patru luni. În vremea aceasta Cipariu a umblat prin Constantinopol până la Ierusalim.

Când s'a reîntors Cipariu acasă Breazu era mai dus, părechia de desagi însă încărcată de cărți.

Petru Frățilă a fost tatăl mamei mele, — îmi era moș, — și lucrul acesta l'am auzit de la mama, care de nenumărate-ori povestea cum Cipariu a păcălit pe tată-s'o.

Obreja, 16 Iunie 1905.

A. Blășian.

Despre aceea, că ar fi fost vre-odată la Constantinopol ori la Ierusalim, Cipariu n'a povestit niciodată. E foarte sigur, că tradiția aceasta se referă la călătoria sa primă în România, când în lipsa mijloacelor de comunicație, calea aceasta era cu și un drum la locurile sfinte.

¹⁾ Archiv, pag. 3.

Timoteiu Cipariu.*)

— de I. Biann. —

Cipariu reprezintă, sau mai bine cuprinde, aproape singur o epocă întreagă.

El era elev în școlile din Blaj, cari erau centrul sau inima ideilor de latinitate. pe când trăiau încă și dezvoltau toată activitatea lor frunții cei mari ai acestor idei; dela dânsii le-a moștenit Cipariu, și pentru realizarea lor, așa cum el o înțelegea, a sacrificat o neîncetată activitate a puternicei sale inteligențe în delungul unei întregi vieți de peste opt-zăci de ani.

Partea principală a studiilor, a cercetărilor și a scrierilor lui Cipariu a fost îndreptată asupra limbii.

Cipariu a studiat teologia și, cetind cărțile bisericești mai vechi, a descoperit în ele cuvinte și forme gramaticale mult mai apropiate de formele originare latine decât acelea pe cari le găsea în zilnică întrebuințare. Văzând aceasta Cipariu a urmărit, prin cercetări îndelungate și neobosite, vechile cărți românești, a adunat o mare colecțiune, parte prin relațiunile sale personale, parte prin călătorii atât dincolo cât și dincoace de Carpați.

Idea predominantă în toate lucrările filologice ale lui Cipariu am putea-o exprima cam în următoarele cuvinte: a se formă o limbă literară românească, care să fie comună tuturor Românilor dela Carpați și dela Pind; această limbă literară să fie pe de o parte cât să poate mai curățită de elementele lexice de origine nelatină, și pe de altă parte să fie de nou apropiată de latinitate prin reînvierea cuvintelor și mai cu seamă a formelor gramaticale uitate astăzi dar cari se găsesc în cărțile bisericești din secolii XVI și XVII; la toate aceste adăugându-se neologisme din limba mamă, latină, ori-când trebuința va cere.

Forma externă a acestei limbi, adică ortografia, să fie așa întocmită, încât printr'însa, ca printr'un giulgiu transparent, să se vadă cât să poate mai bine originea latine.

Meritul real, însemnătatea cea mare a studiilor și a scrierilor lui Cipariu stă în aceea că el cel dintâiu a înțeles că limba trebuie studiată în dezvoltarea ei istorică; el a fost cel dintâiu care a înțeles că cunoașterea organismului intim al limbii românești nu se poate dobândi numai din cercetarea limbii de azi și din asemănarea ei cu cea latină; el mai întâiu a văzut că această cunoștință să câștigă numai urmărind limba pas cu pas în fazele prin cari a trecut, cât să poate mai departe în vechime, căutându-i rădăcinile în limba vulgară romană.

Direcțiunea istorică a studiului limbii o vedem din cele dintâiu scrieri ale ilustrului filolog dela Blaj.

Ortografia, care era să fie întrebuințată în scrierea românească cu litere latine, era o preocupare de cea mai mare însemnătate a lui Cipariu. De aceea vedem că încă la 1847 sistemul său de scriere era pe

*) Reproducem câteva pasagii din meritoasa lucrare a învățatului prof. Ioan Biann, publicată în nr. 2 din anul prim a „Revistei nouă,” ce a început se apară în 1888 sub direcția dlui B. P. Hașdeu.

deplin alcătuit. În *Elementele* dela 1854 (pag. 81—94) dă o explicație și o justificare a acestui sistem ortografic; iar în *Principiile* dela 1866 îi consacră o jumătate de volum (paginile 231—400).

Eruditiunea vastă, întinderea cercetărilor, entuziasmul pentru limba națională cu cari erau, scrise studiile lui Cipariu, i-au dus vestea peste tot neamul românesc, căci cestiunile pe cari el le tracta erau preocupări naționale generale și interesau în modul cel mai viu pe toți Români cărțurari; așa încât la 1867, când s'a constituit în București, din toate provinciile locuite de Români, Societatea Academică, cu scopul special de a face Gramatica și Dicționarul limbii române, Cipariu era pe acest teren întâia figură, cea mai înaltă și necontestată autoritate a întregii națiuni, și de aceea i-s'a și dat primul loc.

El era indicat ca să realizeze una din dorințele lui Evanghelie Zappa, fondatorul Societății Academice, adică unul din scopurile originale ale acestei Societăți: Gramatica limbii române. Partea I. *Analitică* (cuprinzând fonetica, ortografia, morfologia și formarea cuvintelor) a acestei scrieri a și fost prezentată la concurs și premiată la 1868, apoi publicată în anul următor 1869; partea a doua *Sintetică* a fost și ea premiată și apoi publicată la 1877.

În aceste două volume (de 384 și 351 pagini) Cipariu expune mai pe larg rezultatele studiilor sale, și mai cu seamă sistemul său de limbă și de ortografie, toate într'un ton mult mai dogmatic decât în publicațiunile precedente. Acum însă ideile lui se loveau de două curente de idei în materie de limbă și scriere diametralmente opuse între dânsule:

Unul voind a institui ca limbă literară română, o limbă fabricată ad-hoc de dreptul după dicționarele latinei din scriitorii clasici romani. Acest curent a devenit predominant în Societatea Academică și s'a intrupat în *Dicționarul limbii române de A. T. Laurian și I. C. Massimu*, publicat la 1871 și 1876; iar Cipariu a fost silit să se retragă cu ideile sale.

Celalalt curent, bazat pe mult mai puține studii și cunoștințe filologice, dar pe mult mai mult bun simț practic, avea de bază principiul că limba literară trebuie să se formeze din limba românească așa cum o vorbesc Români de astăzi, fără a împărți cuvintele în bune sau rele, după cum sunt, sau par a fi, latine ori nelatine; și această limbă să se scrie — se înțelege — cu litere latine, dar după un sistem ortografic cât se poate mai simplu, adică cât se poate mai fonetic.

Din cauza acestor curente *Gramatica* cea mare a lui Cipariu n'a avut aproape nici un răsunet, și a fost primită cu foarte multă răceală.

Pe lângă studiile filologice, Cipariu s'a ocupat totdeauna și cu istoria Românilor, și cunoștințele lui istorice erau și ele foarte întinse, după cum se vede din mai multe scrieri, și mai ales din notele adause la un *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunei* publicat la 1862, și din mai multe studii publicate în *Archiv pentru filologie și istorie* (1867—1872), revistă lunară, fondată pentru a-și publica diferite studii de istorie și filologie, critice, documente, manuscrise inedite și altele.

Acestea au fost preocupările și direcțiunea activității marelui român Timoteiu Cipariu, care s'a sfârșit la 22 August din anul trecut, în vestitul orașel Blaj, unde și-a petrecut întreagă viața, din copilărie până la vârsta de 83 de ani.

El a fost una din cele mai mărețe figuri din istoria culturală a Românilor în acest secol. Focul iubirei de nație și de limba ei a dat scrierilor sale o putere de atragere deosebită, căci ele aveau darul de a încălzi ori-ce inimă românească; din această cauză numele lui Cipariu a fost de demult cunoscut și stimat de către toți cărțurarii neamului românesc.

În tinerețe a fost pus profesor de limba ebraică la seminariul teologic, și așa a studiat limbile semitice; apoi târziu la bătrânețe după ce și-a sfârșit seria publicațiilor filologice, și pe când slăbiciunea nu-i mai da răgaz de a studia și scrie, și-a căutat mângâierea anilor săi din urmă, mai cu seamă în citirea poezilor și minunațiilor povestitori arabi, despre cari îi plăcea să vorbească cu vorba cu mult entuziasm.

Așa a fost, așa a lucrat Cipariu.

TIMOTEIU CIPARIU

— date biografice. —

Portretul. Corpul avea statura de mijloc, osos, bine intrămat. Fruntea înaltă. Coloarea feței mai mult albeneată, decât brună, — ochii negri, sclipicioși, peste măsură vii și pătrunzători, — părul tare des, țepos și sburlit, îi rămase întreg până la moarte, schimbându-i-se numai culoarea, din negru închis, cum l'am văzut întâiu la 1842 și după aceea mulți ani, în alb.

Farmec și putere deosebită avea în căutătura sa. Când și îndrepta ochii asupra-ți și-i mișca cu iuțimea fulgerului, cugetai, că-ți sfredelește măruntaiele și-ți examinează toate crețele inimii. Când luă în mână o scrisoare, așa iute o percurgea, încât-i venia omului să creadă, că dintr'o singură privire a cuprins-o toată.

Mie-mi venia, să compătinesc pe auctorul, care-i cădea în mână.

Primele studii. Este minunat, puternic am zice unic modul, cum a câștigat Cipariu primele sale cunoștințe.

Tatăl său, carele uitase mai de tot ce a învățat în pruncie, l'a învățat a cunoaște buchile după metoda veche, „az, buche, vede” etc. Atât a fost tot: că bătrânul nu știa mai mult. Ani întregi s'a frământat Cipariu, ca dela cunoașterea buchilor să treacă la cetit; dară nu putea în perire. Nu-i venia în minte, să truncheze numele literelor și să împreune la oaltă numai pe cele dela început. Ani a petrecut el întru această stăruință torturătoare și în urmă a învins. Când era de 6 ani, într'o sară stând la vatră, studia gros, la „zăgneata” focului, și învățând foile abecedariului, a dat peste un cuvânt, care l'a putut ceti. „Ca și când mi-ar fi căzut o ceață de pe ochi, îndată am început a ceti fără nici o greutate ori-unde, în toată cartea. Bucurie mai mare nu am avut în toată viața. Sărind prin casă am strigat tatălui meu: Tată, eu știu ceti!”

Profesorul de atunci Basiliu Raț văzându-l, că are dor de-a ceti și cu litere

latine, ia dat present un elementariu român cu latine, în care erau tipărite și literile germăne. Frate-s'o mai mare i-a arătat de vre-o două ori, care literă ce sunet are. De aci încolo a mers de sine: că având memoria distinsă, întâiu a învățat de rost seria literilor, apoi tot combinând și numărându-le în carte, a învățat a cunoaște valoarea fie-cărui semn. Cetitul cu latine i-a fost apoi numai jucărie.

Ușor a mers și cunoașterea alfabetului unguresc și nemțesc, și cetitul în limbile aceste, întrucare lucru frate-s'o i-a fost de ajutor.

Tot acesta l-a introdus în declinările latinești. În etate de 7—8 ani Cipariu știa ceti românește cu latine și cirile, ungurește și nemțeste, — știa cântările bisericesti și le cânta perfect, cunoscând și mai multe podobii. Dela mamă-sa, care era o tăsătoare distinsă, a învățat lucruri femeiești. El chindisea cu acul flori și forme de cele mai frumoase, la mâneci, ciupaguri și cătrinte, — și nevedea ori-ce forme prin ite.

Când era de 10 ani, a intrat în școalele din Blaj, unde fu înscris pe a 2-a elementară: că din catechism și aritmetică nu învățase nimic.

Peste 4 ani i-a picat în mână o gramatică latină a lui Alvani, unde se aflau multe „radices“, adică vorbe latinești cu etimologia lor indicată nu numai în limba latină, dară și în cea grecească. Aci a văzut, că unele litere grece samănă cu cele cirile, altele cu cele latine, și mai făcând și comparațiune între cuvintele latine și grece, fără nice un ajutor străin a învățat a ceti grecește.

Având memorie colosală, piese cetite o dată, mult de două ori, le știa de rost.

În etate de 15 ani știa pe Horatiu întreg, iar cu 16 ani avea Iliada și Odisea în degete, — deși pe atunci greca de loc nu se propunea în școalele de aici.

Paralel cu greca și latina a studiat și limba italiană, încât pe Dante îl cunoaște și pe Homer și Horatiu.

Când era de 12 ani a dat de un călindariu, în care numele lunilor erau pre recto scrise cu litere jidovești iar pe verso cu de cele latine: Ianuarius etc. A cugetat în sine: ce e scris aci latinește, aceea trebuie se fie diucolo jidovește. Auzise el din cineva, că jidovii cetesc dela dreapta spre stânga. Atâta îndreptar i-a fost de ajuns, ca să pună bază cetirei cu litere jidovești.

Cu 18 ani ajunse în seminarul teologic, unde ebraica se propunea de un profesor bun, cu numele Teodor Pop, carele a tradus Psaltirea de pe original și a tipărit'o cu litere latine. Cu ajutorul acestui profesor, a învățat, cum se cade, limba corească, apoi mergând pe picioarele sale și-a însușit și limba arabică, — în cât întru amândouă limbile aceste scrie, ca și românește.

Cu 21 ani începî cariera sa de profesor, între împrejurări puțin favorabile: că plata lui anuală de 160 coroane nu-i permitea nice măcar să-și lumineze totdeauna chilioara dela bradul mănăstirei, din care cauză studiile și le făcea, când se putea, la lună.

Biografia și-a scris-o el însuși; dară după moarte puțin s'a aflat din ea, și la moment nici acest puțin nu-mi stă la dispoziție. Deci notițele aceste le-am scris aci, pe cum le-am auzit dela dânsul, cu fidelitatea impusă de venerațiune către acest geniu rar.

Au trecut 60 de ani, de când l'am văzut prima oară, peste 30 de ani am fost zicând așa în atingere zilnică cu dânsul, și totdeauna am admirat și admir și azi de o parte talentul extraordinar al lui, de alta stăruința de fier, ce-a avut din frageda sa copilărie și nu l'a părăsit nici în adânci bătrânețe.

I. M. M.

Adunarea despărțământului Blaj al Asociațiunii.

Spre a face și din a sa parte ceva pentru sărbătoarea aniversării de 100 ani dela nașterea marelui Cipariu, despărțământul Blaj al Asociațiunii și-a ținut adunarea sa generală în comuna Pânade, locul natal alui Cipariu.

Spațul nu ne permite a da acum un raport mai amănunțit asupra acestei adunări, de aceea însănuam numai câte-va șire.

Adunarea a fost bine cercetată de inteligență și popor. Prinirea comitetului a fost demnă. După serviciul dumnezeesc directorul despărț. prof. Negruț a rostit o frumoasă cuvântare, pe care a terminat-o cu următoarea inspirată rugăciune întru eterna pomenire a nemuritorului Cipariu:

Tu Doamne al îndurărilor, care ai trimis asupra sfinților tăi Apostoli Spiritul cel sfânt, ca să-i întărești și pe următorii lor la predicarea evangheliei Tale;

Întărește-ne și pe noi în religiunea Ta cea sfântă, ca din sânul ei cel dulce să ajungem la fericirea Tu cea eternă.

Primește rugăciunea noastră de mulțumită și de laudă, ce-ți aducem noi nevrednicii în sămn de eternă recunoștință, pentrucă din această comună ai trimis bisericei noastre un apostol iar neumului nostru, un luceafăr pururea luminător, un bărbat providențial care prin știința sa profundă a alungat negura întunerecului din mintea noastră, și prin învățăturile sale a deșteptat în inima noastră dragostea față de biserică și școală, față de patrie și neam.

Ție-ți aducem această rugăciune Doamne al puterilor, și ție mărire îți înălțăm, Tatălui și Fiului și Spiritului sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor Amin.

În decursul adunării secretarul despărț. prof. Ciura a ținut o conferință pentru popor, în care a pus în lumină toată ființa acestui preavrednic fiu comunei Pânade. Celelalte puncte ale programei au fost executate spre îndestulirea generală. În numărul viitor sperăm să dăm un raport detaliat. Însănuam aci, că „Gazeta Transilvaniei“ a trimis pe redactorul său dl. Augustin Paul, să o reprezinte la această frumoasă adunare.

Carte iubilară.

Harnicul profesor dela gimnasul nostru Dr. Ioan Raț, din ocaziunea aniversării unui veac dela nașterea lui Timoteiu Cipariu, a scos de sub tipar un interesant studiu asupra activității literare a marelui bărbat. Scrierea aceasta poartă titlul: Dr. Ioan Raț: **TIMOTEIU CIPARIU: viața și activitatea lui.** Blaj 1905. costă 1 cor. E o elegantă edițiune de peste 100 pagini împodobită cu portretul lui Cipariu. Scrierea e împărțită în 15 capitoli, tractând fie-care separat activitatea atât de variată a acestui genial bărbat, care prin toate veacurile va fi o fală vecinic strălucitoare a școalelor din Blaj.

Recomandăm cu tot adinsul cetirea acestei lucrări.

Editor și redactor răspunzător:

Aurel C. Domșa.

SOCIETATEA DE LECTURĂ A TINER. GIMNAZIALE.

INVITARE

la

Ședința festivă,

ce se va aranja Duminică în 25 Iunie a. c. în

amintirea centenarului
nașterii marelui nostru **T. Cipariu.**
filolog ○○○○○○

Ședința va avea loc în sala de gimnastică a gimnaziului la orele 4 1/2 d. a.

PROGRAM:

1. „Marș“, de orchestra gimnaziului.
2. „Cuvânt de deschidere“, rostit de prof. G. Precup, cond. societ.
3. „Cântec vânătoresc“, de corul gimnaziului.
4. „Memoriei lui Cipariu“, odă de Dr. E. Sabo, decl. de Valeriu David, cl. VII.
5. „Dorul“, de T. Cipariu, cor cu acompaniament de orchestră.
6. „Întru amintirea marelui T. Cipariu“, disertație de Emil Folea, stud. cl. VII.
7. „Șoimul și floarea fragului“, baladă populară, muzică de Iacob Murășan, cu solii Sabin Corcheș, cl. VI. și Petrașcu Vasilie, cl. V.
8. „Non omnis moriar“, de G. Coșbuc, decl. de Ioan Zileriu, stud. cl. VII.
9. „Uvertură“, de orchestra gimnazială.
10. „Marș final“.

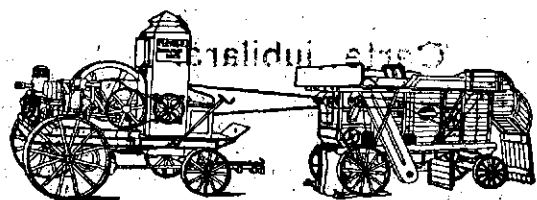
Numeri singuratici din „Unirea“ Nrul festiv se află de vânzare la

Librăria Sem. Arhid. à = 30 fileri.

FLORICELE DE CÂMP,
schite ușoare. De A. C. DOMȘA
Prețul 1 coroană.

B. DENES BUDAPESTA,
VI. Váci-körút Nr. 61.

Urmașul lui BRAUNER și KLASEK E.
Pléwa inginer, reprezentantul și depository
ces. și imp. a fabricii de mașini și motoare
in Ungaria.

MOTOARE

cu benzin, gaz și vapor pregătite
după model 1905.

2-100 HP.

Locomobile cu benzin a 2-20 HP.

Motoare trainice cu gaz, de toate
mărimile, cu cari se spesează pe oară 2-3
filieri. Prețuri ieftine și condiții de
solviri foarte ușoare.

Preț-curent gratis.

Să cauta în provincie agenți cinștiți.

(10) 9-12

La espozitiunea milenară din Budapesta de la 1896 premiat cu medalia cea mare.

Turnătoria de clopote și fabrica de scaune de fer
— pentru clopote a lui —

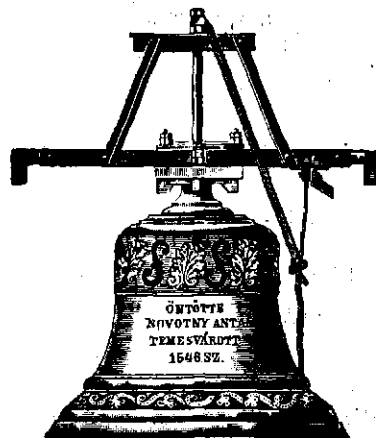
Antoniou Novotny

— în Timișoara-Fabric —

(22) 33-52

se recomandă spre pregătirea
clopotelor noue, pe cum la tur-
narea de nou a clopotelor stricate,
mai de parte spre facerea de
clopote întregi armonioase, pe
lângă garanție pe mai mulți ani,
p ovédute cu ajustări de fer
bătut, construite spre a le întorce
cu ușurință in orî ce parte, in
dată ce clopotele sint bătute de o lature prin aceea ce sint mântuite
de crepare. — Cu deosebire recomand

— clopotele găurite —

de mine inventate și mai de multe ori premiate, cari sint provédute
in partea superioară — ca violina — cu găuri după figura S și pentru
aceea aũ un ton mal intensiv, mal adãnc, mal timpede, mal plăcut
și cu vibrarea mal voluminoasă, de cât cele de sistem vechiũ, așa,
cã un clopot patentat de 327 kg. este egal in tonul unui clopot
de 461 kg. făcut după sistemul vechiũ. Mal de parte se re
comandã spre facerea scaunelor de fer bătut, de sine stãtãtor,
— spre preadjustarea clopotelor vechi cu ajustare de fer
bătut — ca și spre turnarea de toce de metal.

Preț-curanturi ilustrate se trimit la cerere gratuit și franco.

MERSUL TRENURILOR pe liniile orientale ale cãii ferate de stat r. u. valabil din 1 Maiu 1905.

Budapesta—Predeal				Copsa-micã—Sibiu—Avrig—Fãgãras			
Tren de persoan.	Tren accelerat	Tren de pãcuri	Tren accelerat	Tren de persoan.	Tren de pãcuri	Tren mixt	Tren de persoan.
10—		8.50	2.10	pl. Viena	sos.	1.50	1.50
9—	6.50	5.45	9.15	Budapesta	pl.	7.40	9.35
11.56		9.02	11.12	Szolnok		3.37	5.32
2.14		11.33	12.47	P. Ladány		12.54	3.56
3.49		1.48	2.11	sos. Oradea-mare	pl.	11.04	2.33
4.10		2.06	2.18	pl. Tezãrã	sos.	10.44	2.32
4.50		2.51	2.51	Lévã		10.07	2.03
5.33		3.51	3.51	Bratca		9.33	1.37
5.56		4.14		Cincia		9.11	9.55
6.42		5.02	4.16	B. Huedin		8.37	12.55
7.23		5.49	4.32	Ghãrbãu		7.58	12.23
8.11		6.42		sos. Cluj	pl.	6.59	11.10
8.32		7.12	5.55	pl. Apãrtã	sos.	6.17	10.50
8.54		8.30	6.27	Ghãriș		5.41	10.50
9.11		8.59	6.27	sos. Cucurdea	pl.	5.22	9.29
10.17		10.29	7.26	pl. Uiorã	sos.	3.54	9.29
10.47		11.16	7.50	Vintul de sus		3.11	9.29
10.56		11.21	7.52	Aiud		3.02	8.55
11.03		11.40		sos. Teiuș	pl.	2.56	8.55
11.12		11.50		pl. Crãciunel	sos.	1.11	2.36
11.34		12.20	8.16	Blaș-Küküllöszög		12.58	2.51
1.52	11.42	12.46	8.32	Micãsa		12.06	7.03
12.24		1.48	8.37	sos. Copsa-micã	pl.	11.45	2.16
12.53		2.20		pl. ediaș	sos.	11.09	2.14
1.02	12.28	2.29	9.04	El sabetopol		10.24	6.16
1.45		3.11	9.31	sos. Sighișoara	pl.	9.48	1.14
2.01	1.05	3.27	9.43	pl. Hașfalãu	sos.	9.02	1.07
2.15	1.09	3.32	9.47	Homorod		8.43	12.53
2.33		4.08	10.01	Agostonfalva		7.30	4.23
3.04		4.45	10.25	Apãta		6.49	3.50
3.40	2.08	5.27	10.53	Feldiãra		6.27	3.35
3.47	2.15	5.43	11.00	sos. Brașov	pl.	5.56	3.15
4.03	2.29	6.03	11.14	pl. Timiș	sos.	5.20	2.45
5.25		7.52	12.26	Predeal		10.14	2.18
6.03		8.32	12.58	sos. București	pl.	1.17	3.32
6.34		9.09	1.16			9.15	7.35
7.10		9.40	1.35				
7.50	5.07	10.25	2.09				
3.55		2.19					
4.40		3.01					
5.10		3.31					
11.56		9.10					

Notã: Orele însemnate in stãnga stațiunilor sint a se ceti de sus in jos, cele însemnate in dreapta de jos in sus. — Numerii încaud rați cu linii ma negre însemnãzã orele de noapte.